

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА
УКРАЇНСЬКИЙ ВІЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СВІТОВА ЛІГА УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ В'ЯЗНІВ
ЦЕНТР НЕЗАЛЕЖНИХ ІСТОРИЧНИХ СТУДІЙ

Слово Політв'язня:

**ПЕРІОДИЧНІ
ВИДАННЯ
ЛІГИ
УКРАЇНСЬКИХ
ПОЛІТИЧНИХ
В'ЯЗНІВ
1946-1947 РР.**

Надруковано за ухвалою Вченої
ради Інституту українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України
від 28.05.2019 р.

УДК [94(477):329.7ЛУПВ:070-058.57-058.566(430+436)] "1946/1947"
С 48

Слово політв'язня: періодичні видання Ліги українських політичних в'язнів 1946-1947 рр. / упоряд. і відп. ред. Михайло Романюк; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2019. 584 с.

У збірник увійшли періодичні видання Ліги українських політичних в'язнів 1946-1947 рр., підготовлені, надруковані та поширювані здебільшого в середовищі українських емігрантів у таборах для переміщених осіб у Західній Німеччині й Австрії. Серед уміщених часописів – титульне видання ЛУПВ «Літопис політв'язня», бюлетень її управи «Політв'язень» і журнал філії у Корнбергу «За волю».

В опублікованих виданнях, оригінали яких розкидані по багатьох архівах та книгозбірнях світу, розкрито процес створення й основні етапи організаційного становлення Ліги українських політв'язнів у перші роки існування, місце політв'язнів в еміграційному житті. Особливу цінність становлять надруковані тут спогади, які відображають суть комуністичного і нацистського тоталітарних режимів, поневіряння та долю політичних в'язнів у тюрмах і концтаборах СРСР та нацистської Німеччини.

Для істориків, дослідників новітньої історії України, широкої читачької аудиторії.

Редакційна колегія: Богдан Качор, Микола Посівнич, Марія Пришляк,
Михайло Романюк (упоряд. і відп. ред.), Ігор Соляр.

ISBN 978-966-02-8919-2

© Михайло Романюк, упорядник
і відповідальний редактор, 2019
© Федір Лукавий, обкладинка, 2019

ВСТУП

Український народ належить до найдавніших народів Європи з надзвичайно багатою історією і державницькою традицією, яка відображалася в постійних змаганнях за побудову власної держави на своїх етнічних землях. Ці традиції, закладені в часи Київської Русі, чітко простежуються у минулому столітті, коли українці неодноразово брали до рук зброю та в завзятій боротьбі здобували власну державу на Богом відведеній їм землі.

Під час визвольних змагань ХХ ст. в авангарді боротьби постійно стояли українські націоналісти, для яких визначальним життєвим постулатом було гасло «Здобудеш Українську Державу, або згинеш у боротьбі за Неї!». Особливо це стосується національно-визвольного змагання 1930–1950-х років, яке вів український народ під проводом Організації українських націоналістів (ОУН).

Десятки, сотні тисяч незламних героїв загинули у збройній боротьбі проти нацистського та більшовицького тоталітарних режимів, а ще більше «скуштували» сталінських ГУЛАГів і фашистських концтаборів, де знищення людини, особливо політично грамотної, було поставлено на конвеєр, який невпинно вбивав цвіт нації, найбільш завзятих її борців. Значна частина концтабірних бранців навіки залишилася в чужій землі, однак були й ті, які витримали нелюдські знущання й катування, непосильну невольницьку працю, вижили і після війни опинилися у вільному світі – на території Західної Німеччини й Австрії, окупованій союзницькими військами. Загалом жажіття нацистських концентраційних таборів пережили близько 25 тис. українців, з яких на Заході залишилося понад шість, а решта повернулися на Батьківщину – в нове рабство сталінського тоталітарного режиму¹.

Політичні в'язні, тепер уже вільні представники своєї нації у західному цивілізованому світі, незважаючи на фізичне й моральне виснаження, відразу ж після звільнення з концтаборів активно долучилися до громадсько-політичного життя української еміграції, пропагуючи ідею побудови Української самостійної соборної держави та поширюючи знання про українську націю і її боротьбу за незалежність серед народів світу.

Розуміючи значення згуртованого й організованого життя для розвитку загальнонаціональної справи, політв'язні вже 26 червня 1945 р. добилися від американського військового управління у Баварії дозволу на створення об'єднання

¹ ВАП. До генези й росту ліги У.П.В. // Літопис українського політв'язня. – 1946. – Ч. 1. – С. 39–40.

колишніх в'язнів німецьких тюрем і концентраційних таборів, а 1 липня в Мюнхені, у таборі українських біженців на Лягрі (Фюрстенрідерштрассе, 155), відбулися установчі збори Ліги українських політичних в'язнів (ЛУПВ)². Менш ніж за рік, у березні 1946 р., ЛУПВ об'єднувала 16 філій із загальним числом членства понад 2 000 осіб³.

Збір матеріалів про період німецької окупації, побут політв'язнів у нацистських тюрмах і концтаборах та поширення інформації про вклад українського народу в поборювання фашистського окупаційного режиму були визначені як одні з першочергових завдань ЛУПВ. На цьому, зокрема, наголошували упорядники єдиного монументального видання про цю організацію: «У вирі боротьби й воєнних подій пропало безліч цінного історичного матеріалу, а люди, вмираючи, або загинаючи у льохах в'язниць чи концентраційних таборах, забирали зі собою багато таємниць, багато інтересних фактів, помічень, досвіду, знання тощо. З упливом довшого часу, приходить ця дані вигрібати від інших і добувати неначе з румовищ, а часами з цілковитого забуття. Дозволяти пропадати цінностям, що мають збагачувати нашу історію і нашу національну культуру, ми робили б злочинну роботу супроти нашого народу»⁴.

У всі часи існування громадських організацій, передовсім політичного спрямування, основним їхнім завданням було налагодження видання власних друкованих органів, що ставали зовнішнім обличчям організації, носієм інформації про розвиток і внутрішнє життя, місцем популяризації ідеї, задля якої та створена. Не була винятком і ЛУПВ, члени котрої взялися за підготовку окремих книг, а також активно дописували до українських часописів, що виходили в Західній Німеччині, яка перебувала під контролем союзницької окупаційної адміністрації. Зокрема, треба згадати громадсько-політичний тижневик «Українська трибуна», що виходив у 1946–1949 рр. у Мюнхені й фактично перебував під контролем провідних діячів ЛУПВ, хоча офіційно не вважався її друкованим органом.

Втілюючи в життя окремі видавничі проекти, управа ЛУПВ невдовзі після створення розпочала підготовку до видання власної періодики, яка би представляла організацію як серед членства, так і назовні, у широкому колі української політичної еміграції та інших народів світу. Цей задум вдалося реалізувати на початку 1946 р., коли ЛУПВ започаткувала видання відразу трьох журналів.

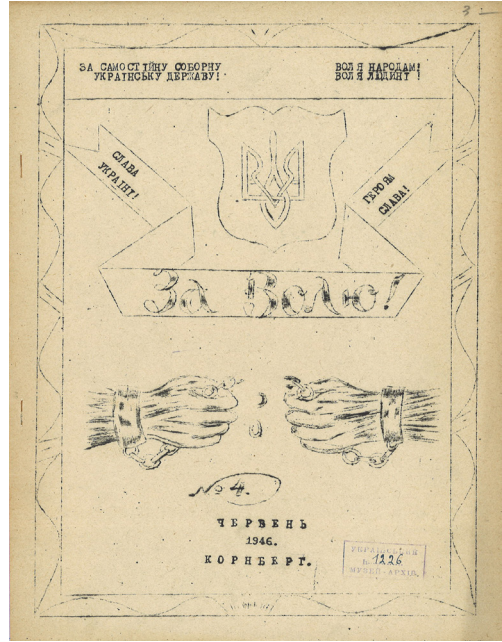
Одна з найорганізованіших філій Ліги українських політичних в'язнів на початок 1946 р. перебувала в таборі для переміщених осіб у м. Корнберг, де було близько 50 колишніх в'язнів концтабору Бухенвальд. Відзначаючи згуртованість цього осередку, сучасник писав: «Таборова недоля згуртувала їх в одну тверду

² В боротьбі за Українську Державу. Есеї, спогади, свідчення, літописання, документи Другої світової війни / ред. Михайло Марунчак. – Львів: «Меморіал», 1992. – С. 1063.

³ Політв'язень. Бюлетень Ліги українських політичних в'язнів. – Мюнхен, 1946. – Р. 1. – Ч. 2. – 15 квітня. – С. 14; *ВАП*. До генези й росту ліги У.П.В. // Літопис українського політв'язня. – 1946. – Ч. 1. – С. 39–40.

⁴ В боротьбі за Українську Державу. Есеї, спогади, свідчення, літописання, документи... – С. 6.

громаду. Концтаборна незломна віра в краще завтра присвячує їм і тут. Тому з місця по виході з концентраку взялися вони за організовану працю. З початку в різних таборах Кассельщини, опісля по згуртуванні їх в один великий табір в Корнберзі. В дійсности Корнберг – це їх діло. Політв'язні кермують життям цілого Корнбергу. Їх видно всюди: при праці в команді табору, при видаванні газетки «Чужиною», в культурній секції, в таборовій поліції. Одним словом – скрізь. Вони ж сами видали перше число споминів з концтаборів «**За волю**». Вони працюють теж інтензивно над собою. Відбувають часто сходи́ни з рефератами та докладами. Через свою працю в таборі та гідну поведінку члени Філії Ліги УПВ Корнберг тішаться надзвичайно великим авторитетом та симпатією таборовиків. Таборовики Корнберга з довір'ям зустрічають кожний почин Філії ЛУПВ».

Власне перше число журналу «За волю» започаткувало появу періодичних видань, підготовлених колишніми політичними в'язнями в межах ЛУПВ. Його мету сформулювали самі видавці: «Наш скромний журнал «За Волю!» має на меті висвітлити боротьбу українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу та життя б[увших] Українських Політв'язнів різних в'язниць та концтаборів»⁵. За час активного функціонування філії ЛУПВ у Корнбергу в 1946 р. стараннями місцевої редакційної колегії під керівництвом проф. Івана Ратушного світ побачило вісім чисел журналу «За волю», чотири з яких спарені. Їх обсяг був різним: від 14 до 26 сторінок.

Враховуючи чисельність організації, розкиданість членів по таборах переміщених осіб на території Західної Німеччини й Австрії, 8 березня 1946 р. управа ЛУПВ вирішила видавати внутрішній бюлетень, призначення якого вказала у вступній статті від редакції: «Його завдання скромні: він хоче стати в першій мірі організаційним лучником та речником Управи ЛУПВ та її референтур зі широким членським загалом. Давати розв'язку пекучих і засадничих питань нашого будня у формі комунікатів, хоче інформувати про життя наших організаційних клітин – Філій ЛУПВ. Стати хвиловим прибіжищем потреб широкого загалу політв'язнів, а в кінці – інформувати про організаційне життя посестриних організацій серед інших народів»⁶. Відповідальним за підготовку цього часопису був призначений

⁵ За волю. – Корнберг, 1946. – Ч. 1. – С. 1.

⁶ Від Редакції «Політв'язня» // Політв'язень. Бюлетень Ліги українських політичних в'язнів. – Мюнхен, 1946. – Р. 1. – Ч. 2. – 15 квітня. – С. 1.

зв'язково-організаційний референт. Уже 15 березня 1946 р. з'явилося перше число бюлетеня обсягом 14 сторінок під назвою **«Політв'язень»** за редакцією Василя Пасічняка. Загалом упродовж року вийшло чотири випуски журналу.

11 квітня 1946 р. управа ЛУПВ вирішила видавати **«Літопис українського політв'язня»**⁷. Редактором двох перших чисел був Данило Чайковський, а відтак цю функцію виконував Омелян Логуш⁸. Цей журнал став титульним ви-

Данило Чайковський –
перший редактор
«Літопису українського політв'язня»

данням Ліги політв'язнів за виглядом, обсягом і змістом. Перше число надруковано ще до кінця квітня 1946 р., а загалом упродовж 1946–1947 рр. опубліковано 11, при чому 8 із них спарені.

Усі періодичні видання ЛУПВ 1946–1947 рр. видавали на циклостилі. Їх наклад не встановлено. Відомо, що загальний тираж чотирьох чисел «Політв'язня» становить 7 267 примірників, а сукупний наклад перших двох «Літопису українського політв'язня» – 2 778⁹. Періодичні видання ЛУПВ поширювалися здебільша серед членів організації, хоча можливість придбати їх мали всі охочі.

Постійна зміна статусу таборів для переміщених осіб у Західній Німеччині, їх ліквідація, об'єднання, початок виїзду колишніх політв'язнів на постійне проживання до різних країн Європи й Америки спричинило різке зменшення членства ЛУПВ та можливостей організаційної роботи і, як наслідок, припинення видання періодики й зосередження уваги на друці окремих авторських книг.

Періодика ЛУПВ 1946–1947 рр. – унікальне джерело для вивчення історії України ХХ ст., особливо національно-визвольної боротьби 1920–1940-х років, політичних репресій сталінського та гітлерівського окупаційних режимів, долі політичних в'язнів у тюрмах і концентраційних таборах. Їх особлива цінність у вміщених тут спогадах, які переважно більше ніде не оприлюднені та незнані ширшому колу читачів, навіть дослідникам вітчизняної історії.

⁷ В боротьбі за Українську Державу. Есеї, спогади, свідчення, літописання, документи... – С. 1066.

⁸ Там само. – С. 1069.

⁹ Там само.

* * *

У процесі підготовки цього видання виявилось, що в бібліотеках та архівах України зберігаються лише поодинокі числа «Літопису українського політв'язня» і «Політв'язня», а журналу «За волю» взагалі не вдалося відшукати. Відсутні журнали і в архіві ЛУПВ¹⁰. З огляду на це збір комплектів видань відбувався в усіх можливих архівних та бібліотечних збірках української еміграції: Архівній збірці ОУН у Нью-Йорку («Літопис», ч. 1), Архіві ОУН у Лондоні («Літопис», ч. 1–11), архіві та бібліотеці Українського вільного університету в Мюнхені («Літопис», ч. 1–11, «Політв'язень», ч. 2, 3, «За волю», ч. 4, 5–6, 7, 8); бібліотеках Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ) в Америці («За волю», ч. 2–3, 4, 5–6, 7, 8), Української вільної академії наук (УВАН) («За волю», ч. 1), Торонтського університету, Бібліотечного консорціуму в Північній Америці (має у своєму розпорядженні копії журналу «За волю» з бібліотеки УВАН у США, «Літопису українського політв'язня» і «Політв'язня» – з Колекції видань таборів переміщених осіб Івана Лучківа Бібліотеки рідкісних книг ім. Томаса Фішера Торонтського університету), приватних збірках Богдана Качора й Ігоря Мірчука. Як наслідок, вдалося зібрати повну підбірку друкованих у збірнику видань, за винятком чотирьох останніх сторінок першого числа журналу «За волю».

Необхідно наголосити й на тому, що виявлені примірники журналів переважно збереглися в поганому вигляді, доволі часто бракує поодиноких сторінок або й цілих блоків, типове явище – затухання тексту через поганий друк й умови зберігання. З огляду на це, під час підготовки матеріалів до друку, збору цілісних чисел, набору та звірки тексту з оригіналами використовувалися різні примірники. Саме тому свідомо не вказано, за яким здійснено передрук, оскільки це неможливо, а сам перелік використаних журналів подано вище.

* * *

Публікація видань у збірнику здійснена за прийнятими в українській історичній науці археографічними нормами. Тексти передано з максимальним збереженням тогочасної мови й орфографії. виправлено лише явні одруки, помилки в написанні географічних назв, слів, висловів тощо. Уніфіковано вживання апострофа. Невідчитані, втрачені слова та фрагменти тексту відзначено в посторінкових примітках астерисками. У квадратних дужках подано пропущені слова і розшифровано скорочення. Невеликі зміни стосуються лише пунктуації – розділові знаки проставлено за сучасними правилами.

Підкреслення, закреслення та шрифтові виділення наведено здебільша за оригіналами. Варто зазначити, що автори й редактори часто використовували різні технічні можливості для загострення уваги читачів на тому чи тому уривку тексту: курсив, жирний шрифт, розрідження тексту, підкреслення та написання слів великими літерами.

Матеріали тому впорядковано за тематично-хронологічним принципом.

¹⁰ В боротьбі за Українську Державу. Есеї, спогади, свідчення, літописання, документи... – С. 1087–1088.

Видання супроводжує невеликий словник, до якого входять рідковживані, застарілі слова, вислови та слова іншомовного походження; а також іменний і географічний покажчики.

В окремому додатку подано перелік дописувачів й авторів передрукованих матеріалів у періодичних виданнях Ліги українських політичних в'язнів.

Упорядник вдячний усім, хто спричинився до появи цього видання, особливо історику Андрієві Сові за цінні поради й допомогу в підготовці наукового апарату книги; ректору Українського вільного університету в Мюнхені Марії Пришляк – за надану можливість опрацювати матеріали ЛУПВ в архіві та бібліотеці цього навчального закладу, а також за їхнє копіювання.

Окремої подяки заслуговують Богдан Качор (голова Світової ліги українських політичних в'язнів), Ксеня Кебузинська (завідувач відділу Центру центральноевропейських і східноєвропейських бібліотечних ресурсів ім. Петра Яцика при бібліотеці Торонтонського університету), Марко Слиж (помічник у бібліотеці НТШ в Нью-Йорку), Геннадій Іванущенко (упорядник Архіву ОУН у Лондоні), Ігор Мірчук – за сприяння у пошуку й копіюванні матеріалів.

Особлива подяка рідним і близьким за розуміння, терпіння та підтримку в підготовці видання.

Михайло Романюк

ДИКОТНЕ

ПОЛІТБІРНЯ

1946

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТВ'ЯЗНЯ

РІК I

КВІТЕНЬ 1946 [р].

Ч. 1

ЗМІСТ

1. Клен Ю.
2. Від редакції
3. Південний В. Український політичний в'язень
4. Стахів В. Іван Габрусевич
5. Косач Ю. О. Ольжич
6. Ольжич
7. Вітошинський Б. Приміщення, життя, харч й одяг в'язнів у німецьких концтаборах
8. Ковальський Ю., о[тець]. Спомини священника-в'язня
9. Р.А. Межи большевицьким молотом і німецьким ковалом
10. Андрієвський Д. Наше ув'язнення у таборовій лікарні
11. Фроляк О. У таборовій лікарні
12. Криця В. Портрет Ворошилова
13. Форись Ю. Отче наш
14. ВАП. До генези й росту ЛУПВ
15. Джерела й матеріали

* * *

Ю. Клен

... Тож помолімося за полонених,
Які у морі бур'янім пливуть,
Та ще за страждущих і угнетених,
Які шукають марно світлу путь,
За всіх в снігу зажива прогребених,
Які шляху додому не знайдуть.
Над ними, Господи, в небесній тверді
Простри свої долоні милосердні.

Ще помолімося за всіх, кому
Вже не судилося узріти світла,
Що їх я думкою не обійму;
За всіх, кому зруйновано їх житла,
Кого безжально кинули в тюрму,

Щоб радість їм ніколи не розквітла.
О, тільки дотиком легеньких рук
Позбав їх, Господи, страждань і мук!

Помолимося за тих, що у розлуці
Помруть, відірвані від рідних хат;
Помолимося за тих, що у розпуці
Вночі гризуть залізні штаби ґрат,
Що душать жаль у невимовній муці,
За тих, кого веде на страту кат.
Над ними, Господи, в небесній тверді
Простри свої долоні милосерді!

...

Тож ревно помолімося за всіх,
Кого сувора доля не пригорне,
Хто не зазна ні радості, ні втіх,
За всіх, кого нещадно чавлять жорна,
Кому завмер у горлі криком сміх,
Чиї неясні дні, як ночі, чорні.
Ти, Боже, їх у темряві не кинь,
Благослови їм шлях серед пустинь.

* * *

Історія українського народу дуже багата на славні події.

Передісторичні часи України, Княжа Доба нашої історії і часи Козаччини та Гетьманщини полишили нам ряд історичних цінних документів, прекрасних і цікавих своїм змістом літописів, літературних, мистецьких, малярських та архітектурних творів і пребагату народню творчість, що увійшли в скарбницю нашої культури, або безсмертні цінності, твори українського духа.

Роки Визвольних Змагань 1917-1923 творять окрему епоху в нашій історії. Це були роки всенародного зриву по довгих сотках літ важкої неволі. Багата історична література всесторонньо висвітлила ці часи, і на ній виховувалися українські покоління, що безпосередньо не брали участі в цих змаганнях. Ця література виховала і виховує нових борців за ідею української державности, що одвічно й невтомно, серед дуже важких життєвих і політичних умовин продовжували визвольну боротьбу.

Окрему сторінку боротьби нашого народу створили одиниці, що в ім'я Батьківщини і за кращу долю свого народу мучилися по в'язницях різних загарбників й окупантів України, довгі роки страждали по льохах і катівнях, гинули лицарською і мученичою смертю від ворожих куль і на шибеницях, або конали в концентраційних таборах.

Ми маємо досить багато споминів наших політичних в'язнів; багато писалося про політичних в'язнів; а звідомлення із політичних процесів, друкованих у

наших та чужих часописах, дають прекрасний матеріал для людей, що цікавляться нашою минувшиною, а зокрема – для наших істориків.

Увесь цей матеріал являється цінною виховною літературою – в першу чергу для української молоді.

Студіюючи багатий історичний матеріал про українських політичних в'язнів, вглиблюючись в його зміст, ми побачимо й відчуємо всю силу ідеї української державности, що глибоко лежить в душі й крові нашого народу; всі болі й муки, ріст її, упадок, додатні й від'ємні сторінки нашої визвольної боротьби, ясні й темні образи нашого героїчного змагу народу й його кращих синів, міцні й слабкі характери борців за ідею свободи й державної незалежности, героїв і зрадників та, врешті, всю красу й велич героїчного походу українського народу до свободи, до незалежности, до добробуту й до слави. Читаючи рядки історії, що розказують нам про нашу минувшину та сучасне, ми відчуваємо таємну силу, що вливається у нашу душу, що дає нам радість і смуток, і біль, але й дає снагу серед важких умовин життя і нашого трагічного політичного положення непохитно стояти в боротьбі за здійснення ідеї самостійної і соборної Української держави.

У вирі боротьби й воєнних подій пропадає безліч цінного історичного матеріалу, а люди, вмираючи або загиваючи у льохах в'язниць чи концентраційних таборів, – забирають зі собою багато таємниць, багато інтересних фактів, помічень, досвіду, знання тощо. Дозволяючи пропадати цінностям, що мають збагачувати нашу історію і нашу культуру, ми робили б злочинну роботу супроти нашого народу.

Свідомі цього факту, ми рішили збирати спомини, помічення, досвід, документи й все те, що торкається нашого минулого й нашого сучасного, – на славу Батьківщині й на користь молодшим і прийдешнім поколінням.

У своїй праці ми свідомо обмежилися до українських політичних в'язнів. Наша історія є дуже багата, українське життя надто буйне, глибоко й широко розцвіло, щоби в скромних рямах нашого Літопису можна було дати місце працям усіх людей, що хочуть і вміють описувати наше минуле й наше сучасне.

Ми хочемо взяти на себе тільки частину великої праці. Ми свідомі, що, сповнюючи совісно свій обов'язок, ми дамо українському громадянству цікаву й корисну лектуру, нашим ученим-історикам поможемо у їхній важкій праці, а нашим Д р у з я м, що погинули у підвалах, льохах, від ворожих куль, на шибеницях у концентраційних таборах або у найжорстокіших муках, тортуровані нелюдськими катами, – з б у д у є м о н а й к р а щ и й п а м ' я т н и к, що свідчитиме про їхню велику любов до України, їхню посвяту і їхній героїзм та славу смерть, смерть Лицарів.

Випускаємо у світ перше число нашого Літопису. Ми віримо, що читачі приймуть його прихильно, і багатьох із них наш Літопис заохотить відтворити минуле й сучасне на папері та переслати нам до використання.

Нам хотілося б, щоб наш Літопис дістався до кожної української хати та був приятелем кожного щирого українського серця.

В. Південний

Український політичний в'язень

Як далеко ми сягаємо думкою в нашу минувшину, все зустрічаємо в широких масах народу та серед поодиноких одиниць факти яскравого вияву патріотизму, посвяти, жертвенности та великої любови до рідної землі, української культури, нашої крові й релігії.

Довгими чергами стоять перед нами світлі постаті нашої минувшини, що терпіли муки, проливали кров або віддавали життя за ідею свободного й незалежного політичного та культурного життя нації.

Їх знає Княжа Доба, про них пишуть наші й чужі літописи цих часів, вони стали героями поетичних творів різних авторів. Їх знає славна Козаччина та Гетьманщина, ми захоплюємося величчю духа, любови й характеру патріотів і лицарів цих прекрасних героїчних часів і клонимо голови перед жертвою крові, особистої волі та життя, яку вони зложили на вівтарі любови рідних земель. Їх знає і наша найновіша доба, коли ми перестали бути жити державним життям свободного народу, а поневолені не складали зброї у боротьбі з загарбниками. Та врешті – їх знають Визвольні Змагання 1917-1921 рр. і найновіші часи постійного, кривавого, безпардонного змагу із безоглядними окупантами нашої землі.

Окремий тип героїв нашої минувшини творять ці одиниці, що ув'язнені ворогами, втратили волю або життя. Це українські політичні в'язні.

Ось ряд прикладів із нашої минувшини. Після розгрому наших князів під Калкою 1224 р. ті князі, що не погинули на полі бою та попали в полон, були закатовані в жорстокий спосіб татарським наїзником; князь Ігор, герой «Слова о Полку», паде в полон до половців, вони його ув'язнюють, але йому щасливо вдається втекти з полону.

У боротьбі з турками й татарами, поляками та москалями багато із козаків попадало до татарських, турецьких, польських та московських тюрем, в яких найчастіше кінчили своє життя. Основоположник Січі князь Дмитро Байда-Вишневецький гине геройською смертю як в'язень турецького султана, повішений на гаку за ребра. Дорошенко, Хмельницький є в'язнями турків і татар.

Павлюк, Остряниця, Підкова й інші ув'язнені поляками – гинуть геройською смертю у муках і тортурах.

Дорошенко, Полуботок, Кальнишевський, Войнаровський та інші є в'язнями московських царів, караються в далеких холодних снігах Московії або гинуть у льохах.

Т. Шевченко карається по тюрмах і на засланні. Крім цього, – цілий ряд наших політиків і культурних діячів XIX та початків XX століть. В цей самий час австро-угорські тюрми були наповнювані українськими політичними в'язнями.

Після розвалу царської Росії та Австро-Угорщини Польща, Румунія, Чехословаччина та врешті СССР не перестають ув'язнювати українських політичних діячів, караючи їх довічною тюрмою, засланням або й смертю.

Коли б зіставити реєстр наших політичних в'язнів минулих часів, то він був би дуже великий та інтересний з уваги на те, що доля цих в'язнів є тісно пов'язана із долею народу.

Найновіші часи, тобто часи панування Польщі, Румунії, Чехословаччини, а зокрема ССРСР і Німеччини, творять найбагатішу епоху й найбільшу літературу, яка торкається історії, характеру, типу й долі українського політичного в'язня.

Що ж торкається історії українського політичного в'язня в ССРСР – то вона сягає часів Великого Зриву й збройної боротьби з більшовицьким імперіялізмом.

У висліді програної війни ми мусіли віддати тисячі жертв Москві. Перелічити всіх політичних в'язнів більшовицьких тюрем і концентраційних таборів є просто неможливо. Пригадаймо хоча б тільки кілька ймен, як: Тютюник, Коссак, Чупринка, Фальківський, Косинка, Крушельницький. Далі – ряд українських діячів з процесу СВУ з С. Єфремовим на чолі, потім розстріл 29 українських діячів у 1934 р. у Києві в зв'язку з убивством Кірова; ув'язнення й висилка до концентраційних таборів наших учених та письменників, як: М. Зеров, І. Микитенко, М. Куліш та інші.

Ми подали тільки деяких і, може, не все найголовніших наших діячів. А варто би для науки й історії зробити реєстр, висвітлюючи підложжя, на якому вирости наші політичні в'язні в ССРСР та показати ідею, в ім'я якої вони йшли на заслання або смерть. Бо ж це не тільки доказ нашої волі й боротьби на право жити державницьким життям, але теж свідки ганьби Москви; це не тільки ряд хрустальних характерів, дійсних героїв, які свідчитимуть про силу духа українського народу, але й ряд негативних постатей і слабодухів, до ламалися, калялися, тратили віру в свій нарід, шукали порятунку в згубних інтернаціональних ідеях чужих українському духові і культурі.

Політичні в'язні московських тюрем та таборів – це представники різних політичних і світоглядових напрямків. Та проте всіх їх стрінула одна доля, всіх їх прийняли ці самі тюремні мури або сибірські сніги.

Аналізуючи їхнє життя, їхню політичну чи культурно-громадську діяльність, просліджуючи їхні пориви й упадок духа, їхні політичні й світоглядові шукання, блукання манівцями або простолінійність у політичній та громадській роботі, – ми сягаємо до джерел нашого національного життя, до основ нашого духа, позитивів і негативів української вдачі, духа, характеру, політики та історії. Це не є історія тільки наших невдач і програних моментів, але це є теж сторінки ясні, світлі, що служать героїським прикладом, що поривають і зміцнюють віру.

Історія українського політичного в'язня в ССРСР виразно, чітко й яскраво доказує, що для московського імперіялізму однаково ворожим і небезпечним являється українець-федераліст М. Грушевський, український комуніст Скрипник і Крушельницький, чи самостійник Чупринка, Міхновський, Петлюра або Коновалець. Для нього все, що українське, – вороже і тому його треба знищити. Історія і доля в'язнів ССРСР являється найкращим доказом в основі ворожої імперіялістичної лінії Москви у відношенні до України.

Ті самі причини, які створили політичного в'язня ССРСР, являються основним моментом в історії політичних в'язнів у Польщі, Румунії, Чехословаччині та Мадярщині.

Після упадку Української держави доводилося продовжати боротьбу за самостійницькі ідеали революційними методами. Польські, румунські, чеські та мадярські тюрми наповнилися українським активом.

Багато визначних революціонерів і політичних та громадських діячів стають жертвою окупантських властей.

Перед нами пересуваються імена Крупи, Луцейка, Басарабової, Коновальця, Вербицького, Атаманчука, Головінського, П'ясецького, а там – Біласа, Данилишина, Лемика, учасників Варшавського процесу у зв'язку з убивством польського міністра Бр[оніслава] П'єрацького і, врешті, багато інших із численних політичних процесів, що відбувалися в Галичині, на Волині, на Буковині, на Закарпатті і які приносили десяткам українських революціонерів довголітню тюрму або смерть із рук окупантського ката.

Історія та доля згаданих політичних в'язнів, – це історія певної частини народу та частини українських земель. Вона показує і визначає певні етапи розвою української політичної думки та революційно-визвольної боротьби.

Окремий розділ історії політичного в'язня творить період німецької окупації. До числа політичних в'язнів минулих літ приходять нові, що свідчить про незломну волю народу боротися з кожним, хто підходить до української проблеми з імперіалістичними планами та хоче зробити народ своїм рабом.

Політичні в'язні німецьких тюрем та концентраційних таборів являються запереченням поширюваної ворогами нашої самостійності – вістки про наше германofільство.

Багато з них – бувші політичні в'язні польських, румунських, чеських, мадярських та московських тюрем. Цей факт є надзвичайно симптоматичним явищем для нашого політичного життя. В ньому вся сила нашої визвольної ідеї і концепції. В тому теж і запорука тяглости й правильности революційної боротьби.

І знова перед нами ряд імен політичних в'язнів, що їх зродила велика українська земля: М. Лемик, уродженець Львівщини, просидівши шість літ важкої тюрми за вбивство совєтського представника у Львові 1933 р. – гине в Миргороді від німецької кулі; син відомого поета О. Олеся – Ольжич, сам талановитий поет, віддає життя в концентраційному таборі Оранієнбург-Саксенгаузен літом 1944 р., там же того ж року вбивають гітлерівські кати відомого на західних землях політичного діяча І. Габрусевича; відома поетка Олена Теліга паде від кулі гестапа в Києві; там же гине молодий революціонер Дмитро-Мирон, а в Кривому Розі паде від німецької кулі молодий самостійник інж[енер] Сергій Шерстюк, організатор і провідник Криворіжжя в р[оках] 1941 і 1942. Це т[і]льки декілька імен, вибраних із тисяч.

Концентраційні табори: Аушвіц, Саксенгаузен, Дахау, Ебензее, Маутгаузен, Бухенвальд та інш[і] бачили тисячі українських політичних в'язнів усіх українських земель. Багато із них там же закінчило своє життя.

В'язничні мури Києва, Харкова, Дніпропетровська, Одеси, Севастополя, Краснодару, Львова, Луцька та майже всіх українських міст бачили тисячі наших політичних в'язнів, що страждали й вмирали в ім'я ідеї самостійності.

Нині годі перелічити [і]мена всіх. Колись зробить це наша історія, та розкаже про їх долю.

І коли сьогодні ми маємо поза нами німецьку окупацію та можемо робити підрахунок нашої боротьби із гітлерівським імперіалізмом та наших жертв, що їх ми мусіли віддати у ній, то спокійно, із чистою совістю можемо сказати, що наша ідея вийшла побідно зо страшного змагу.

Ми не здобули повної політичної самостійності і продовжуємо безоглядну боротьбу нині з одним і самотнім окупантом наших земель, з Москвою. Ця боротьба зроджує нових політичних в'язнів. Ми не знаємо ні числа, ні імен нових борців, героїв та мучеників. Тільки часом до нас долетить сумна вістка про ув'язнення, заслання або про смерть того чи іншого бійця за святі ідеали народу.

Народ муками, кров'ю і жертвою життя своїх дітей записує нові сторінки своєї історії та історії українського політичного в'язня.

Книга історії політичного в'язня більшає і ростиме так довго, як довго нога окупанта топтатиме нашу землю.

Нотуймо все те, що торкається історії і долі наших політичних в'язнів, бо це частина історії народу, тим теж сповнимо свій довг супроти тих, що наложили головами за ідею незалежності, самостійності й соборності української землі.

* * *

Ю. Клен

...Пригадую підвал чеки в Полтаві,
Де я колись годині три чекав.
Лилось крізь шиби світло золотаве,
І я затерті написи читав
На вапні стін... Ніхто у книгу слави
Тих смертників імена не вписав,
Що звідси тим, які живуть на світі,
Свої останні креслили привіти:

«Чекаю розстрілу. Петро Палій».
– «Сьогодні вмуру за тебе, мій народе.
Іван Мандзюк». – «Кінець. Нема надій.
Прокляття шлю катам. Василь Макода».
– «Живіть і не зрікайтесь гордих мрій,
О ви, кому ще світить сонце вроди.
Михайло В'юн». – «Марусі мій уклін.
Іду на смерть. Манюра Валентин».

...

Ми добре знали смертницький звичай...
 Задушна ніч у мрячному підвалі.
 Зненацька крик: «Виходь і все скидай!»
 За подорож у край, де «ність печалі»,
 Ти одяг катові лишав «на чай».
 В потилицю мов грім. А потім клали
 Поважно, всіх шикуючи до куп,
 З мистецьким хистом труп на мокрий труп.

«Прокляті роки»

* * *

Володимир Стахів

Іван Габрусевич

Хто з націоналістичного юнацтва Західно-Українських Земель (ЗУЗ) не знав у 1928-[19]32 рр. керівника підреферентури юнацтва Красвої Екзекутиви Організації Українських Націоналістів (КЕ ОУН), який виступав, діяв і вів вишкільну роботу серед українських юначок і юнаків – під іменем друга **І р т е н а**?

Хто з провідного членства й кадрів ОУН за кордонами України, на всіх теренах української еміграції в Європі не зустрічався в 1932-[19]41 рр. у своїй політичній діяльності з повищим іменем, або іменем друга **Д ж о н а**?

А скільки ще інших псевдонімів – відомих лише вузькому колу співробітників та безпосередніх звершників – мусів уживати цей безкомпромісовий український революціонер, принциповий націоналіст і палкий самостійник-державник! Та ж це була доля, це ж було призначення всіх революціонерів по крові й кості. Чому ж **І в а н Г а б р у с е в и ч** – він же й Іртен, він же Джон... мав би творити який-небудь виняток?

Та останній його псевдонім знало лише його п'ятьох «союзників долі й неволі», запроторених націоналсоціалістичними гештапівськими звірами в відомий (бо один із найстарших) німецький концентраційний лагерь в Оранієнбург-Саксенгаузен, де в т[ак] зв[аному] «целленбав» в поодинокій камері ч[исло] 17 перебував він понад 2 роки, де одержав отруйний застрик «сс-манського лікаря» і **д н я 1 6 т р а в н я 1944 р.** помер у лагєровій лічниці.

В тайній переписці у в'язничному жаргоні т[ак] зв[аних] «грипсах» – і «ксивах» – всякі розмови й переписки були строго заборонені й каралися не менше 7-ми дневною темницею при твердому ложі та при хлібі й воді – його співдрузі називали його другом **Г р е б е л ь к о ю**. А співв'язні інших національностей – від заозерної Фінляндії й піскової Туркменії до соняшної Гелляди й холодного Альбіону Англії та до славолюбної Франції – **З у б р о м**.

Нам, українським політичним в'язням, не лише з німецьких концентраційних таборів, але теж з тюрем поверсальської Польщі, співдрузям, а й вихованцям Івана Габрусевича, відома його постать і політична сильветка, та для

історії зобов'язані ми начеркнути образ цієї людини бодай у зарисах. Бо життя йде, друзі гинуть у боротьбі, а писане слово залишається, хоч скромним, зате тривалим документом.

Іван Габрусевич уроджений 1902 р. походив зі старого українського галицького священничого роду. Від 300 р[оків], коли-то його прашур прибув з Кам'янець-Подільщини в Галичину, одідичувався священничий стан в його родині з батька на сина. І релігійність, в глибокому розумінні цього слова, спарована з фанатизмом та вдумчивістю була чи не найважливішою прикметою характеру роду Габрусевичів, була теж прикметою Івана. І хоча Іван Габрусевич ломить богословську традицію свого роду, бо – після відбутої військової служби в польській школі для запасних старшин – записується на філософічний виділ Львівського університету й студіює стислу філософію, зокрема психологію і слов'янську філологію, абсолювуючи в 1932 р., – прикмет того ж роду заперечити не може.

Під час університетських студій поринає цілим своїм єством у студентське життя, та воно не задовольняє його ні своєю формою, ні змістом. Бо треба пригадати, що це період поширення серед українського студентства «радянوفільства» та комунізму, а національний світогляд меншости хитається між патріотичним просвітянством та відполітизованим військово-терористичним підпіллям. Повна відсутність політичного розуміння й оформлення національної революції, політичної революційної концепції. В той час стрічається він зі **С т е п а н о м О х р и м о в и ч е м**, і як його вірний друг та співробітник, wraz з іншими нечисленними однодумцями стає в авангарді націоналістичного руху на ЗУЗ і тим самим одним з його основоположників.

Це кінець 20 рр., гурт довкруги Степана Охримовича, до якого належить перш за все Іван Габрусевич, спрямовує тодішню українську підпільну боротьбу на нові [...]¹, кладучи з цій боротьбі головний натиск на **п о л і т и ч н у р е - в о л ю ц і ю**. С. Охримович і його малий гурток самі пишуть реферати й листівки, самі помножують і самі поширюють їх у наразі доволі вузькому середовищі українського студентства та молоді. Вправді існує вже у Львові «Союз Української Націоналістичної Молоді» з численними гуртами в провінційних містах Волині й Галичини, та його політичне обличчя, як і його пресового органу «Смолоскипи», ще чітко не зарисоване, його політичне «хочу» не вповні з'ясоване. Щойно однодумці С. Охримовича, т[ак] зв[ані] «обухівці» (від його публіцистичного псевдоніму Обухович), до яких належить м[іж] ін[шим] Іван Габрусевич і покійний Михайло Колодзінський – Гузар, полковник «Карпатської Січі», надають правильний політичний і революційний напрямок і Союзові У.Н.М., і «Смолоскипам». У висліді того польська поліція закриває журнал «Смолоскипи»; зате появляються підпільні «Юнак» і «Юнацтво».

На І Великому Зборі Українських Націоналістів у лютому 1929 [р.] представники С.У.Н.М. грають важну роль, бо ж вони заступають край і його революційні сили. Вони переводять С.У.М.Н. у засновану тоді **О р г а н і з а ц і ю У к р а ї н с ь к и х Н а ц і о н а л і с т і в**.

¹ Слово втрачено.

Іван Габрусевич стає керівником підреферентури юнацтва КЕ ОУН на ЗУЗ. «Багато виховної праці й піклування присвятив він націоналістичній молоді, формуючи її безкомпромісовий характер, її революційну натуру і націоналістичний світогляд», – читаємо в одній посмертній згадці про нього. А ми додамо: її революційну мораль, її політичний – аж до релігійності доведений – фанатизм. Бо таким був він самий і таким хотів бачити своїх друзів, молодших віком від себе.

У багатьох підпільних виданнях розсіяні його статті й розвідки, в яких розробляє їх проблематику української національної революції. В націоналістичному тижневику «У к р а ї н с ь к и й Г о л о с» друкується в ряді чисел (1931 р.) його публіцистична праця «Н а з а с а д н и ч і т е м и» як причинок до основ українського націоналізму.

У зв'язку з атентатом на польського поліцейного комісара Чеховського (зверхника відомого провокатора Романа Барановського) попадає І. Габрусевич – не вперше – в тюрму. Після звільнення виїздить на доручення КЕ ОУН з окремими завданнями за кордон, де стає близьким співробітником голови проводу ОУН полк[овника] Є в г е н а К о н о в а л ь ц я. Весною 1934 р., покликаний до проводу ОУН, обіймає він становище референта ідеологічного вишколу і дістає м[іж] ін[шим] завдання контролювати редагування «Р о з б у д о в и Н а ц і ї», в якій позначилися були значні ухили від націоналістичної ідеології й політики. Перебуваючи за кордоном, пише ряд статей для української заокеанської націоналістичної преси та стає співробітником націоналістичного щомісячника «С а м о с т і й н а Д у м к а», де пише м[іж] ін[шим] під псевдонімом Н. Сам.

Літом 1937 р. обіймає він у проводі ОУН референтуру уповноваженого для підготовки II Великого Збору ОУН, та грудна недуга, яку набавився він у польських тюрмах, не дозволяє йому довести цієї праці до успішного кінця. Півторарічне лікування приводить його до повного здоров'я. Попри свою політичну діяльність в ОУН, він активно співпрацює в Українській Пресовій Службі (УПС) зразу в Берліні, а відтак у Відні.

Під час кризи, яка наступила в ОУН в р[оках] 1939-[19]40, стає він членом Революційного Проводу і прикладає всю силу й запальну енергію своєї індивідуальності на те, щоби не допустити до того, щоби визвольна політична організація українського народу зійшла на манівці опортунізму. Напасті тодішніх противників, які не перебирали в засобах, поборювання його особи й його діяльності не потрапили знеохотити його, бо вважав, що всякі клевети – це лише вияв політичного безсилля.

В тому часі появляється чергова його публіцистична праця тим разом на зовнішньо-політичну тему: «М і с ц е У к р а ї н и в с в і т і». Підготував він її ще на II Великий Збір ОУН, який мав відбутися за життя голови проводу ОУН, полк[овника] Євгена Коновальця, однак через кризу в Організації міг відбутися щойно у квітні 1941 р.

Після проголошення віднови самостійності Української Держави в день 3 0 ч е р в н я 1 9 4 1 р., І. Габрусевич віддає себе до диспозиції

Українського Державного Правління. В перших днях липня конфінує його німецька тайна поліція (гештапо), щоби 15 вересня 1941 р. арештувати його між першими українськими самостійниками, членами Державного Правління та іншими адміністративними чинниками відновленої Української Держави. До 24 січня 1942 р. перебуває в жаклих моральних і фізичних, а зокрема гігієнічних умовах ославленої берлінської тюрми при Александерпляц, звідки перевозять його до відомого концентраційного лагелу в Оранієнбург-Саксенгаузен. Годинами стоїть він хворий і виснажений під час лютого морозу на «апелі» перед брамою лагелу, виставлений на наругу й побої кожного переходячого німецького сс-манівського «Іберменша». В т[ак] зв[аному] «целленбау» перебуває, як і інші європейські промінентні в'язні, в поодиначній камері. Його сусіди: з камери ч[исло] 16 – відомий паризький адвокат Раймонд Аммар, оборонець міністра Жоржа Менделя і прем'єра Рейно'да в Ріомському процесі, а з камери ч[исло] 18 – секретар пропаганди в мадярському уряді Белі Куна, старий мадярський жид. Напроти його камери, під ч[исло] 10 сидить польський гімназійний учитель з Варшави Казімеж Кобжиньскі. Це тих троє людей, з якими він може час до часу потаємно порозумітися, бо всякі інші розмови строго заборонені. Зі своїми співв'язнями-земляками порозуміватися може лише тайною поштою, а буйна українська фантазія і в тому випадку має до своєї диспозиції всякі можливості й варіанти.

Стан здоров'я Івана Габрусевича погіршується з дня на день. Про це говорять «тайні бюлетені», які він час до часу випускає зі своєї камери. До чахотки легенів, якої набрався він у німецьких тюрмах (його теж арештували нацисти під час відвідин наркома СССР В.М. Молотова в Німеччині), прилучується ще туберкульоза костей і залоз.

«Лікування» під кермою «сс-манського лікаря», – це одні муки. Централя гештапа не дозволяє перевести його до «шпиталю» в лагелі, бо «Іван Габрусевич мусить бути строго ізольований від інших українських в'язнів». А їх тисячі в лагелі, зокрема тих, які походять зі Східних Українських Земель. «Дозвіл» може дати лише сам сс-группенфюрер Гайнріх Мюллер, шеф 4-ого амту головного уряду безпеки райху (райхсзіхергайтсгауптман)». Та покійний Іван Габрусевич відмовляється писати таке прохання, бо вважає, що таке письмо, це – значить шукати ласки...

13 квітня 1944 р. роблять йому першу «операцію». Відомо ж, нацивські лікарі мусять на комусь експериментувати.

13 травня така сама чергова «операція»... Цього ж самого й наступного дня дістає застрики «для зменшення гарячки» і щойно 16 травня в годині 15 після полудня переносять його до «лічниці», де він вмирає цього ж дня в 19 год[ині] вечером.

Під час хвороби дозволили йому писати листи на світ: до батьків і до дружини. Та всі ті листи одержала його дружина щойно після його смерті, враз з короткою лаконічною вісткою в німецькій мові: «В а ш ч о л о в і к п о м е р»...

І хоч Івана Габрусевича між нами не стало, то його дух живе надалі між нами. А на доказ цього одна з українських друкарень на західних окраїнах України,

де друкуються видання і листівки УПА, носить назву «Друкарня ім. Івана Габрусевича – Джона».

Нехай же цих кілька стрічок послужить наразі скромною згадкою про нього, як про незломного українського борця-націоналіста. А в майбутній «Історії українського визвольного руху» Іван Габрусевич – Іртен – Джон займе одно з передових місць!

* * *

ПРИСИЛАЙТЕ СТАТТІ, ДОКУМЕНТИ, ВІРШІ, ОПОВІДАННЯ, СПОГАДИ, НАВІТЬ КОРОТЕНЬКІ ЗАПИСКИ, СВІТЛИНИ (ФОТОГРАФІЇ), РИСУНКИ, ПРИЗВИЩА Й ЖИТТЄПИСИ ДРУЗІВ, ЩО ЗАГИНУЛИ ПО ТЮРМАХ, КОНЦЛАГРАХ, ПЕРЕХІДНИХ ТАБОРАХ, НА ПРИМУСОВИХ РОБОТАХ І Т[АКЕ] П[ОДІБНЕ]. НЕ ДОЗВОЛЯЙТЕ, ЩОБ ЧАС І ЗАБУТТЯ НИЩИЛИ НАВІТЬ НАЙМЕНШУ ЗГАДКУ ПРО ТРАГІЧНУ ДОЛЮ ТИХ УСІХ, ЩО ЗАГИНУЛИ, ЧИ ТЕРПІЛИ ДЛЯ ВОЛІ УКРАЇНИ.

* * *

Ю. Косач

О. Ольжич

Пам'ятаю 1934 рік у Празі, в Атенах української еміграційної поезії, весняний легіт із садів біля Клементіnum. Оце вийшов з бібліотеки русавий, високий юнак із прозорими очима, з дівочою, ніжною посмішкою, увесь – предивна злагода. Хотілось за звичкою прирівняти – ким міг би бути цей юнак? Спудеєм Київської Академії? Вагантом середньовіччя, що мандрує, шукаючи правди по шляхах Франконії й Чеського Лісу? Джурою лицарським хрестоносця Танкреда? Але ні, може, швидше був би він товаришем Бояна, або другом у дружині вікінга – русявого Гаральда, поета норманського, що засилав сватів до дочки нашого світлого Ярослава у красні київські сади...

* * *

Олег Ольжич – це таки справді наше золотаве раннє середн[ь]овіччя. Мужня лагідність, дівоча чистість і характерність гридня, криця й троянди, усміх світанку Імперії й відсвіт лева обосічного меча дружинникового, вихор походу й прозолот в келії мислителя.

Ольжич – автохтон нашої духовости, але не лиш сучасної доби, не лиш Шевченкової, а, перафразуймо слова його вчителя археології – В. Щербаківського, сказані про нашу націю взагалі – «автохтон на своїй землі не від VI в[іку] по Р[іздво] Хр[истове], тільки ж від неоліту, тобто не менше 5.000 літ».

Ольжич – відсвіт нашої вічності. Це український дух, що застиг на мить в своїй безупинній вібрації й обрав собі речником цього юнака – сина

мелодійного О. Олеся, нащадка козацького слобожанського роду Кандиб. Обрав собі на мить – бо чи ж не миттю було це коротке, як блискавиця, як відблиск, творче життя О. Ольжича?

Quem di diligunt, adolescens moritur, – говорив Плявт (кого боги люблять, той молодим умірає). Про це ми маємо з прикладів: Моцарт, Кляйст, Байрон, Шеллі, Лермонтов. І самий Ольжич прозоро писав колись, що таким як він, «не дано до тридцятого року прожити». Прожив він по цьому вирокові собі ще декілька років, щоб умерти мучеником-героєм в німецькому казематі.

В якихсь книгах вічності, в списках, вибраних богами, призначено було Ол[егу] Ольжичеві стати поетом *Ukrainae militantis*, поетом міждб'я 1917-1939, просто українським поетом.

Бо хоч було три Ольжичі: один – доктор археології, талановитий дослідник неолітичної доби, клопітливий учений; другий – політик, бойовий журналіст, невтомний пропагандист, організатор; для мене особисто й, певно, для багатьох, Ольжич – це перш за все поет, автор «Ріні», «Веж» і «Підзамча». Правда, поет, у якого творчість і біографія одноцілі. Писав – як жив, жив – як писав. Скромно, просто й героїчно. Зовсім не схожо на тих поетів, на цю більшість поетів, що пишуть героїчно, але живуть усе життя філістрами. Але ця Ольжичева послідовність біографії й творчості не романтична, не з байронівської ненависти до плаского життя, навіть не елегійність такого Андре Шен'є, що дожидає смерті як *necessi – te dure*, (твердої конечности), як визволення з *pesant esclavage* (в'язучого невілляництва) життя. Ольжич – людина зі світоглядом середньовіччя. Із тим натхненно-діточим, первісним і кришталістичним світоглядом лицаря-поета, що про нього говорить нам вірш франконського міннезінгера з XIII. ст.:

Sohn, wenn du Schildes Recht und Pflicht
ergründen willst, sei wohlgezogen? –
getreu und mild und kuhn und schlicht,
dann hast den Schild du nicht betrogen.

Так, Ольжич не обминув свого гербу. Середньовіччя передало нам чудесну легенду про св[ятого] Грааля – чашу, що до неї Йосиф з Ариматеї збирав кров Спасителя під час розп'яття. Ця чаша, за легендою, переховується на чудесній горі Монсаль[ва]т, а сторожами її – найпобожніші й найшляхетніші лицарі, вибрані з грона лицарів Круглого Стола. Бути вартівним Грааля – було мрією кожного лицаря, зокрема лицаря – трувера, поета.

Св[ятий] Грааль – це Ольжичівська тема. Його Грааль – Володимирів Тризуб і служба йому в духовій чистоті, проникновенності, вірності та й у радості з життя, радості з доби «суворої мов вовчиця», радості навіть із смерті «в шинелі сірій від гранати».

Служба ця тисячолітня, позачасова. Ось тому праісторичні «археологічні» мотиви поезії Ольжича не випадкові, зовсім не зв'язані з його професією археолога-дослідника. Як і француз Ередія, що писав свої історичні сонети, сидячи весь час в паризькій *Ecole des chartes* (школі актів), в пілі хартій і

старих документів, Ольжич забував про час. Минуле й сьогодні були для нього одним поняттям; вчора – сьогодні – завтра, це тільки умовний поділ великого Безперервного, що ним є буття нації. Ольжич писав про Скитів, про Готів, Галів, Гуннів, але в історії це все були сьогоднішні люди, бо для Ольжича люди й земля не мінялись, не мінялись і їхні пристрасті й чесноти, мінялись тільки назви й форми. В цьому просторі позачасовості, в просторіні історії, що є одним суворим гуркотом недобрих вітрів і бруком єдино чистих в і р н и х мечів – Ольжичева служба в притворах готичного собору України, служба від народження першого вірша до смерти. Як у норманського Скальда, як у Трубадура Бертрана де Борна чи невідомого автора «Слова о Полку», – людей середньовічної формації, так і в О. Ольжича поезія була підсвідомим, але конечним виявом суцільної життєвої концепції, а саме життя не мислилось інакше, як невгавне палання, повинність, боротьба й офіра в ім'я Правди.

Поезію Ольжичеву не можна вбгати в ряи групи, школи, напрямку. Навіть сліди учнівства його хоч би й у Леконта де Лілля, Ж.М. [де] Ередія, М. Гумільова, Б. Мюнхгаузена, в українських неокласиків тощо дуже незначні. Хтось із його сучасників теж писав і про «легіони», й про скитів, і про щастя вмерти за ідеал спільноти, хтось декламував і прокламував, і брязчав мечами. Але ці мечі були паперові, а Ольжич стояв у гроні сучасників прозоро самотній і прозоро правдивий. Бойова філософія його сучасників була іноді тільки відгомоном на модні течії, натхненням наосліп підпорядкованим вимогам пропаганди, філософія ж Ольжичевої поезії була його органічна філософія, його віршування було його власним становищем, не згори накиненим. Звідси кристальна ясність його вірша, його вражаюча простота, аскетична замкненість і довершеність форми. І рівні, як прошарки рівні, що лягають один на одного тягом століть у надрі нашої землі, лягають у Ольжича вірш за віршем, тема за темою, варіант за варіантом. В. Радзикеви́ч називав ці вірші «перебиранням у долоні коштовних камінців». Але ні – це не мертві «слова на камені»: це гасла покоління України доби після великого 1917 [р.], це формули його ідеалів, на античний зразок висловлені із залізною ляпідарністю, це служба расі, мітові, крові, землі – служба словом. Така поезія – це не розвага, не втеча в ліричну мелодійність, і не пишнота словесного малювання. Поезія О. Ольжича, боєвого поета покоління наступу, парадоксально, не для мас. Вона й не для естетизуючої еліти. Вона для містичної, позапросторної й позачасової спільноти, нації духової. Програмові, гостро актуальні твори Ольжичеві не вдавались, але навіщо було йому писати поему про Городок, коли Білас і Данилишин – герої доби жили в Ольжича з виразністю різьби в його віршах на «археологічні» теми. Його римські сенатори, що трусливо видавали ворогові на поталу місто, це ж були опортуністи зі старшої генерації сучасного громадянства, а легіонери з їх смертю на кордонах імперії Цезарів – це ж фаланга молодих українських бійців, що серед них жив і діяв Ольжич, їхній політичний керманіч і одностудець. Ось така сила Ольжичевого образу, хвилинного й водночас вічного.

Звичайно, творчість Ольжича деякими гранями зустрічається з творчістю сучасної доби. Закономірність діє в розвитку культури нації. На кожному духовому явищі видно зв'язки цього явища з поточністю й з традицією. Нагадаймо, що в тих же Атенах української еміграційної поезії – в Празі, творили такі майстри, як Ю. Дараган, О. Стефанович, Є. Маланюк, Г. Мазуренко, О. Теліга, Л. Мосендз, з цим же середовищем був зв'язаний і Ю. Липа, а величезну роль у формуванні світогляду цієї усієї плеяди відіграв, і як ідеолог, і як літературний критик, Д. Донцов. Як наймолодший з цієї групи, О. Ольжич (нар[оджений] 1907 [р.]) був переселником багатьох ідеологічних і літературних настановлень плеяди «трагічних оптимістів», подекуди був він її блискучим епілогом у той час, коли інші ставали лиш її блискучими... епігонами. Цікаво простежити вплив О. Ольжича на наймолодшу українську поезію. Річ дивна, що ця скромна й самотня людина, позбавлена яких-небудь аспірацій бути «командором літературної школи», викликала проте цілий напрям, який ми назвали б не зовсім, може, вдало неоготичним. Учні Ольжича – це в першу чергу: О. Лятуринська («Княжа емаль»), М. Асканич, А. Гарасевич, Р. Могіш, І. Ірлявський. Але з другого боку він переростає цю групу і відділяється від неї саме завдяки згаданим вже своїй цілковитій позачасовості. О. Ольжич не є поетом еміграції й навіть не бардом однієї якоїсь групи, його творчість – не результат мислевих спекуляцій, не висновок із прийнятих положень, не антитеза марксівській чи просвітянсько-народницькій тезі, чим є творчість Маланюка чи публіцистична діяльність Донцова. Ольжичева сила в інтегральній синтетичній суцільності його світогляду, в його закінченій і читкій, мистецькій концепції. Перший і останній його вірш не різняться між собою нічим в ідейному наповненні й майстерності. Ольжич з'явився в українській літературі явищем відразу наскрізь скристалізованим і зовсім новим, новим, поскільки чужі йому були хитання і шукання сучасників за фатальним секретом прославленого взаємовідношення «форми – змісту», новим, поскільки він несподівано твердо нав'язував увірваний зв'язок не тільки з українською поезією ближчою і дальшою, але з такими віддаленими й, сливе, зовсім забутими зонами творчого імпульсу як наше середньовіччя. При чому середньовіччя – готика для нього, це не романтична костюмерія в стилі такого В. Гюго, а готика – як джерело світогляду, як духове підсоння.

* * *

Поет з душею прадавнього анта, Олегового дружинника з тих, що ходили з Віщим підкорити Царгород і Табарістан, з душею Митуси, барда короля – воїна Данила.

Поет із мистецько-філософськими заінтересуваннями ще ширшого, або й вселюдського круга, поет із первнями душі трубадура й міннезінгера з їхнім славленням вічної *virtus* лицарської, шукальництвом строгої правди Житті.

Поет без співної погожості, без барвистості півдня, поет суворої, вовчої доби, суворого підсоння і суворого призначення. Поет не «степової Еллади»,

а північного гіперборейського Риму, вартівничий не краси, а законів, що призначення свободної людини бачать у вірності її мітові спільноти.

Поет, що «вмер тихо як спів», за його ж висловом, умер послідовно й гордо, відзвучавши своєю смертю, як останній ямб дзвінкого вірша. Вмер під важкою стопою доби, що її так любив, яка ввижалась йому «шіснадцятим сторіччям» – кривавим і жорстоким, але вагітним загравою далекого ще відродження.

Ренесанс заходу пам'ятав про Кретісна де Труа, Вольфрама Ешенбаха, Ро[д]жера Бекона й інших людей середньовіччя, що в цій темній і трудній добі горіли за правдою. Без пориву готики д'горі, до джерела вічного – до Бога немислимий був і визвіл людини для її повнотворчого Життя. Так і люди прийдешнього українського відродження не забудуть і О. Ольжича, лицаря – поета, людину готичного горіння.

* * *

О, вір у одваги ясне багаття
І скинеш, як порвану лаху,
І слабість, і сумнів, і марність життя,
Коли ти не відаєш страху.

І так тебе хміль наливає ущерть
І так опановує тіло,
Що входить твоя упокорена смерть,
Як служка бентежно-несміло.

...

Нахмурились брови, скипіли уста
І зморшки на чолі твоєму.
А думка, на диво ясна і проста,
Останню ріша теорему.

До розв'язки – відступ. Не дати углуб
Проховзнутись тілові гада.
І рішення: в скруті твій кинутий труп –
Найкраща твоя барикада.

О. Ольжич, «Вежі»

* * *

Б. Вітошинський

Приміщення, життя, харч і одяг в'язнів у німецьких концтаборах

Одні з найчастіших питань про нім[ецькі] концтабори – це: «Як Вам там жилося, де Ви мешкали, що Вам давали їсти??».

Питання, на які нелегко відповісти. Чому?

Німецькі концтабори були повні найбільших суперечностей – контрастів, повні незрозумілих і неймовірних парадоксів. Життя у концтаборі – це було зовсім окреме життя, мов не на цьому світі. Життя, яке мало свої тверді (не вживаю «звірині» закони, свою мораль, свої засади. Для людини вільної ледви чи зрозумілою може бути психіка в'язня, що сидить літами за електродротами, ледви чи вільний чоловік вчувається в мотиви щоденного поступування людини в смугастому вбранні, стриженій, з номером на грудях і з таким же числом, витутованим на лівому передрамені.

Вільний чоловік, який мав щастя оминати засіки електричних дротів, стоїть перед загадкою, що за ними діялося.

Хочу і я начеркнути кілька слів, що давали б в загальному образ про життя в німецьких лагерах.

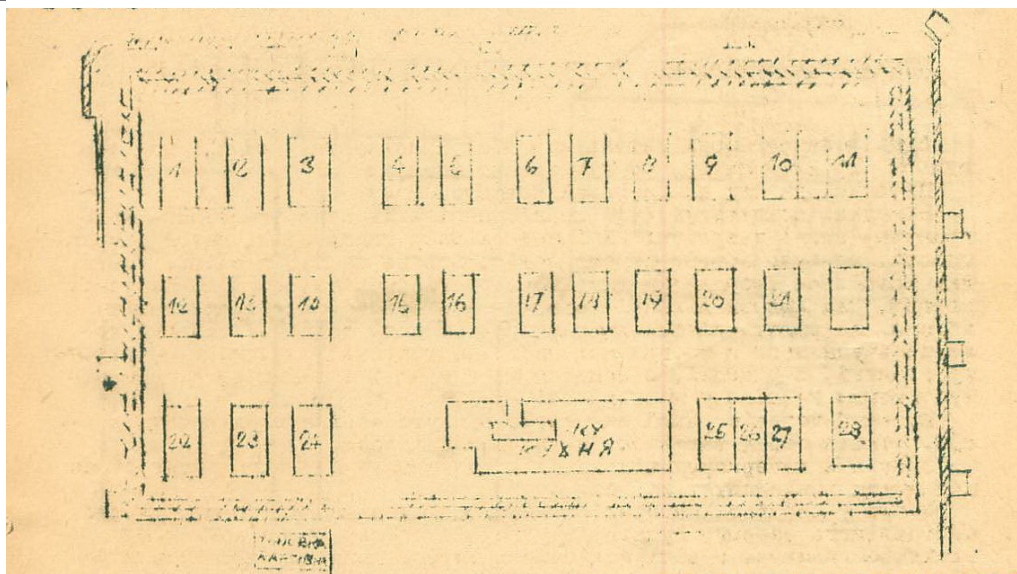
Я був у чотирьох таборах, з яких два послідні є тільки філіями центрального табору: Аушвіц, Маутгаузен, Мельк і Ебензее. Всюди, властиво, кидалося в вічі подібність життя, мінялась лише скаля його твердості.

Аушвіц, один із найгостріших і найстрашніших таборів, сам один може дати приклад життя в'язня, починаючи від найбільш нужденного рівня до неймовірно люксового включно. Аушвіц – це табор, який розвивається на головний табор т[ак] з[ваний] А.І. і філії А.ІІ. А.ІІІ. (Біркенау), «Буна», Явішівіц, Явожно і т[ак] д[алі], і т[ак] д[алі]. Головними й масовими місцями побуту в'язнів був А.І. і А.ІІ. Біркенау.

Будову табору А.І. почали в році 1939. Тоді на терені пізнішого табору було всього 2 будови (блоки) для в'язнів і кухня. Щойно пізніше, з бігом часу, самі в'язні мусіли розбудовувати свої приміщення. Перші дві будови, про які я згадав, це були муровані будинки, потім ставили в'язні з дощок бараки, в який влазилося нормально до 600 людей. Стан такий однак був нездійснений ніколи. До бараку, загально званого блоком, впихали понад 1.000, часто до 1,5 тисячі в'язнів. Спершу в бараках укладали на землі сінники тісно один побіч одного, і так покотом усі спали. Згодом, з розбудовою табору, уставлено в бараках триповерхові ліжка. Рідко, однак, мав хтось щастя спати водинку. Звичайно найменше спало 3-ох, а навіть 4-ох. Річ ясна, такий стан давав дуже малий відпочинок і чоловік ставав ранком мало виспаний і перемучений. В деяких таборах замість ліжок були причі, теж будовані поверхово. Вони були поділені й творили щось, наче б великі полиці. Туди влазило переважно 5-6 людей. Спочинок в такій т[ак] зв[аній] «буксі» був більш, чим невідгідний. Люди все більше й більше вичерпувалися, слабули й так прискореним темпом ішли до свого життєвого кінця.

Головний табор А.І. був найскорше розбудований. Тут уже 1942 р. зникли дерев'яні бараки, а в'язні замешкали в мурованих одноповерхових будинках – блоках. Таких блоків було 28. З цієї кількості треба відчислити 7 блоків, в яких були приміщення для магазинів та шпиталь.

Для кращої орієнтації читача, як виглядав табор А.І., подаю з пам'яти накреслений план:

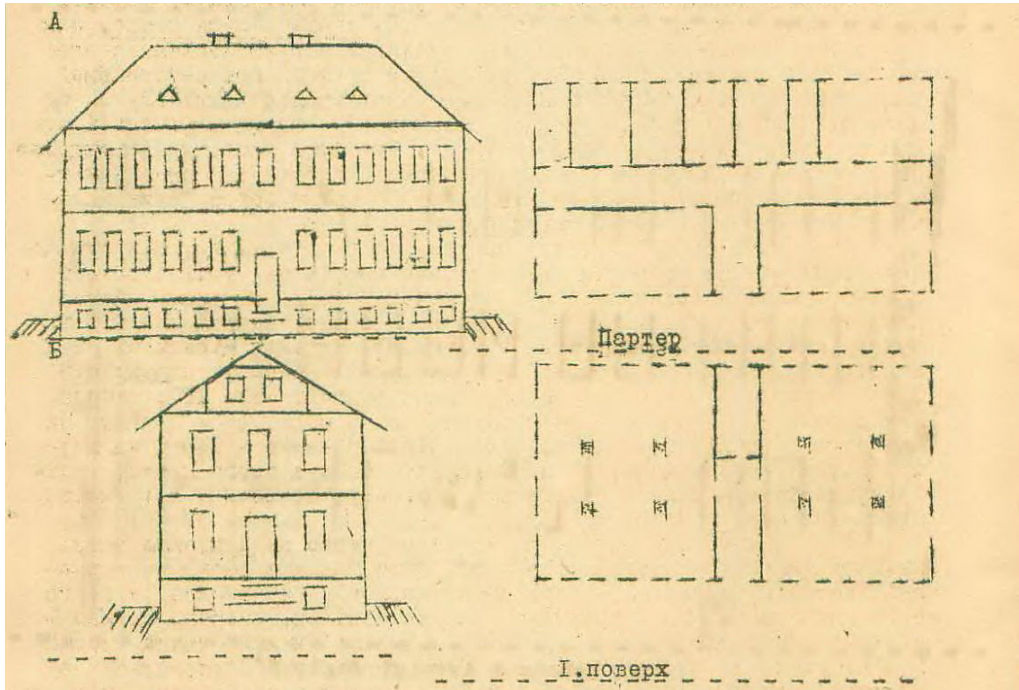
План табору в Аушвіці (р[ік] 1942)

Блоки були будовані однаково, а при задержанні гіг[ієнічних] і сан[ітарних] умовин могли бути навіть бодрим приміщенням в'язня. (гляди схема ч[исло] 2). Партер будинку ділився на ряд кімнат і саль, а гора (І пов[ерх]) мали звичайно лиш дві салі (гляди схема 3).

Офіційно в'язень діставав своє власне ліжко й два накривала. Зазначаю, то так «офіційно» мало бути. Однак у практиці заходили тут неймовірні різниці. Були в'язні, що мусіли спати разом з другими, як і вони нуждарями, в холоді, невідгоді й бруді. Були (і немало таких було), що свій нічліг вміли й мали змогу приготувати собі так, як на волі, часто з найбільшою вибагливістю. Чому так було, про це на другому місці, щоб не відбігати від теми про приміщення в'язнів.

На партері, посередині блоку, знаходились умивальні. Уладжені вони були назагал порядно й чисто. Порядку доглядав спеціально вибраний до цього чоловік, який мив коридори, сходи, виходки і т[аке] п[одібне]. Цього посту не один в'язень міг йому позавидувати. Він був вибранцем блокового, його крім цього одного «пана» ніхто не бив, навпаки «шайсмайстер» (майже офіційний титул) сам мав нагоду давати вияв своєму почутті влади, що відповідав високості його уряду. Тому часто не один в'язень, що хотів увійти в виходок чи умивальню, «відчував» на своїх плечах чи щоках, що ввійшов у терен необмеженої влади «колеги ш[айс]майстра». Для нужденних, погано вбраних і в першу чергу слабих в'язнів, які виглядали сухі й голодні, була призначена окрема частина умивальні чи виходку. Від тих в'язнів ізолювались усі ті, що їм хоч трохи вдалося видряпатись по щаблях «лагрової» суспільної драбини, й вони гаряче боронили своїх неписаних прав. Коли на блоку було пр[іміром] 800 людей (нагорі в загальних салях – 500, надолі в «штубах» 300) і з того числа сотка чи навіть п'ятьдесятка ходила дещо

краще вбрана, бо в'язні з неї належали до «багатших» і міцніших – то вже для неї бережено окремо половину умивальні й виходків, до яких не мав ніхто вступу з «музулманів». Горе було в'язневі-нуждареві, що заблукався в «не свої пороги»! Він з правила вилітав звідтіля «заохочуваний» побоями й супровожаний вуличною лайкою цербера або просто таборового аристократа.

Блок (ч[исло] 2.)

Перекрій блоку (ч[исло] 3.)

Тільки в загальних словах про приміщення. Зазначую, що так воно виглядало в таборі А.І., де відносини з бігом літ упорядкувалися і усталився певний сталий і всіма прийнятий спосіб життя. В інших таборах було зовсім інакше. Там теж не бракувало поділу на суспільні класи, але там цей поділ був ще більше різкий, там маса загинала в низах і тільки одиниці – вибранці, її коштом вели краще або навіть дуже добре життя.

А життя це було дуже різноманітне! Мені завжди кидалася в вічі подібність до життя вільних людей на світі. В першу чергу ви помічали між загалом в'язнів поділ на суспільні касти – класи. Найбільшою, найбільш численною кастою, яка творила масу й надавала характер табору – це частина тих в'язнів, що впали на дно нужди. Тих, що жили офіційними приділами чи то з харчу, чи то з одягу. Приділи були нужденні. Коли брати на увагу, що крадіж між в'язнями була явищем буденним, а окрадання загалу кількома одиницями належало до чогось нормального, що було виявом великої зручності й проворності, [то] доля сірої

маси була справді дуже незavidна. В'язень – «з черні», незнаний, голодний, битий, обдертий, нікому непотрібний, – був тут числом. Він мусів ним бути, бо належав до тих 20, 25 чи 30 тисяч в'язнів, які кожного ранку й всюди вистоявали в довгих колонах на збірках – апелях для контролю й перерахунку. Він мусів бути при вимарші на працю і з праці, бо з ним згоджувалося число. Він мусів бути живий або мертвий, щоб блоковий міг зголосити на апелі «Ді Цаль штітт». Поза тим цей сірий в'язень був непотрібний. Коли кілька тисяч виходило на працю одною групою (така група, що мала свій приділ праці звалася «коммандо»), то на вартість і зусилля одиниці ніхто не звертав уваги. Тут була маса, яка складалася з сотень безіменних, що могли запрацьовуватися насмерть, могли гинути при праці як мухи, поповнювати самогубства, бути наявно й офіційно забиваними співв'язнями.

Життя того сірого новітнього гелота було жахливе. Він був позбавлений всяких прав. На нього чигала смерть від усіх і всього, а він оставався безборонною і пасивною робочою твариною. Перед ним стояла не воля, а смерть. Смерть жорстока, безпощадна й неминуча. Байдуже, чи прийде зона завтра, за тиждень чи місяць, чи рік. Найгірший математик, без олівця й паперу міг собі її вирахувати й усвідомити. І з тою думкою сіра маса в'язнів жила і... гинула. Лиш одне її [тримало]. Це, що в людині довго живе, що з логікою не має нічого спільного: надія, віра. Сірий в'язень вірив і надіявся. Вірив у якесь чудо, що може вирвати його з цього пекла, надіявся, що, може, може побачить її, – божеську, озолочену в мучених, примарних снах – Волю!

Міцні духом, хоч вичерпані фізично, часто видержували важкі хвилини. Справді траплялося «чудо»: вони завдяки своїй проворності, частіше щастю, а ще частіше випадковій виривались із круга безбарвної маси, що призначена була на повільну смерть, вибивались на якесь місце праці, що забезпечувало їм який-такий спокій і – рятувались. Життя в'язня – це була жорстока й безпощадна, не щоденна, але кожноквилинна боротьба й напруження. В'язень мусів боротися за своє існування як первісна людина, як звір, відкинути, як зайві, людині знані закони й при звичаєння, принорувитися до обставин і їх опанувати. У тій нерівній боротьбі він мав самих ворогів, ні одного союзника. Він був зданий зовсім на власні сили. Коли в нього були здорові руки й ноги, коли ще крепкий був тілом і гострий думкою, він все ще мав вигляди – рятуватись. Рахунки на поміч знайомих, друзів він мусів відкинути. Його знайомий чи колишній приятель, якщо зараз у біді його не покинув, але справді ним ще був, сам провадив таку ж саму боротьбу за своє існування. Він не мав ні сили, ні змоги другому допомогти. Лишалося, щонайбільше, добре слово, слово розради й потіхи. Це було все. Про решту мусів дбати кожний сам.

На працю виходили в'язні вчасним ранком. Для більшості праця ця була звичайною тяжкою каторгою. Цілий день одноманітне воження тачками, або ношення ношами глини, цементу чи вапна на будовах, двигання каміння, цегол чи дощок, копання ровів чи ям лопатою, або джаганом. Праця ця, що тривала лиш з одногодинною перервою на обід, відбувалася в жахливо

прикрій і пригнітуючій атмосфері. При праці загал в'язнів К[оман]да був поділений на малі групи, на чолі яких стояли т[ак] зв[ані] форарбайтери. Це були теж в'язні, які самі не мусіли працювати, але за це мали завдання припилювати, щоби другі пильно робили. В перших роках таборового життя їхнє становище було дуже сильне. Вони не лиш кричали, поганяли в'язнів при праці, приподоблюючись у цей спосіб своїм зверхникам, але офіційно знущалися над ними і їх били. З поняттям форарбайтера було тісно зв'язане: велика влада, безжурний і легкий спосіб життя та знущання над в'язнями. Подібна справа з т[ак] зв[аними] капами. Це наглядчі й провідники ще більших працюючих груп, в яких вони мали по кількох форарбайтерів. Рідше траплялися т[ак] зв[ані] оберкапи, які стояли на чолі К[оман]да настільки великого, що треба було в ньому, крім форарбайтерів, дати кілька капів. Так представлялася суспільна драбина в таборі. Вона створила з часом страшну, чортівську просто систему божевільних перегонів всяких злочинних елементів у самовинищуванні в'язнів. Та пекельна машина ділала в цей спосіб: засадою СС-ів було в таборах часто не так виконати якусь працю (будови, земні роботи і т[ак] п[одібне]), але знищити при них якнайбільшу кількість в'язнів. Братися до цього безпосередньо їм, через нехіть до клопотів, було затrudно. Їх виручувала ними створена й підтримувана система. Маса в'язнів гинула з нужди, голоду й вичерпання при праці. З неї СС-мани вибирали одиниці, що в них не було б жодних скрупулів у поступуванні зо співтоваришами. Вони діставали «номінацію» на форарбайтерів чи капо, мали забезпечене найближче майбутнє, вириваючись із сірої, мирної маси загибаючих в'язнів. а за це сповнили ролю доглядачів. Тоді, коли по відношенні до загалу СС-ман не міг нікого потягнути до відповідальності за, прим[іром], малі висліди праці, то у створеній системі звертався до капо. Капо, побоюючись за своє становище, підносив побоями інтенсивність і рухливість в'язнів сам і за посередництвом форарбайтерів. Це виглядало в той спосіб, що, як капо, так і форарбайтери ходили завжди з дрючками й без милосердя били. Був час, коли вони були виключними панами життя й смерті в'язня. Він не міг ніде удатися з зажаленням. Не лиш тому, що не дійшов би до СС-мана без цього, щоб не бути приловленим форарбайтером чи капом, але й тому, що СС-мани все признали слушність «владі», а ніколи звичайному в'язневі. Зрештою, про «жалоби» ніхто не думав. Тоді, коли капи й форарбайтери могли без причини вбити людину ударом дрючка чи більш вишуканими способами: встромленням голови в багно, задушенням (це м[іж] ін[шим] був улюблений спосіб: в'язня били, а коли він упав на землю, клали на його горло держак від лопати й по обох боках ставали ногами...), то, очевидно, в такій ситуації, ніхто про ніякі жалоби не думав. Зрештою, всі були свідомі того, що СС-мани й капо чи форарбайтери уряджували собі розривки й забави, знущаючись над в'язнями. Перші літа в Аушвіці були такою масовою ліквідацією в'язнів. Це не належало до рідких випадків, що к[оман]до, яке числило 100 людей, вертаючись з праці, несло зо собою 20-30 трупів та кілька десятків так побитих і вичерпаних, що ці вмирали не пізніше як чергового дня при тій же самій праці. До улюблених і часто

практикованих способів винищування людей належав розстріл. Виглядало це в той спосіб, що вже зранку капи й форарбайтери били й знущалися над вибраними жертвами. Коли цього вже мали досить, казали такому збитому в'язневі відійти 10-15 кроків убік поза лінію сторожів «принести лопату» тощо. В цю хвилину СС-ман прицілювся і стріляв до в'язня. Коли в'язень мав «щастя» і діставав цільну кулю, його повна жаху життєва мандрівка була закінчена. Часто, однак, жовнір стріляв 3, 4, ба – і 5 разів і не міг вцілити. Байдужим, змученим зором дивився в'язень на нього, відрухово підносячи вгору руки. Врешті чергова куля визволяла його з дальших переживань. «Ауф дер флюхт ершосен», – звучав опісля урядовий звіт, що повідомляв про смерть в'язня. Жовнір діставав пачку цигарок від своїх зверхників, а капо й форарбайтер запивали горілку в свідомості, що кожний такий випадок не захитує їхньої позиції, але зміцнює її у відношенні до СС-адміністрації. Вечером, ще при апелі, лежав труп при рядах, щоб число годилось, а до рідні погибшого йшла картка з лікарським свідоцтвом «XV гешторбен. Грунд: Люнгенкранкгайт, або: Герцшляг...».

Так жилося загалом на командах. Безперечно, були тут і такі, що зручно лявірували між масою «тих, що мали вмерти». Як це лявірування вдавалося, це вже залежало від меткості одиниць. Один вибивався над поверхню нещасливців знанням німецької мови, другий рухливістю, але найчастіше лиш в «організації праці». Такий наче б то помагав капові провадити безрадний і стероризований загал, інший ходив на боки й промишляв, щоб щоне-будь вкрасти й оплатити собі ще кілька днів життя. Останні були найбільше цінені. Добре вкрасти належало до штуки, і такий мав пошану. Я не згадав, що влада в таборі лежала в руках найбільше злочинних елементів, професійних злодіїв, бандитів і суспільних дегенератів, до яких скоро приновлювались також випадково зловлені у різних «ладанках» гестапа т[ак] зв[ані] «вензьє політичні». Вони то вкортці зуміли надати тон цілому таборові. «Урядовою» мовою поміж в'язнями була в Аушвіці мова польська. Здавалося б, що серед такої кількості політичних в'язнів, що її мав Аушвіц, умовини життя – тоді, коли вони самі мають змогу його формувати – будуть можливі. Бодай так далеко, як далеко це залежало від самих в'язнів. Було то однак інакше. Атмосфера взаємного переслідування, попросту шал винищування одних одними дістали право громадянства. Слабі гинули – байдуже, чи вони були вартісні чи ні. Хто не засвоїв собі метод бандитів, хто не зумів приновитися до обставин, або хто був замало зручний, щоб уникнути небезпек, що йому приносив кожний день – мусів згинати. Це було правилом, і від цього було лиш дуже мало виїмків.

Продовження буде

* * *

**ЗБИРАЙТЕ МАТЕРІЯЛИ Й ДОКУМЕНТИ ПРО УКРАЇНСЬКУ
МАРТИРОЛОГІЮ!**

**ЗБЕРІГАЙТЕ ВСІ В'ЯЗНИЧІ Й ТАБОРОВІ ЛИСТИ, ПИСАННЯ, ВИРОБИ
Й ІНШІ ПАМ'ЯТКИ! ПРИСИЛАЙТЕ ЇХ ДО МУЗЕЮ ПОЛІТВ'ЯЗНЯ ПРИ
ЛУПВ, МЮНХЕН, ДАХАУЕРШТРАСЕ 9/II.**

* * *

о[тець] Ю. Ковальський

СПОМИНИ СВЯЩЕНИКА-В'ЯЗНЯ**I. У присінку смерти**

Треба бути мистцем слова, щоб потрапити вірно змалювати настрої в'язнів із Львівської (трагічної пам'яті) тюрми при вул[иці] Лонц[ь]кого та інших галицьких тюрем, коли поїзд, яким транспортовано їх на захід, евакууючи частинно зі Львова, задержався на залізничній станції Аушвіц.

Золото-соняшний осінній день, день 2 жовтня 1943 [р.] – клонився до заходу. Було чудово й радісно в природі! Та в душах блідих нуждарів – страдальців, що оце з трудом зволіклися із щойно роздротованих вагонів – залягла зловіща темрява... Бо ото для кожного із них прийшла хвилина усвідомити собі, що ось-ось стане перед брамою, яка веде до пекла на землі, що з ньому карались десятки тисяч, перед яким дрожали мільйони... Ще часок... і вже ми, оточені кордонами конвою СС, що наїжились крісами й машиновими пістолями, доходимо до тої брами – брами «Ферніхтунгслагру Аушвіц – Біркенау»... З найбільшим напруженням нервів проходимо її, і перед нашими очима відкривається зовсім інший світ, світ людей, які по волі тих, що при владі, перестали бути людьми, а стали «числами – нумерами»; отже тим, чим той, що має силу, може оперувати як йому подобається, з чим той, що має владу, може робити що захоче.

Вуличками кінських бараків, що тут є житлом людей, відмежованих рядами наелектризованих дротів, доходимо над вечір до одного із бараків, у якому нас мають перемінити з людей вільних на «К. Ль. Щуцгефтлінгів». Западає ніч. Одна із найбільш кошмарних, що їх довелося мені досі пережити. Зловіща атмосфера, повна непевности, яка тут опановує все, а яка так невимовно пригнічує, та передусім ті люди, які беруть нас в «опіку», люди, позбавлені здавалось би всього людського, в чудернацьких, смугастих убраннях, що вганяють між нами як чорти – все те робить враження чогось несамовитого... Збиті в отару, перемучені до краю, палені нечуваною спрагою, сидимо на землі дожидаючи сумної церемонії. Поміж нами увихається з дрючком у руках «капо», що стежить за «порядком» та не жалує «відливаних» тим, що посміють піднятися із землі.

Після довгої перерви нас уставляють в чергу, з якої викликають по одному, щоб перевести лагрову реєстрацію. А пишуть не на чому-будь, а на... живому

тілі, татууючи числа на лівій руці, в супроводі дібраної лайки, штурханців, а то й побоїв. Через цілу ніч списували наш транспорт.

А коли засів осінній ранок, я пережив момент, небувалий досі в житті. Я ніяк не міг проковтнути куска хліба, що залишився мені з дороги, бо в устах зовсім висохло. На подвірю, в холодній мряці, в п'ятках стояли викупані, «відвошивлені» й по-чудернацьки передягнені в'язні з попереднього транспорту, дріжучи зо зимна. А під бараком валялись трупи тих, що вже розпрощалися з життям...

II. Перша квантанна

Забрали у нас уже дослівно все. Навіть священничий молитвослов треба було віддати. Проти лагрового закону я залишив собі маленький золотий медалик Божої Матері Неустаючої Помочі, що його вдалося мені перенести, хоча була перевірка. Його бережу, наче ока в голові, його доторкаюся в кожній критичній хвилині, бо можу покладатися на поміч лиш Тої, що на ньому зображена.

Позбавлених усього, переганяють нас групами до лазні. І тут черга... Стоїмо й стоїмо без кінця... У лазні вогко тягне холодним вітром. На долівці – двох тяжко ранених. Це ті, що в дорозі воліли крізь виломлений у вагоні отвір вискочити підчас їзди поїзду, як їхати на нове місце страшного призначення. Як же нужденна їх «смертна постіль», яким трагічним сумом овіяні останні хвилини їх життя!

Під час надокучних практик, зв'язаних із купіллям, стриженням і прибранням у лагрове одіння та після другої з черги кошмарної ночі, проведених в купальні, нас спрямовують у квантанний табір та приділяють на один із кільканадцяти блоків.

Майже на вступі паде в мій бік запит одного із «штубендінстів»:

«Ти хто такий?» – «Священик!» – відповідаю. – «А кілька людей ти замордував?» – І вже дістаю штурханця в бік.

Зачинаю почуватися як той, що йому на п'яти наступає нагілка... За хвилину деруся догори на лежанки – «букси», а в дорозі дістаю по голові шнуром від іншого «штубендінста». Але лежанка переповнена до найостаннішого місця. Зібганий у ногах нових товаришів недолі, пробуваю аж до рана...

Починається новий день – повний нових загадок і несподіванок. Рано стверджую жахливий факт: мені вкрадено дерев'яні ходаки т[ак] зв[ані] «трепи». Я залишаюсь босий. А температура сильно впала, починається прикра осінь. До того ж не дають посидіти в бараку, щохвилини виганяють надвір. Надворі сира, холодна земля, пронизливий вітер. Але це нікого не зворушує. Ось падає приказ: «зняти блюзи й вдягнути їх передом назад та запнути з-заду». Миттю виконуємо приказ, а в серці ворухиться жахлива думка: «Чи це не приготування до останнього знищення?». Та ні, бо ось гонять носити пісок з одного місця на друге, усе бігом, під чуйним оком наставників, узброєних у ціпки. Тисячне муравлище в'язнів ворухиться сюди й туди... В серці кожного засів тупий біль, а в голові, мабуть, одна думка, щоб виминутися з дрючком. А трагізм хвилини – це більше збільшується на вид тих, що тут уже дещо побули, тих т[ак] зв[аних]

«музулманів», що ледви ноги за собою волочать, подібних, радше, до примар, як до людей, на вид крематорій, що наче велетні-потвори розляглися так близько – близько нас...

І коли паде приказ «На блок!» – то ніби на хвилину полегшає на серці. Та тільки «ніби» і то «лише на хвилину». Бо ж на блоку «урядує» пан блоковий – зеленьк², якого урядування виглядає так, наче б він відчував розкіш у катуванні людей. Ось глянь: уже попав йому під руки якийсь хлопчина, що не потрапив на свій блок. Миттю лежить він на місці мук і відбирає «кару». Удари сипляться з такою силою, що аж ломиться палиця. Покараний спочатку боляче стогне, а далі лежить, як купа м'яса. Дивись і починаєш додумуватись, що тут страшна смерть чаїться в кожному кутку, бо тут повну владу мають люди, що їм немає нічого легшого, як навіть голими руками замордувати людину.

Люди зо слабими нервами на вид лагрової дійсности заломлюються. Ось минулої ночі один із нашого блоку попав у якийсь напівбожевільний стан. Інші, намовлені чи післані лагровими посіпаками, «йдуть на дроти», де падають, прошиті кулями вартових.

«Алєс равє! Апель! – чути голос «штубендінстів»... – і все, що живе, миттю зоскакує з букв і пре до виходу з єдиним у тій хвилині бажанням: щасливо минути посіпак, що рядом усталились посередині бараку. Надворі уставляються довгими лавами, вирівняють по блокам і стоять... стоять... стоять... Зловіщу тишу час-до-часу перериває протяжний поклик, що вражає, наче виття гієн. Його повторює блок за блоком: «Бльокельтестер – бльокельтестер». Страшений холод починає всевладно проникати ціле тіло. Надворі падає сніг. А ми стоїмо без шапок, многи з нас босі, та задубілими ногами розгріваємо землю...

III. В'язниця у в'язниці – блок ч[исло] 11

Після кільканадцяти днів побуту в Біркенау переводять нас до матірнього лагру в Аушвіці. Дістаємось на блок 11, щоб там докінчити перервану кwaranтанну.

Блок ч[исло] 11 – найбільший пострах у лагрі. Оповідують, що був час, коли звідсіля рівчаками кров спливала на вулицю. Там-то при бічному мурі – «чорна стіна», а по обидвох її боках – шибениці. Там, у підвалі, т[ак] зв[аний] бункер – отже в'язниця у в'язниці.

«Але ж ми прийшли сюди лиш на кwaranтанну» – потішую себе «А кажуть, що сюди дають також тих, що призначені до звільнення», – чую від якогось оптиміста.

Але потіха потіхою, а нерви все-таки треба насталити, щоб не заломитись на вид отих страхіть. Бо ось... одного ранку замикають нас у камерах на ключ. На долині сьогодні буде розстріл. Не помиляємося. Після якогось часу відмикають камери. Виходимо надвір. Площа поприсипувана новим піском, а під муром бачимо цілу купу обуви та одежі. А де ж ті, що ходили в ній? Тих повезли вже автами до крематорії...

Продовження буде

² Себто зо зеленим трикутником бандита.

* * *

ПРОСИМО ПОДАВАТИ ВСІ СТАТТІ, СПОГАДИ, НОТАТКИ Й Т[АКЕ] П[О-
ДІБНЕ], МІЩЕНІ В УКРАЇНСЬКІЙ І ЧУЖИННІЙ ПРЕСІ, ВСІ ЦИКЛЬОСТИ-
ЛЕВІ ВИДАННЯ ПРО ПОБУТ У В'ЯЗНИЦЯХ І КОНЦТАБОРАХ УКРАЇНЦІВ.

* * *

Р.А.

**Межи большевицьким молотом і німецьким ковалом
(Уривки з листа боєвика, б[увшого] політв'язня)**

Треба було бачити, що діялось зараз після відступу большевиків. Зразу народ шалів з радості. Не тому, що прийшли німці, бо ці мали в Україні більше чим сумну славу ще з першої війни, але тому, що не стало большевиків. Я ніколи не був би повірив, що в Україні збереглося ще тільки синьо-жовтих прапорів і стільки портретів Петлюри та Грушевського. Впродовж двох місяців ми мали в Україні 63 газети з тризубами на заголовній стороні. На місці всяких «червоних кутків» так і виростали «Просвіти»... Так було приблизно два місяці, доки не прийшло німецьке цивільне управління. Воно, з одного боку, відгребувало старі масові могили, жертви большевицької влади, а, з другого боку, почало копати ще більші – для жертв німецького окупанта. У Василькові, біля Києва, я на власні очі бачив, як німці повісили діда, що вийшов їх зустрічати хлібом і сіллю...

З Києва я втік, як німці розстріляли цілу редакцію «Українського Слова». Від того часу тинявся по цілій Україні, що захлистувалася чужою і своєю власною кров'ю. Обезголовлений народ шамотався між большевицьким молотом і німецьким ковалом, складаючи справжні гекатомби жертв. Але хто бачив у тому часі Україну, той мусів повірити в її незлічимі не тільки матеріальні, але й людські моральні багатства. І якщо нашого народу не зломали 24 роки «комунізму» з його вихованням, то його вже ніщо не зломить. Мені, наприклад, довелось бачити в Полтаві, як міщани й робітники топили у Ворсклі один пам'ятник. Був це пам'ятник 9-літнього хлопця, що підслухав, як його батьки висловлювались проти большевицького режиму і доніс до енкавуде. Батьків розстріляли, а Саші поставили пам'ятник, що його народ при першій нагоді втопив.

Я теж тут і там з укриття бачив, як німці розстрілювали молодих і старих і чув, як многі з них з гордо піднесеною головою в останній хвилині співали: «Ще не вмерла Україна», дарма, що на мотив «Розпрягайте, хлопці, коні»..., бо іншого, справжнього, ще не мали нагоди вивчити.

* * *

... Як перед Богом сповідаюсь:
За правду на світі караюсь
І не клену долі,
Тільки Господа благаю:
«Не дай, Боже, в чужім краю
Згинуть у неволі!» . . .

Т. Шевченко

* * *

Дмитро Андрієвський

НАШЕ УВ'ЯЗНЕННЯ

Подаємо без правописних змін деякі уривки
зо спогадів колишнього в'язня концтабору
Саксентаузен, друкованих у півтижневику
«Новий Шлях», Винніпег, Манітоба, ч[исла]
81-84. жовтень, листопад 1945 [р].

Перед брамою.

Нарешті авто спинилося. Нагло перед нами виросла з темряви, серед мрякови-
ни січневого вечора, велетенська постать вартового в довгім кожусі.

Ставало ясно, що ми прибули до цілі нашої подорожі. Програма нинішнього
дня, бідного на події, але багатого на враження була на вичерпання. Нас заареш-
товано, 11 осіб з одного Берліну, і завезено нині рано до гештапо. До мене на
помешкання впало п'ять поліцаїв, коли я був ще в ліжку.

Мене завезено до гештапо і заведено до якогось бюро, де працювали урядовці.
По дорозі до нього на коритарі я запримітив декого з моїх знайомих в тім самім
положенні, що і я. Мені дозволено присісти на стільці, на яким довелося сидіти
вісім годин. За той час до бюро забігав з пару разів д[окто]р Вольф, який займався
в гештапо українськими справами. То він заповів одного разу, що наколи німці
програють війну і він мусітиме стрільнути собі кулю в лоб, то передостання ні-
мецька куля буде використана для українців. Не запускаючись в довге переслу-
хання, він випитував мене про деякі організаційні справи ОУН.

Доки авто не рухалось, ми старалися розглянутися навколо нас. Говорити не
було можна, хіба на мігах, коли поліція переговорювалася між собою. Вдивляю-
чись в темряву, ми стали прислухуватися до якоїсь дивної музики, в якій, крім
ритму, не було можна схопити нічого іншого. Вона линула звідкись з темряви,
ніби з неба. Звуки все сильнішали, набірали певного тембру, ніби хтось вистуку-
вав деревом об камінь. Музика зближалась, і нагло в теміні вирісувалася якась
велетенська маса. Я скорше вгадав, аніж зрозумів, що то була юрма людей, ви-
шикуваних в лаву. Можна було догадуватися, що ті люди є взуті в дерев'яники і
їх хода військовим маршем робила музику похмуру, тривожну. Лава стала звива-
тися перед нашими очима, ніби велетенська гусінь, скручувати і сунути в якийсь

отвір. Навколо отвору на тлі олов'яного неба можна було помітити обриси якоїсь будови. То була велетенська брама під накриттям. Ми стояли перед входом до концентраку. А це було місце, на приступах до якого треба би виписати, як на воротах до Дантового пекла: «Полиш всяку надію!»

Коли лава зникла в брамі, наше авто рушило услід за нею. Ми в'їхали на якесь подвір'я, оточене низькими будовами, яких обриси розпливалися в мряці. Авто стало крутитись між будовами, переїхало знов крізь якусь меншу браму і врешті спинилось перед відкритими дверима, із-за яких вихвачувались пасма світла. Після запиту поліцая, чи ми не маємо вошей і нашої на це відповіді, що, мовляв, до цієї пори – ні, нам сказано висідати, забіраючи наші речі. Нас заведено до коритару будови, а далі запроваджено до бюро. Там при столах сиділи кілька СС-ів і крутилася пара цивілів. Нас знова обшукано, перетрушено наші речі, вибрано з них бритви, шлейки, гроші і папери. ССівський старшина десь вийшов і підофіцери стали заповнювати якісь бланкети.

Доки поралися коло мого товариша, відбірали йому речі, казали підписувати заповнені бланкети, я стояв на боці і приглядався обстановці і операції. Даючи різні накази, один із СС-ів кинув слово: «Ізолірте».

Мене попровадили на коритар, але не там просто, де зник мій товариш, лиш ліворуч. Ще я не розглянувся добре, як передо мною розкрились залізні двері і я опинився в невеликій келії. Перед тим, як ввійшли СС, поставив на стіл чашку кави, сказав, що я мушу в 9 год[ині] бути в ліжку, бо тоді гаситься світло. Двері за ним зачинились, загарчав засув, і навколо мене запанувала тиша. Я був сам і міг тепер глянути спокійно навколо себе і в самого себе.

Це була моя перша в'язниця. Я ще не мав практики і з цікавістю приглядався в'язничній обстановці. В куті – ліжка з сінником, коло стіни – невеликий стіл зі стільцем, у куті – славнозвісна параша. Вікно під самою стелею, на нім чорна завіса з паперу для затемнення. То все, але келія чиста, ніби можна жити.

На самоті

Сидючи в самотній келії, я розмотував клубки замотаних справ, готуючи мою систему оборони.

Коли «перемолов» всі справи так або інакше пов'язані з моїм арештуванням, моя думка полинула геть далеко від в'язниці, далеко від Німеччини, далеко від теперішності. Я поринув в спогади з давноминулого.

Пригадування минулого зробилося для мене в самотній келії свого роду спортом. Особливо цікаво було відшукати в пам'яті дрібниці з дитячих літ, відтворювати в уяві ті дороги та стежки, якими я їздив та ходив малим хлопцем. Я старався пригадати собі, як ідеться з одного села до другого, як ідеться пішки навпростець вигоном, луками чи огородами, де була кладка через потік, і де був перелаз. Я було так заглиблювався в спогади, що ніби чув зазулю в березі чи одуда над річкою, ніби відчував запах недалекого ставка і баговіння в нім, ніби бачив зелений килим ряски з лотачем. Це давало мені невимовну насолоду. Моя самотня келія розширювалась, щоби вмістити в себе широкі простори України,

так далекої степової Наддніпрянщини, де я народився, як і ближчого Підкарпаття, де я побував вперше за ціле моє життя перед кількома місяцями. То була справді розкіш чути коло себе подих рідного краю, бачити перед собою вершки рідних смерік, відчувати в жилах ритм коливання під вітром широких ланів золотої пшениці.

Але короткий погляд за вікно – і вигляд чужого неба вертали мене до дійсності, до самотньої келії у німецькій в'язниці.

Переслухання

Переслухання зробило на мене дивне враження. Мене випитували легенько, й коли я пізніше передумував перебіг розмови, я прийшов до переконання, що цілогодинний допит був, властиво, підготовкою до останнього запиту: а де є організаційний архів? Як вступ до нього була мова про підозрювання нас в зносинах з англієцями і совітами (?), про ворожість супроти німців, про нелегальну чинність ОУН, про якісь потягнення на міжнароднім терені. З запитів, які мені ставились, я вичув, що гештапо не має в руках фактів, ані поважніших документів, але має підозріння.

Пізніше я краще зрозумів тактику гештапо. По виході з в'язниці я довідався, що допити переводяться далеко не однаково. Декого з моїх товаришів, які сиділи в інших концетраках, переслухували до двох десятків разів. Одних питали серед ночі, будучи зо сну, щоби не дати чоловікові отямитись. Другим при допиті ставили перед очима електричний рефлектор, щоби запоморочити свідомість, а декого били й копали, тримали в зимні та в бруді і вже не в самотніх келіях, лише з гурті сторонніх. Загалом питали одного про другого і не завжди про річі, до яких людина мала безпосереднє відношення, заподаючи брехливі відомості про зізнання товаришів.

При всіх допитах українців д[окто]рові Вольфові товаришив гестапівський агент на ім'я Вір[з]інг. Не зважаючи на німецьке прізвище, то був звичайний москаль, мабуть, з Прибалтик[и]. Він дозволяв собі на грубі, образливі вихватки і більше допікав українцям, як самі гештапівці СС. Коли хтось не говорив добре по-німецьки, він приходив з російською мовою, хвалючись, що розуміє по-українськи.

По зупу

Після переслухання мені змінили режим. Видно, вже не було великої небезпеки, щоби я міг переглянутись чи переморгнутись з кимось. Тому мені казали рано самому ходити по каву, а вполудне і увечорі по зупу. Це була для мене велика подія. Замість бути вічно самому, а найбільше в товаристві дозорця, який водив мене на миття і до голяра, я нагло опинився в гурті в'язнів, які з риночками чекали в черзі на їжу.

При першій нагоді, переходячи з зупою попри двері могого сусіда, запитав його по-французьки, хто він є. За пару днів я вже мав за собою при умиванні кілька осіб, які намагались щось сказати, але так, щоб не примітив дозорець.

Я зрозумів, що існує у в'язниці якась невидима пошта і що про мене вже йде мова поміж в'язнями, як про француза. Особливо настирно тулився до мене один араб, здається, мараканець. Одного дня, переходячи повз мої двері, коли я ще стояв в черзі, він кинув до келії записку «грипс». То був лист від мого сусіда, який писав по-французьки, що він є австрієць з Лінцу, що з другого боку моєї келії сидить англійський старшина, що далше від нас сидить небіж Молотова, а також кол[ишній] міністер Денікіна, оба схоплені в Парижі.

Найліпшим місцем контакту в'язнів і джерелом інформацій була голярня.

При голенні став я набувати дедалі більше знайомостей. Пригадую собі кількох молодих англійців-парашутистів. За що їх посадили в самотні келії, того не міг собі пояснити. Чи, може, вони знали щось більше, або німці хотіли вивідати від них щось важніше? Один з них, син англійського адмірала, довідавшись, що я українець, відразу запитав, чи я не є прем'єр-міністер України, Стецько. Видно, він чув [щ]ось про Бандеру і його найближчого співробітника і то з уст товаришів цих останніх. Познайомився я і з польськими професорами, яких було чотири. То був час, коли червона армія почала окупувати Польщу, і я бачив, як ті люди тяжко переживали цю подію. Один із них зовсім тратив нерви і в нього почали безнастанно тремтіти челюсті.

Одного разу, вертаючись зо зупою до келії, я побачив на підлозі кусник паперу, який негайно схопив, запхав у пазуху, доки не замкнуться за мною двері і я могти спокійно розглянути записку. То був лист, писаний по-французьки, від мого сусіда-англійця. Він подавав мені азбуку, якою можна послуговуватись, вистукуючи букви через стіну, а при тому кілька практичних порад щодо техніки вистукування і конспірації. Переглядаючи азбуку, я побачив, що вона є багато досконаліша за ту, яку я вже придумав. Не гаючи часу, став я вивчати азбуку, щоби не переховувати довго компромітуючу записку. Вже того самого вечора у мене був наладнаний зв'язок з сусідом-англійцем.

Стіни мають вуха і язики

Отже я довідався, що мій сусід є англійським капітаном, схоплений в Тунісі німцями, коли він, вбраний в цивільному, подорожував під німецькою окупацією з радіовим апаратом у валізці. За це його засудили на смертну кару, але, буди хитро-мудрим чоловіком, він викрутився з халепи і опинився тут, в самотній келії концентраційного табору в Оранієнбурзі. Доперва тепер я дізнався, де я перебуваю! Табор має кілька десятків бараків, в яких сидить коло дві тисячі в'язнів. Наш барак є осібний, для самотників, і називається серед в'язнів «бункер». Він є оточений муром з кільчастим дротом, насаженим електрикою. Наша сторожа складається зо заслужених СС-івців, які не однаково строгі і підлі. Треба остерігатися Фукса, який є хитрим і підступним. Натомість Шмідт не є небезпечний. Цивільна обслуга в бункері складається з в'язнів-німців, які караються тут за те, що належали до якоїсь релігійної секти, надто зачитувались Біблією.

З дальших розмов виявилось, що в моїй келії давніше сидів Стецько. То він навчив англійця вистукувати через стіну. Видно, що практика польських тюрем

надається для німецьких, а українці мають під певним оглядом більший досвід за англійців. Мій сусід мав добрі відомості про українську справу і виразні симпатії до нас. То мене дуже потішило.

Та ці наші розмови через стіну не були без ризику. Нас кожної хвили могли почути на коридорі і поцікавитись, чому у мене в куті коло дверей лупиться стіна. Тому я радив мойому сусідові бути обережним і старанно затирав сліди на тинкові. Одного разу мене забрали з моєї келії і казали пересидіти ціле післяполудня в іншій камері. Я чув, що в моїм приміщенні працюють. По повороті вечером «додому» я помітив діру в стіні, заліплена свіжою замазкою і яка була заставлена столом. Розглянувшись уважніше, я знайшов на підлозі кусник електричного дроту. Видавалось, що в стіні, сумежній з камерою мойого нового сусіда, який прийшов на місце австрійця, заложено якусь електричну установку. Чи то не є апарат для підслухування? Те мене насторожило, і я рішив бути обережнішим і на якийсь час заперестати перестукуватись.

Перерва в наших розмовах через стіну тривала яких пару тижнів, а далі знов відновились зносини і вимін думками. Знова пішли розмови про Шекспіра і про родинні справи кожного з нас, і про Україну, і про Монтгомері. Не оминали ми й в'язничних справ. Так я довідався, що в бункері сидить кол[ишній] французький міністер Дельбо, як рівно ж адвокат Аммар, ад'ютант Гесса, якийсь польський генерал і т[ак] д[алі]. Десь далше, в окремих домиках, мали знаходитись французькі достояники Далядіє, Блюм, Рено, колишній німецький прем'єр Брюнінг і т[акі] ін[ші].

Смерть товариша

Також продовж п'яти місяців мене не випускали на прохід. Від браку руху та свіжого повітря, від поганої їжі я став слабнути, в мене стали псуватися зуби, нарешті почали пухнути ноги. Тоді я попросив, щоби мене оглянув лікар, сподіючись, що він скаже пускати мене надвір, як пускали інших в'язнів і обох моїх сусідів. Замість такого припису, лікар наказав мені пожитись у ліжку. Я був з того невдоволений, але по кількох днях помітив, що опух зник. Скоро потому одного ранку несподівано розкрились двері моєї келії і якийсь незнаний СС-вець казав мені йти на прохід.

Я був тим заскочений, а ще більше врадуваний.

Мене вивели на город, який я вже бачив через вікно, сидячи одне післяполудне в чужій келії. Город був невеликий, але доволі приємний, засаджений бульбою, помідорами, цвітами, поперетинаний стежками, якими проходили на певній відста[ні] один від одного кілька в'язнів. Я включився в низку прогульковців, тягнучи за собою дерев'яники, які треба було взути на проході, щоби не наносити болота до келії. Я ще не мав часу добре розглянутись довкола, як побачив перед носом якусь знайому постать. Вона хутко промайнула пере домною, кинувши в повітря, ніби до сосен, що майоріли на небосхилі: «Слава Україні!». Приглянувшись до постаті, коли вона скручувала на стежці, я пізнав в ній Бандеру. З ним я здибався колись, може, перед десятком років на одній чи другій організаційній

конференції. Відтворити в пам'яті його обличчя я не міг, але побачивши його живим, я не вагався пізнати колишнього товариша по ОУН.

Новик у в'язничному житті, вперше вийшовши надвір, я чувся, н[і]би несений хвилею, і лише приглядався навколо. Ініціатива зносин з Бандерою і далі мала лишитись в його руках.

Бандера відразу виявив товариськість супроти мене. Він питав про моє здоров'я, чи дістаю пакунки, чи маю досить їсти і чи не бракує грошей. Пропонував мені свою поміч і одного дня виніс на прохід та намагався всунути в руку кусень масла.

Одна із перших новин, яку я довідався від Бандери, була вістка про смерть Ольжича. Наша розмова мала місце у вівторок, 13 липня. Ольжич мав повіситись попереднього тижня. І дійсно, я пригадав собі, що в п'ятницю на минулому тижні перед моїм вікном переїхала коляска Червоного Хреста без сторожі. Певно, вона вивезла труп нашого товариша. Вістку про трагічну смерть Ольжича передав Бандері польський професор, який замешкував сусідню з нашим другом келію. Ольжич прибув до бункера недавно і замешкав під ч[исло] 15. Його стали часто водити на допит. Повернувши одного дня з допиту, він шепнув своєму сусідові, що його сильно збили. Того самого дня поляк помітив незвичайний рух у сусідній келії і по певних спостереженнях, може, й висказах обслуги дійшов до висновку, який потвердився пізніше, що наш друг, Д[окто]р Кандиба, відобрав собі життя.

Бандера, подаючи вістку про смерть Ольжича, був зворушений і сумний. Він навіть запропонував вшанувати пам'ять небіжчика хвилиною мовчанки цього вечора по другім дзвінку. Я так і зробив у своїй келії, схиливши голову і здушуючи непрохані сльози. Мене душила туга і проймав жаль за втраченим молодим товаришем. Вічна йому пам'ять, і хай чужа земля буде йому легкою! А винникам його передчасної смерті тяжкий проклін! Думка, що в цім смутку і в цім прокльоні єднаються в цю хвилю всі українські в'язні бункера, розкинені по самітних келіях, дала мені деяку полегшу.

Доки варта спить...

Одного дня Бандера приніс мені вістку, що начальник в'язниці, довідавшись звідкись про колишні зносини Стецька з моїм сусідом-англійцем, переводить слідство. Треба було попереджати сусіда-англійця, і узгіднювати зізнання. Іншим разом вправлене око Бандери помітило якісь «знаки на вікні», на які я не звернув уваги, і які мали свідчити про присутність в бункері полк[овника] Мельника. І, дій[с]но помічення Бандери були правильні.

Катівня

Перед вікном моєї келії, за високим муром з наснаженим електрикою дротом починалися бараки. Не знаю, хто жив у тих бараках, чи скорше, хто переходив через них: цивільні в'язні чи воєннополонені. В кожному разі між ними було багато українців, як рівно ж траплялись поляки, мадяри, якісь югослав'яни. То я ствердив, прислухуючись до прізвищ, коли їх перекликали увечері, відпускаючи до

спання. Прізвища мінялися, видно на місці одного гурту приходив другий. Людей водили на муштру, вчили співати нацистських пісень, деяким гуртам давали грати в футбол, а з другими поводитися в жорстокий спосіб. Були відтинки часу, коли з сусіднього бараку безнастанно чувся звірячий рев і удари, мабуть, гумовою палицею по живому тілі. Дехто лише глухо стогнав, інші ревіли, як звірі, а ще інші гістерично кричали. Маючи все перед очима наших людей, я намагався відтворити в уяві різні психологічні типи, які по-різному реагували на тортури і ніби відчували удари на власному тілі.

Про те, що діялося поза бункером і високими мурами навкола нього, я міг мати деяку уяву по тому, що доводилося бачити, переходячи через концентрак по дорозі до лікаря. На просторому подвір'ї, окруженому бараками, маршували кожного разу, коли я переходив, великі лави в'язнів. Маю враження, що то не був вихід на працю чи поворот з роботи, але скорше мордування людей безцільним тупцюванням на місці. Часом переїзджали вози з різним вантажем, тягнені в'язнями. Коли в'язні переходили попри якогось дозорця, вони мусіли стягати з голови шапки й низько кланятися. Недаром же на стінах бараків виписано різні гасла вроді: чистота, слухняність, любов до батьківщини і т[ак] ін[ше]. Часом на подвір'ї траплялись поодинокі арештанти. Многі з них виглядали скорше на тіні, як на живих людей. Серед мряковини зимового ранку ті бідні, виголоджені, хворі люди виглядали, як трупи: жовті від виснаження, сині від холоду, вони пересувалися поволі, підтримуючи один одного, щоб не впасти...

* * *

ПИШІТЬ ПРО СВОЄ СПІВЖИТТЯ З ЧУЖИНЦЯМИ, ПОДАВАЙТЕ ПРИЗВИЩА ТИХ ЧУЖИНЦІВ, ЩО ДРУЖНО ВІДНОСЯТЬСЯ ДО УКРАЇНЦІВ І ЇХ ЗМАГАНЬ ДО САМОСТІЙНОГО ЖИТТЯ!

* * *

Ольга Фроляк, 49061

У таборовій лікарні

Кілька дерев'яних бараків, густо обгороджених дротом та частинно парканом, творило лагровий шпиталь, т[ак] зв[аний] «ревір» жіночого табору Равенсбрюк. Переходячи не раз попри ревір, бачила я за дротами жінки – тіні, що гріли свої кості до сонця. Це були переважно хворі на сухоти, які при віддиху, піднімаючи тяжко свою грудну клітку, намагались зачерпнути повітря. До ревіру дістатись було дуже важко... Треба було бути вже смертельно хворою і мати найменше 39 ступнів гарячки, щоб дістати т[ак] зв[ану] «Беткарту» (то є дозвіл на перебування у ревірі).

І мені прийшлось дістати «Беткарту». Оглянувши мене, лікарка-в'язень сказала СС-лікарєві, що мені потрібно було б конечно піти в шпиталь. Лікар спитав

про гарячку. Видно, що моя гарячка (39,5 ступ[енів]) переконала його, бо вечером мусила я іти вже до шпиталю.

Це була одна велика сая, в якій густо побіч себе стояли двоповерхові дерев'яні ліжка. На кожному подвійному ліжку лежало по 5 хворих. Хворі були поділені не по роді хвороби, а по віку. Старші віком жінки лежали на долішніх лежанках, а молодші на горішніх. Я лежала на горішній лежанці. Поруч мене лежали ще чотири жінки, хворі на жолудок (розвільнення) та високу гарячку. Здавалось, що вже бодай тут можна буде спокійно виспатися. Однак надії завели... Воші, які спокійно перелазили з хворої на хвору, і тут не давали спати й мучили згарячкова-не тіло. Ми не діставали ніяких ліків, хіба що аспірину та рідесеньку юшку (щоб не захворіти ще більше).

На долині під моєю лежанкою лежала около 50-літня французенка в передсмертних болях. Гострий стогін виривався із її сухорлявих грудей. Уста викривлені та цілком відчинені – так, що видно було горішню щелепу золотих зубів. Крики болю не вгавали. Її сусідки, французанки, схиливши сумно голови, молились тихо, обтираючи часдочасу сльози. Кілька хвилин тривав ще той передсмертний стогін. Нараз увійшло чотирьох лагрових посіпак з чорними трикутниками на рукаві і забрали конаючу жінку, нагу, скинувши з неї все лахміття. Після хвилини розлягся поблизу несамовитий охриплий крик – рев нещасної жертви. У «Вашпраумі» витягали тій конаючій жінці золоті зуби, використовуючи нагоду, поки жінка не вмерла й тіло ще не застигло... Хрипливий стогін затих... Після п'ятих хвилин лежав ще один нагий жіночий труп під бараком «ревіру».

* * *

В. Криця

Портрет Ворошилова

Зімнього лютневого вечора, коли надворі завиває вітер і сипле снігом, неначе з лопати, що – як кажуть – світа Божого не видно, а на вікнах мороз пише малюнки, я сиджу в затишній селянській хаті. Хата стоїть серед широких українських степів на Дніпропетровщині в невеличкому селі, що нараховує приблизно двісті дворів. Родина після буденної праці відпочиває, а ми з господарем проводимо тиху розмову.

Господар перед війною був трактористом-стахановцем. Розповідає, що жив і непогано було, було що їсти й пити, а, зітхнувши, докинув:

– А дихати було тяжко!

Після перерви запитав:

– А скажіть, будь ласка, якби воно було, коли б у нас була своя українська держава? Ех, і жили б ми добре! Здавалось, що вже й перевиховали нас, а все ж кортить бути самим.

Я почав йому розповідати, як Україна могла б жити самостійно і що для цього потрібно. В цей час поворохнувся в ліжку господарів син, Олександр, якому

щойно минуло вісім років. Мій господар підійшов до ліжка й з любов'ю дивився, доки син знову не заснув кріпким, дитячим сном.

– От, здавалось би, маленьке, а скільки я вже горя зазнав за нього!

І не чекаючи на мій запит, розповів мені свою коротеньку історію.

– Працював я в колгоспі трактористом. Любив я роботу й трактор. Завжди виконував норму, а навіть і перевиконував. Одержував премію і на кожних зборах ставили мене в приклад другим. Мойому Шурику було тоді три роки. Одного разу Катерина, моя дружина, принесла з крамниці портрет Ворошилова й повісила на стіні над лавою. А Шурик, граючись на лаві, олівцем проштрикнув портрет якраз у праве око. Дірочка була дуже невелика, і ні я, ні моя дружина не помітили цього.

Небаром у нас же в бригаду привіз парторганізатор позику третьої п'ятирічки і мені запропонували підписатись. Я відмовився: і не тому що в мене не було грошей, а лише тому, що дуже вже настоювали, мовляв, це є добровільно.

Ну, вирішив я не підписуватись. Цілий місяць мене обробляли і колективно, й індивідуально. А нарешті, коли переконались, що я категорично відмовився, залишили мене в спокою, а тільки парторганізатор сказав:

– Пригадаєш, Петре, і дітям накажеш, щоб підписувалися!

Незабаром у мене виявилась якась покража запасних частин. А через те, що мій дядько був бригадиром тракторної бригади, приїхали з трусом і до мене. Склали протокола й виїхали. А за три дні приїхало два міліціонери з району зо Солоної і заарештували мене по наказу НКВД. Це було весною 1937 р. Просидів я два місяці в районі в тюрмі. А тюрма дуже мала. Така, як оце в мене хата (а його хата розмірів 6 метрів довжини та 4 ширини), а нас там сиділо 50-60 душ. Власне, не сиділи, а стояли, а сиділи поперемінно, а як лягали спати, то теж повертались по команді. Викликали один раз на допит в НКВД. Розпитали, хто я, що я, батьків, братів нагадали, що село наше Петлюрівське, мовляв, і ти тим духом напитаний. А коли я став заперечувати, то мені кажуть:

– А чого ж ти не підписався на позику?

Як я почав говорити, що це ж є добровільно, то начальник НКВД каже:

– У нас усе є добровільне. Ти добровільно й очі Ворошилову повидовбував, ти підтоптав вождя під ноги. Ти є ворог народу і мусиш добровільно про це підписати,

Я заперечував. Тоді мене посадили на стілець, але на самий ріжок. Просидів я з півгодини, хотів поправитися, а мене штовхає НКВД-ист: «Не можна повертатись, лише сидіти в одному положенні». Просидів я ще, не знаю скільки, бо в голові в мене закрутилося, і я втратив свідомість.

Коли я прийшов до себе, то сидів я на стільці повністю. Але за якусь хвилину мене знову посадили на ріжок. Коли я запитав, за що така мука, то слідчий відповів:

– За те, що ти є українець і ворог народу. Коли підпишеш цей папір, то я тебе звільню.

Я не витримав і підписав, навіть не читаючи. Зараз мене відвели до камери.

Через три дні вивезли мене до міста Дніпропетровська в тюрму. Це величезна будівля, що займає декілька квадратних кілометрів. У неї вмістилася б уся наша Сергіївка, і ще й мало було б. Починав її будувати цар Микола, а закінчила вже советська влада.

Коли пригнали нас і ми ввійшли в ворота, то я подумав:

– Е, мабуть, не скоро доведеться вийти з цих воріт!

Після відбуття всіх тюремних правил, як обшуки, реєстри та інші формальності, замкнули нас до карантинної камери, де сиділи всі й по всіляких справах. Кімната невелика, але яка розміром – я не знаю, бо, просидівши в ній два тижні, я так і не міг дійти від дверей до вікна.

Люди сиділи, й кожен мав призначене місце. Тому з усіма не можна було познайомитись, хіба з найближчими сусідами. І коли я спитав одного з моїх сусідів, чи тут завжди так тісно, то сусід засміявся і сказав:

– Сейчас розкош. Недавно ушол етап, а то було ещо хуже. Я тут сижу вже два місяця, а й то не був ні разу коло вікна.

Так пробув я в цій камері два тижні. Далі мене викликали з речами і перевели на слідчий корпус.

Коли я попав до камери 425, то тут уже було добре. Навіть можна було лежати під нарами. Все добре, а тільки скажу вам – «клопи» так замучили. Ну, та й багато ж тієї погані! Та ще в мене тіло м'яке, так просто п'ють кров з мене.

Тут уже на третій день мене почали розпитувати, за що я попав сюди. І коли я розповів про портрет Ворошилова та позику, то один «урка» – (зłodій), що сидів за крадіжку, каже:

– Ну, і вліп ти, братец, на целого петуха! – тобто п'ять років.

– Ліш би здоров'я, а сроком ти обезпечен. Їм би б...м живим глаза повинімать, может би людей не мучили.

Так просидів я чотири місяці і за цей час мене один раз викликали на допит. Посадили в чорний ворон і привезли в обласне НКВД. Допит був недовгий. Запитали, чи я стверджую свій підпис. Коли я сказав, що я не знав, що підписую, на мене почав НКВД-ист кричати:

– Як же ти підписував, що не знаєш і що?

Я кажу, що мене посадили на край стільця й я сидів, поки не зомлів. А потім подумав, щоб не було гірше, то підписав.

– А чи правда, що ваші родичі були в Петлюри та Махна?

Я кажу, що тоді був дитиною, то й не знаю, та й зараз не розумію, що воно таке.

– Ну, ідіть! – промовив слідчий. Мене відвели до чорного ворона й відвезли назад у тюрму.

За два дні прийшли нові люди й сповістили, що Єжова знято з наркома і що тепер мусить полегшати. А це через місяць мене викликали на суд. Судила тройка. Був прокурор і захитник.

Голова запитав:

– Чи то правда, що ви підписали папір, що ви є ворог народу?

За портрет мало говорили, але найбільше за позику. Вмовляли мене, щоб я був сознательним і допомагав державі. Подумав я собі: «Що то за держава, коли позичає гроші в тракториста?» – але цього не сказав.

Так і випустили мене. А шість місяців просидів не знаю і за що. То мені пощастило, що саме Єжова зняли, а сидів би оце й досі. Отака була історія мені з портретом.

Помовчавши, мій господар додав:

– Цікаво, як буде своя українська держава, чи теж буде в мужика гроші позичати?

І не діждавши відповіді, додав ніби до себе:

– Та воно для своєї держави й не шкода. А добре ми жили б, якби самі господарювали!

Поволі мій співбесідник заснув, а я ще під впливом його розмов довго не міг заснути, мріючи про свою Україну.

* * *

«В нас нечаво неізмєнілось...»

... «Мій товариш місяць тому від'їхав передостаннім добровільним транспортом, як то кажуть, на «родіну». Загнали їх усіх, до 35.000 людей, в лагер «Десав – Рослав», десь далеко за Берліном.

... «Як привезли до лагєру, так насамперід була агітаційна промова якогось підполковника:

«В нас почті нечаво не ізмєнілось за ісключєнієм, что афіцєра надєлі пагони, народ возобновіл рєлігію і єщо что тєпер можна вєшатъ, казнїть і стрєлятъ.»

По такім вступі почали жінок і дітей до 16 років відправляти в інші лагєри на працю... Щодо чоловіків від 27 років і вище, то різно. Хто добровільно прибув до Німєччини на роботи, того відсилають на 15 років на Сибір, кого німці силою вивєзли, того висилають на 15 років на Кавказ, а тих, що були в німєцькій армії, невідомо куди вивозять, мабуть, в «земвідділ», на розстріл. Тих, що є в роках від 16 до 27, беруть до армії, по допитах контррозвідки і, відібравши від них спершу все, що мали, не тільки одєжу, але й кишєн[ь]кові ножики, годинники і т[акє] п[одібнє].

З листа до Редакції.

* * *

Юрій Форись

Отче Наш...

– Отче Наш –

Могутній Цар на небі Ти.

Ім'я Твоє – це Заповіт.

Воля Твоя, як грім сильна,
Свята
– На небеси. –
А на землі
Червоний Сатана
Кривавить світ.
Зійди!
В гніві Твоїм
Святім
Спали,
Зітри
З лиця землі це пекло.
В ньому ми,
Колись вільні,
У своїй хаті
– Хліб наш насущний –
Просим ката, як ласки.
Жебраки,
Раби ми.
– І прости нам довги наша –
Як ми колись
Мечі міцні,
Тверді,
Крицеві
Візьмемо в руки
І сатану того скупаєм в крові,
Прости його. Ласкавий Ти.
Бо ми
Довгів
Оцих кривавих не простимо.
За мільйонів смерть,
За смерть братів
Ми пімстимо.
Проллємо
Кров за кров!
– І не введуть нас во іскушення –
Кати ласкавим словом.
Ми не спічнем,
Аж поки знову
На трупах, їх лукавих,
Збудуєм царство Правди –
Волі –
і Люб'ви –

Для поколінь.

Що прийдуть

– Амінь. –

29.[0]7.[19]45 [р].

Передрук зо збірки «З моїх думок»

Белларія 1945 [р]. В-во Українського
Табору для Полонених в Італії.

* * *

ВАП

До генези й росту ліги У. П. В.

Важко передати вірно всі почування українського політичного в'язня в тому моменті, коли перед ним відкрилися брами тюрм і концентраційних таборів у квітні і травні 1945 р...

Він, в'язень, лелівав роками думку про хвилину, в якій зможе повернутися в рідний край, щоб там знову спалювати своє життя у прометейському змаганні своєї батьківщини.

Перед ним стояла інша дійсність, як він собі уявляв.

Його край залила лавіна наслідників східних орд... Він – виснажений, виголоджений, сіро-жовтої краски, серцю недостає крові, босий, неодягнений, без гроша. Рідний край сотні-тисяч кілометрів від нього. Він не здібний до маршу. Він – у ворожому німецькому краю.

Куди йти?...

До своїх на чужині, якщо не можна в рідну Україну. Прямував, отже, з тюрм і таборів туди, де сподівався віднайти гурти українських воєнних біженців. Ледви волік за собою ноги. Продовж тижнів, цілими днями відпочиваючи у негостинних німецьких «баворів», здобував часто сотні кілометрів на те, щоб добитися до них, до своїх, щоб стріннути добрих людей і серце ласкаве, щоб мову хрещену почути... Осягнув своє! Стрінувся з ними і – злякався... Це не такі, як ті, що він перед роками залишив у рідній стороні. Холодом повіяло звідусіль.

Треба було самим собі радити. А були великі труднощі. Українським політичним в'язням, що звикли думати не тільки про себе, але й про своїх друзів, стало ясно, що лише організованим порядком можна здійснити наші нові завдання, що виросли перед нами нові політичні дійсності, та щоб стати вірним ідеї державного відродження батьківщини. Думка про організацію політв'язнів повстала в Мюнхені як у головному осередку еміграції.

Тут зібралися б[увші] політв'язні концентраційних таборів: Аушвіц, Саксенгаузен, Дахау, Ебензее, Маутгаузен і ін[ших].

Першими ініціаторами-основниками товариства б[увших] політв'язнів були: Зиновій Матла, Володимир Стахів та Василь Пасічняк. Вони провели продовж місяця червня 1945 р. ряд нарад з другими товаришами, опрацювали

статут і підготували І Установчі Збори для оформлення організованого життя українських політв'язнів. В дні 1 липня 1945 р. в год[ині] 3-й після пол[удня] в таборі українських біженців Ляйм, Фюрстенрідерштр[асе], 155, відбулися Установчі Збори. На тих Зборах ухвалено назвати товариство «Лігою Українських Політичних в'язнів нім[ецьких] конц[ентраційних] таборів і тюрм». Ухвалено статут товариства та вибрано його правлячі органи.

Ініціатори-засновники Ліги УПВ виходили із заложення, що в нинішній політичній ситуації та з тактичних моментів доцільно творити поки що товариство політичних в'язнів нац[іонал-]соц[іалістичних] таборів і тюрм, яке, однак, згодом мало б знайти відповідну форму, що охопила б усіх українських політв'язнів. Дальше життя доказало правильність такої постанови. Зараз Ліга проводить широку акцію об'єднання всіх б[увших] політв'язнів з різних окупацій.

Між іншим, Ліга УПВ поставила собі за завдання: 1) Організувати українських політичних в'язнів та нести їм моральну, матеріальну, медичну й санітарну поміч та опіку. 2) Збирати документи з часів наїзду німців на Україну і матеріали про побут українського політичного в'язня у всіх тюрмах і таборах. Висвітлювати правду про мученство й боротьбу українського народу.

До Управи Ліги УПВ обрано Пасічняка Василя – президентом Ліги, Заблоцького Юліана – заступником президента, Вітошинського Бориса – секретарем, Шевчука Павла – скарбником, Лідію Укарму – референткою мед[ично-]сан[ітарної] опіки, інж[енера] Якубовича Валеріяна і Шпилькіна Федора – заступниками членів Управи. До Провірної Комісії Ліги обрано: ред[актора] Стахова Володимира – головою П[ровірної] К[омісії], м[а]г[істр]р[а] Лозинського Євгена й учит[еля] Вінтоняка Олексу – членами П[ровірної] К[омісії] та м[а]г[істр]р[а] Оренчука Володимира – заступником члена П[ровірної] К[омісії].

У перших днях своєї діяльності Управа Ліги натрапила на дуже несприятливий ґрунт. Великі перепони ставили аліянтські чинники й німецька адміністрація. Дослівно ніхто не йшов їй назустріч: ані свої, ані чужі. У своїх не було належного зрозуміння значення такої організації, якою є Ліга УПВ. Чужі, головню німці, свідомо старалися їй шкодити, а американці не були як слід про нас поінформовані. Коли в другій половині червня у Військовому Управлінні у Мюнхені ред[актор] Стахів Волод[имир] і ред[актор] Пасічняк, яким дано перевести правне оформлення Ліги, представилися шефові Управління і заявили, чого хочуть, то цей сказав, що українців нема, є лише поляки або рускі. Щойно відповідна їхня постава і вияснення про різницю між європейсько-американською дійсністю та що в Європі поняття державности і національности не мусять покриватися змінили його погляд. Все ж таки він відмовився дати дозвіл на існування Ліги. Щойно різні заходи в інших американських чинників довели до того, що предложений статут у Баварському Військовому Управлінні прийнято і дозволено розвивати діяльність Ліги. Сталося це 26 червня 1945 р. На цій основі відбулися Установчі Збори 1 липня та проходила дальша організована праця Ліги. Праця Ліги йшла по лінії здобуття права горожанства для себе серед українських політв'язнів, серед українців та серед чужинців.

Навіть у політичних в'язнів спочатку не було належного підходу до Ліги УПВ. Багато з них не довіряло й ставило під знаком запиту потребу та доцільність такої організації. Щойно праця Управи Ліги продовж довшого часу, здобуті позиції серед американців, англійців, французів та німців приневолили тих байдужих зревідувати своє становище до Ліги. Коли виказалось, що виказки, документи та різні посвідки Ліги мають практичне значення та, що Ліга здобула собі авторитет серед чужих, тоді до Ліги почало напливати щораз більше число українських політичних в'язнів із внесками прийняти їх у члени.

Прийом членів спочатку відбувався досить легко. Однак з хвилиною, коли виказалось, що до Ліги попали люди, які можуть знеславити добре ім'я українського політичного в'язня, тоді Управа впровадила в прийом членів процедуру, яка майже в сто відсотках дає певність, що до Ліги поступлять тільки політичні в'язні. Трьох свідків з власноручними підписами у прияві довіреного урядовця Ліги особистою гваранцією карно відвічають за дані внескодавця у члени Ліги.

Досі сама Мюнхенська Станиця Ліги нараховує 650 членів. Ліга має зорганізованих 15 філій. Вони разом об'єднують понад 2.000 членів. Після приблизного дотеперішнього обчислення, в німецьких тюрмах і концентраційних таборах згинуло 2,000.000 українців. Живими вийшло около 25.000 політичних в'язнів, з яких около 6.000, головню з західних обл[астей] України, є в Німеччині, а решта, зі східних обл[астей], вернулася до краю. Доля, що їх там стрінула, є незавидною.

На території б[увшої] Німеччини досі начисляється 4.850 українських політичних в'язнів. Решта, коло 1.200, або не схоплені рахунком, або роз'їхалися в західні країни.

Ще тяжче було здобути горожанство для Ліги серед чужинців. Тому Управа Ліги, щоб змінити їх становище до українців, при кожній нагоді, при кожному полагоджуванні справ, старалася усно або на письмі, подати аліянтським чинникам інформацію про українців, Україну, про її визвольні змагання та про ідеї й політичні напрямні українського народу за останні роки та під сучасну пору. Найбільше труду коштувало поборювання ворожої української пропаганди, яка ще й досі поширює брехню про співпрацю українського народу з націонал-соціалістичною Німеччиною. Сам факт, однак, що Управа Ліги може покликуватись на так великі верстви українського народу в боротьбі України з Німеччиною, та таке велике число українських політичних в'язнів німецьких концтаборів і тюрм, улегшували й тепер помагають поборювати наклепи на українців.

З бігом часу й українські біженці зревідували своє становище до українського політичного в'язня взагалі, а до Ліги зокрема. Вони ствердили, що українські політичні в'язні нім[ецьких] концтаборів та їхня Ліга є сильнішим аргументом, як усі інші аргументи проти твердження ворогів, що українці – це співробітники націонал-соціалізму. І цей факт приніс їм практичні наслідки. Вони ствердили, що українські політичні в'язні не обстоюють лише своїх прав, але боронять, і то, в першу чергу, справ усіх українців без різниці на їх становище й територіяльне походження, без різниці на їх політичне та обрядово-релігійне опрeдeлення.

Головно виявилось це у зв'язку з спробами примусової репатріації українців та в зв'язку з спробами поділу українців на польських та російських горожан та на українців тих земель, які до 1939 р. були заняті Польщею, а нині – ССРСР. Ліга УПВ внесла проти цього протест до відповідних аліантських зах[ідних] демократичних властей, відстоюючи в цьому принцип неподільності українського народу, принцип права на державну суверенність України, та опрокидуючи в ньому спроби примусової репатріації українців так східних, як і західних областей.

Управа Ліги вислала рівно ж протест до міродайних аліантських чинників та до прем'єр-міністра нім[ецького] баварського уряду, д[окто]ра Гегнера, проти виступу нім[ецького] міністра Шмідта в Аугсбурзі 25.XI.[1]945 [р]. на комуністичному вічу, де він закидував чужинцям, що вони не хочуть вертатися домів тому, бо там «бояться народної кари за співпрацю з нац[іонал-]соціалістами, не знаючи про те, що біженці не можуть вертатись з расових, релігійних і політичних причин та не погоджуються з політичним режимом, який запанував у їх краях.

Ліга Українських Політичних В'язнів має дуже важні завдання, коли візьмемо на увагу нинішній уклад політичних концепцій і розрахунків. На перше місце ставиться добру славу України в чужих краях, усвідомлення чужинців про вивольні змагання України з тоталітарно-мілітарними системами її ворогів. Важливою також являється потреба зберегти фізичну й моральну силу українських політичних в'язнів.

Доля тисячів українських біженців, їхнє матеріяльне положення та їх громадсько-моральний рівень є третьою проблемою українського політичного в'язня на чужині. Головно українською молоддю, передусім студентством, живо цікавиться провід Ліги УПВ; чим треба пояснити собі факт, що в Оселі політичних в'язнів живе коло 200 студентів.

До найбільших осередків українських політв'язнів треба зачислити Мюнхен. По ньому слідує Інсбрук, Аугсбург, Кассель, Ганновер, Гамбург. У рядах укр[аїнських] політв'язнів заступлені всі верстви народу: селяни, робітники, урядники, студенти, священники і т[ак] д[алі].

У Мюнхені Управа Ліги вже в липні 1945 р. створила для укр[аїнських] політв'язнів осібну оселю. 7 липня добила в американців вилучення політв'язнів у Дахау і Фрайман в осібні національні групи. А коли цим друзям грозив вивіз до ССРСР, управа Ліги в першій половині липня дістала дозвіл на звільнення загрожених репатріацією із згаданих таборів і на їх перевіз до Мюнхену до Оселі при Фюрстенрідерштр[ассе], 337. Цю оселю для політичних в'язнів у час, коли всіх українців зтаборували в табор на Карльсфельді, мали розв'язати. Щоб не допустити до цього, Управа Ліги вислала меморіал до Ш[табу] Ам[ериканської] Армії 9 жовтня 1945 р., в якому поставлено домагання: 1) дозволити українським політв'язням жити в осібному таборі, 2) дозволити 200 українським студентам жити в таборі укр[аїнських] політв'язнів, 3) взяти той табор під правну охорону американ[ського] Управління. Меморіал прийнято, і на підставі цього оснований

Оселю укр[аїнських] політв'язнів при вул[улиці] Фюріх, 53, в якій живе около 400 душ. В Оселі міститься кравецька й шевська робітні Ліги, які обслуговують членів Ліги. Багато політв'язнів живе поза таборами приватно.

Один із сильніших секторів вияву праці Ліги є культурно-освітній, під керівництвом інж[енера] Валеріяна Якубовича. Його заходом відбулося ряд дискусійних вечорів і відчитів на теми історично-світоглядів. Із замітніших треба згадати про виступи проф[есора] Вовчука 1) «вчора, сьогодні й завтра», 2) «Українська молодь». Виступ ред[актора] Стахова Володимира на тему «Похід Наполеона і Гітлера на Москву», доклад поета Багряного; Д[окто]ра Феденка і т[ак] д[алі].

Управа Ліги оснувала Український Народний Університет. Приміщено УНУ в Мюнхені, в Оселі укр[аїнських] політв'язнів. Викладають кращі українські професори. Університет оснував свої філії в укр[аїнському] таборі на Карльсфельді, в Хугсбургу, Регенсбурзі, Фраймані.

Щодо зовнішньої діяльності укр[аїнських] політв'язнів треба згадати про Центральну Міжнародну Унію політв'язнів. В дні 27 жовтня 1945 р. починаю ред[актора] В. Пасічняка зорганізовано Міжнародний Комерс політв'язнів нім[ецьких] концтаборів і тюрм. Із головних точок комерсу було: 1) влаштування пам'яти погибших подруг і друзів у нім[ецьких] концтаборах і тюрмах та 2) обґрунтування потреби організувати Центральну Міжнародну Унію політв'язнів.

Представник америк[анського] баварського уряду полк[овник] Нельзон та дир[ектор] УНРРА Аتكіз своєю приязністю та заявами одобрив почин організації Ц. М. У. П. В.

Ця Унія об'єднує в собі лотишів, естонців, литовців, поляків, чехів, словінців, хорватів, українців і сербів; останньо голосяться французи, турки, китайці й рускі. Президентом Унії обрали українця, ред[актора] Пасічняка Василя. Завданням Унії є боронити матеріяльних справ, репарації-відшкодування політичних в'язнів та їх родин усіх національностей, та довести до духово-культурного зближення між членами Унії.

У внутрішньо-українському житті Ліга через працю визначніших своїх членів здобула собі загальне признання та вплив на формування громадської думки. Ліга виявляє тенденцію нищити всяку корупцію життя українських біженців, усунути всі злі чужі впливи з часів війни, прагне спрямувати українську течію в русло здорової традиції української давнини. Звернути очі на рідний край.

Ліга об'єднує укр[аїнських] політв'язнів без огляду на їх політичний світогляд, руководиться двома моментами: чи кандидат у члени сидів за політичну діяльність у користь українського народу та чи він не зганьбив і не зганьбить імені доброго українця.

Більшість членства українських політичних в'язнів (95 %) – це ті, що з днем 30 червня 1941 р. безкомпромісово протиставили німецькому імперіялізмові Українську Державну Ідею. Їхні друзі на арешти й стріли відповіли стрілами й збройним зривом, помагаючи до кінця розвалити націонал-соціалістичну Німеччину.

Сьогодні не можна вповні вдоволитися нагугою і розмахом праці Ліги. Багато ще прогалин, які треба заповнити. Багато труду треба вложити, щоб як слід сповнити всі завдання, що стоять перед Лігою укр[аїнських] політв'язнів. Однак на основі того, що праця Ліги не слабне, але навпаки стає більше насичена змістом та прибирає щораз більші розміри, можна вірити, що Ліга укр[аїнських] політв'язнів чесно й гідно виповнить хоч би малий вирізок історії українського політичного в'язня.

Інформаційне Бюро Ліги УПВ, недавно зорганізоване, поставило собі за завдання дати якнайбільше вірних інформацій про Лігу, про українського політичного в'язня, про його долю, минушину та сучасне, а головню про ідею, за яку український політичний в'язень попав до тюрми, йшов на муки або віддавав своє життя.

* * *

ВИКОРИСТОВУВАТИ МАТЕРІЯЛИ З «ЛІТОПІСУ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО В'ЯЗНЯ» МОЖНА ТІЛЬКИ ЗА ПОДАННЯМ ДЖЕРЕЛА.

* * *

Джерела й матеріяли

х х х	: «Вечір спогадів бувших українських політв'язнів» ч[исло] 8. «Українець у Франції», Париж, 6 жовтня 1945 [р].
Б-с	: «У піжмурках зо смертю» (Уривок зо спогадів українського політв'язня з нім[ецького] концтабору Аушвіц). «Вісник греко-католицької Церкви у Франції, ч[исло] 7(9), Париж, жовтень 1945 [р].
Мірчук Петро	: «Поворот». (З поезій «За колючим дротом». Авшвіц, грудень 1942 [р.]). Там же.
Ярд	: «Страхіття Мавтганзенського концтабору». Що оповідає колишній в'язень?
Український тижневик «Слово», Регенсбург, 9 грудня 1945 [р].
Андрієвський Дмитро	: «Наше ув'язнення».
«Новий Шлях», Виннипег, листопад 1945 [р].
А.М.	: «З моїх споминів» (Побут в УГБ – НКВД Абхазької ССР). «Життя в таборі», Ріміні – Італія, ч[исло] 7, 11 листопада 1945 [р].

- Маценко Павло, д[ок-то]р : «Олег Кандиба» (Спомини про мученика-борця за Україну).
«Новий шлях», Вінніпег, ч[исла] 99 і 100, 19 грудня 1945 [р].
- Іжик Семен, о[тець] : «Спомини українського священика з німецького концентраційного лагру».
«Свобода», Нью-Йорк, ч[исло] 9, 12 січня 1946 [р].
- Панасенко А. : «Чого ніколи не можна забути».
«Український Робітник», Торонто, ч[исло] 5, 1 лютого 1946 [р].
- х х х : «Українські політичні в'язні». Там же.
«В Тернополі замордували 7 тисяч». Там же.
«Масакра українців». Там же.
- Іжик Семен, о[тець] : «Українці, бувші політичні в'язні в німецьких тюрмах та концентраційних таборах».
«Америка», ч[исло] 4, 12 січня 1946 [р].
- Мірчук Петро, д[окто]р : «Гумор у неволі» (Вірш «Веснянка». Краків, травень 1945 [р].).
«Америка», ч[исло] 7, 22 січня 1946 [р].
- Чинченко Іван, д[ок-то]р, б[увший] ректор Вет[еринарної] Академії у Львові : «Спогади жажливих днів перебутих в німецькій тюрмі для політичних в'язнів у Львові».
«Америка» ч[исло] 9 і 10 січень 1946 [р].
- Вітошинський Борис : «В концентраційним (!) таборі в Авшвіц». (Спомин політичного в'язня).
Там же.
- х х х : «Зі страстної дороги українського народу».
«Америка», ч[исло] 10 січень 1946 [р].
- Чорняк А. : «Замучили сестру Василянку».
«Америка», ч[исло] 15, 9 лютого 1946 [р].
- Ковальський Б. : «За пам'ять 359».
«За Самостійність», лютий 1946 [р]. (цикл[ьостиль])
- Знак : «Найбільша страта». Там же.
- Дан. : «Роки за дротами». (Уривок із життя в нім[ецькому] концтаборі Авшвіц).
«Український Робітник», Торонто, ч[исло] 3, 18 січня 1946 [р].
- х х х УПС, ч[исло] 3, 1946 [р]. «Політв'язень», бюлетень Ліги УПВ, Мюнхен, 15.[0]3.[19]46 [р], Місячник. (Цикл[ьостиль])
«За волю», Корнберг, Філія ЛУПВ, (цикл[ьостиль]).

* * *

- Шмаглевська Северина : «Дими над Біркенау», Краків, 1945 [р].
- Гладиш Антоні : «Поворот з гітлерівського пекла», Тарнів, липень 1945 [р].
- х х х «Забути нам ніколи не вільно!» – Одноднівка, Кельце.
- Толькачів : «Квіти Освенціма», репродукції, Краків 1946 [р].
- х х х : «Дроти», одноднівка Орг[анізаційного] Комітету Конгресу, Варшава 1946 [р].
- Бетарі Йосиф : «Репатріяція на місяць», Дахау-Аллях, 1945 [р]. Накладом Польського Комітету б[увших] політв'язнів таборів Дахау-Аллях.
- Бекерт А.В. : «Правда про концлагер Бухенвальд», Ваймар-Бухенвальд, липень 1945 [р.], ст[орінок] 16, ціна 2.50.
- " : «С. О. С. К. Ц. Бухенвальд».

«Літопис українського політичного в'язня».

Видає: Ліга УПВ – Мюнхен, Дахауерштр[ассе], 9/П. Ред[агує]: Колегія.
 Адреса: Пресова Референтура Ліги УПВ, Мюнхен, Дахауерштр[ассе], 9/П.

42.

P. I.

ПОЛІТВІЗЕНЬ
БЮЛЕТЕНЬ ЛІГИ УКРАЇНСЬКИХ
ПОЛІТИЧНИХ ВІЗНІВ

МЮНХЕН, 15. IV. 1946.

Ч. 2

Р. 1

**ПОЛІТВ'ЯЗЕНЬ
БЮЛЕТЕНЬ ЛІГИ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ В'ЯЗНІВ**

МІЮНХЕН, 15.IV.1946 [р].

* * *

ЗМІСТ

1. В першу річницю	
2. Членство Ліги УПВ і його партійні переконання	
3. З нагоди створення Науково-Дослідного Інституту
Української Мартирології	Д[окто]р
М. Марунчак
4. Інструкційний матеріал НДІУМ:	
Організація збирання матеріалів української
мартирології та підготовка їх для видання
збірників «УТВ»	
Програма записів мартирологів	
Детальні запити до джерел мадярського нападу
на Карпатську Україну 1939 [р].	
Анкетний лист загинулих за волю України	
5. З діяльності ЦМУПВ	Вап
6. Український Народний Університет ЛУПВ (його
основи)	
7. Становище членства й Управи Ліги УПВ до Товариства
Українських Політичних В'язнів (ТУПВ)	
8. З життя Філії ЛУПВ	
9. Сторінка розшуків	Мак
10. Різне	
11. Оголошення	

ХРИСТОС ВОСКРЕС!

ВОІСТИННО ВОСКРЕС!

З ВЕЛИКИМ ДНЕМ ВОСКРЕСЕННЯ ХРИСТА, ВОСКРЕСЕННЯ ПРАВДИ НАД НЕПРАВДОЮ, СВІТЛА НАД ТЕМРЯВОЮ, ЗАСИЛАЄМО ВСІМ УКРАЇНСКИМ ПОЛІТВ'ЯЗНЯМ, ЗГУРТОВАНИМ ПО ФІЛІЯМ ЛІГИ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ В'ЯЗНІВ ТА ЇХ ПРОВОДАМ НАЙЩИРІШІ ПОБАЖАННЯ; ВИТРЕВАЛОСТИ В ПРАЦІ НА ПОСТАВЛЕНИХ ПОСТАХ. ЗАЛІЗНОЇ ВІРИ В ОСТАТОЧНУ ПЕРЕМОГУ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВДИ ТА ВЕСЕЛИХ СВЯТ!

УПРАВА ЛІГИ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ В'ЯЗНІВ

В ПЕРШУ РІЧНИЦЮ

Місяць квітень і початок травня 1945 [р]. – це найбільш емоційний час українських політичних в'язнів, що, кинені в далеку чужину в задротовані концтабори, очікували остаточного воскресного дня свободи.

З-за дротів долітали до нас таборові телеграфічні вісті: Франкфурт впав, Кістринь обсадили большевики, аліянтські війська посуваються в напрямі Мюнхена, Мусоліні в руках італійських партизан, Гітлер не живе. Кожний з нас ловив жадібно новини та подавав далі, ділився зі знайомим і незнайомим та радів, що от-от прийде великий день воскресення довгожданої свободи. І воскреснуть ті, що призначені були на неодмінну смерть, смерть голоду, смерть побоїв, смерть живцем в газовій коморі. Назовні не люди вони, а концтаборні номери з червоним трикутником. Тіні вони, що як примари, сунулись між таборовими бараками чи в темних штольнях підземелля. Людські маски, що під посятими ганчір'ями скривали палку ненависть до окупанта, а жажду і тугу за тим, що діялось за дротами, що хоч в мініятурі можна було назвати свободою, за повноту котрої вони попались сюди. Їх очі горіли великою вірою в цей великий день. Вона і тільки вона держала їх при останках життя. Ця віра мобілізувала духово і фізично, а скупі вісті, як цілющий лікарський забіг, скріплювали й даліше давали надію вірити.

І ми вірили. Ми вірили в одну воскресну правду, що розп'ята була націонал-соціалістичними ідолами. Ми вірили в правильний шлях змагань українського народу, якого вказуючими стовпами були дні Крутів, 22 січня, 30 червня та революційний змаг нашої Української Повстанчої Армії. Ми вірили в життєвість цієї ідеї, бо вона сама була життям. Ми вірили, що ті жертви, що їх несе український народ – це посів, на якому зродяться нові і нові сили, що обраним шляхом вестимуть до повної перемоги, до повного воскресення, до величного народного дня свободи. Ми вірили, що прийде той час, коли з воскресенням нашої свободи, воскреснуть і ті, що пам'ять їх потоптано, а їхньою кров'ю нашу волю освячено і що на їх святі гроби підемо та зложимо врочисту присягу пам'яті і помсти. Ми вірили, і ця віра спасла нас. Той день, дань надіяної радості, прийшов. Не в один час вітали ми його. Дехто скорше, а дехто пізніше, але діждались стрічати ми його. Правда, не всі. Тільки скупе число вибранців, щасливців.

Розсміяні і повною свободною груддю впивались волею. Летіли на крилах щастя, тільки питання було: куди. Пращались на розстання зі собою, вдивлені в далеку рідну далечинь і бажали собі стрінутись в Рідному Краї, так як це бажали собі за дротами в таборі при нагоді наших рідних свят. Свобода індивідуальних одиниць прийшла, та повнота її в національному завершенні була далеко перед нами. Розставались з нами тисячі наших друзів, не українців. Не всі вони переживали цю повну індивідуальну і національну свободу. Деякі раділи з нами і співчували з нами. Іншим, яким доля була ласкавіша, стелився шлях повний, розгорнутий, індивідуального і національного завершення. На цей шлях не вступили ми, українські політичні в'язні, в пам'ятні місяці 1945 р., бо нам приходилось і приходиться його ще торувати. Доля місяців квітня

і травня була ласкава нам тим, що дозволила нам отрястись з ненависних оков людини та включитись знова в змаг нашого народу, який чекає того пропам'ятного дня остаточної свободи.

І знова квітень, а вкоротці травень, але вже 1946 р. За нами рік індивідуального свободного життя. Майже всі ми опинилися здалека від рідних стріх нашої Батьківщини. Охочих вертатись до Рідного Краю, вертатись туди, де основно під політичним оглядом нічого не змінилось, а змінилась тільки форма, а в суті речі, лишилися старі методи поневолення та експлуатації, розуміється, що вертатись туди охочих немає. І ми змушені шукати мачушиної помочі на чужині, чим брати данайські дари. Це розуміємо ми, українські політичні в'язні, надзвичайно добре. Це освідомлення мусить бути переконанням всіх тих, що опинились по цей бік. Ця політична діагноза мусить бути поставлена вповні перед тисячами тих широких мас інших політв'язнів і їх суспільностей, що сьогодні знайшлися в менш-більш політично подібній ситуації, що ми. Спільні ідеї, за які ми спільно змагались, спільні жертви, спільна минувшина і вкінці і спільний шлях будучого зобов'язують нас до цього. І коли ми сьогодні згадуємо хвилини нашого звільнення, то в першій мірі хай в планах нашої будучої праці останеться це завдання одним із перших. Це усвідомлення дасть нам дальшу координацію моральних і фізичних сил в тому безперервному змагу одиниці і народу за повну їх свободу, бо немає повної свободи людини, коли немає свободи народу. Цеї свободи ми не бачимо серед десятка нових народів сходу Європи, що опинилися під захистом нового «політичного протектора». Цей акцес нових поневолених народів до великої такої ж родини, що вже довгі роки в ім'я тих святих свобод веде затяжну боротьбу, дає нам нову посильну віру, що наш змаг є єдино правильний і що в ньому наші ряди збільшуються, і що шлях, яким ідемо, певний і єдиний. Це друге святе переконання хай скріплює наші рушійні сили, наш боєвий потенціал за свободу одиниці і цілого народу.

В цю першу річницю походу і змагу за найвищі ідеали людини і народу українські політичні в'язні ждуть вже в організованих рядах алярмуючих вістей, за якими прийде, бо прийти мусить, нове повне життя, життя повного національного завершення. І ми віримо в цю радісну хвилину, що вона, певно, прийде, так як вірили ми в прихід нашої свободи в пам'ятні місяці квітня і травня 1945 [р].

В цю першу річницю нашого визволення, коли будемо згадувати ці хвилини святочними сходами, спеціальними гутітками, рефератами, споминами та підсумовувати будемо наші успіхи однорічної праці на волі, а передусім начеркувати плани наших наступних завдань, то не забудьмо теж і, хай буде нашим святим обов'язком, піти на неznані гроби тих мільйонових жертв наших друзів, що не діждалися це[ї] святочної хвилини. Хай пам'ять про них, хай їх жертва крові і життя, віддана за ці великі правди, дасть нам нову снагу до дальшого змагу. Присягнімо, так як це обіщали ми собі перед роками, що з обраного шляху не завернемо і що ми вірні їхній пам'яті та святим заповітам.

ЧЛЕНСТВО ЛІГИ УПВ І ЙОГО ПАРТІЙНІ ПЕРЕКОНАННЯ

Тут й там можете почути, що Ліга УПВ поширює односторонньо таку чи іншу партію, таку або іншу організацію чи товариство.

Хто, однак, знає докладно Лігу УПВ, її членство, управу та її діяльність, той з глибоким переконанням мусить ствердити, що подібні поголоски не мають ніяких реальних підстав. Вони є твором тих людей, котрі з будь-яких причин ненавидять поодиноких членів Ліги за їх безкомпромісну моральну поведінку і справедливе поступування у громадському житті. «Праведники» цього не терплять. Джерелом тих видуманих поголосок є рівно ж ті люди, котрих Ліга УПВ з чисто моральних причин не могла прийняти у своє членство. Нам треба зрозуміти одну річ раз на-завсіди, що Ліга УПВ, хоч з одної сторони дуже хоче мати якнайбільшу кількість членства, то з другої сторони вона дуже гостро перевірює кандидатів в члени і за всяку ціну не хоче допустити до цього, щоб в її рядах знайшлися люди з неясним або заплямленим минулим або сьогоднішнім.

При припинанні в члени Ліги УПВ політично-партійні погляди, переконання чи приналежність партійна кандидата не грають жодної ніколи ролі. Тут важним являються такі моменти: 1) за що даний кандидат був ув'язнений – чи за політичну діяльність? 2) як довго він був ув'язнений, 3) якщо зістав звільнений – то чому його звільнили, що він опісля робив та чи гідно по звільненні поводився? 4) три свідки, дійсні члени ЛУПВ (у Центральній Міжнародній Унії жадають чотирьох свідків), власноручними підписами мусять ствердити, що дані про кандидата є правдиві.

Коли кандидат в члени Ліги УПВ відповість вище поставленим вимогам, то річ певна, що він завсіди стає прийнятим в членство. Коли, однак, хтось не може ствердити трьома свідками вимог, що їх ставить Управа Ліги УПВ, то ясно, що хоч би він належав до найкориснішої української політичної організації, партії чи товариства, або хоч би він був найкращий чоловік, то він в ніякому разі не може стати членом Ліги УПВ, бо це противне статутів Ліги та понятт[ю] відповідальності, що тяжить на праві Ліги так з боку загалу її членства, як і зі сторони аліантських властей.

Тому зажалення на Управу Ліги УПВ про те, що вона руководиться власним уподобанням, є наскрізь неправдиві. Бо хоч правдою є, що подавляюча більшість членства Ліги є спільного походження під оглядом світогляду, то все ж вони виявили повну лояльність і толеранцію до інших своїх друзів, котрі мають інші світогляди та інші переконання. Управа Ліги УПВ не може полагоджувати прийому членства по своєму довільному «мені так хочеться». Вона поступає так, як її наказує статут і постанова Загального Збору Політв'язнів з дня 1 липня 1945 року.

Коли знайдуться такі люди, що мимо всього будуть дальше заколочувати українську публічну опінію брехливими вістками, то цьому годі по-громадськи запобігти. На це була би одна рада: суд за шкодження опінії інституції. Поки що нам не пора і немає часу на суди. Українське громадянство може, однак, бодай в часті протиділати різного род[у] провокаційним клеветам в той спосіб, що може

у конкретних випадках звернутися до Управи Ліги УПВ або письменно, або усно за виясненнями і, певно, їх дістане. Діти верещать, що їх б'ють, але не говорять, за що їх б'ють.

Ось приклад. Пан Х. голоситься як кандидат в члени Ліги УПВ. Дістає листок питань о виповнення, це підпишуть свідки, – і все ніби в порядку. Ці листки питань йдуть на пленум Управи Ліги УПВ, котра точно просліджує справу. Оказується, що кандидат був ув'язнений за кримінальні провини або має свідків не політв'язнів, або до Управи вплинуло письмо проти кандидата про те, що він негідно поведився і т[ак]е п[одібне]. Тоді справа йде до Контрольної Комісії. Переслухується обі сторони свідків кандидата. Якщо по слідстві опінія більшости, і Управи, і Контрольної Комісії, виявом загального голосування є за тим, щоб кандидата не прийняти в члени, то, очевидно, Президія Управи дає кандидатові відмовну відповідь. Тепер слідують такі випадки, коли кандидат був безпартійною людиною, він признає рацію Управи Ліги і каже: «таки не вдалося їх набрати» (автентичні слова не прийнятого в члени). Коли, однак, така відмова прийняття в члени стріче людину з якоїсь партії, то вона не мовчить. Вона старається цей факт «роздути» і використати для «добра справи» своєї партії. Отже голосять: мене Управа ЛУПВ не прийняла в члени товариства тому, що я належав до «Х» партії, а вони є з «У» партії. В дальшу чергу зб[и]рається кружок непринятих і невдоволених і роблять відповідну «пропаганду» проти Ліги, а на закінчення засновують нове товариство політв'язнів. Інакше і не могло бути. Це придбачувалось зі стопроцентовою певністю. Та хоч би ще десять таких товариств невдоволених мало повстати, Ліга Українських Політичних В'язнів свого густого сита не задумує діравити. Вона бажає точно розмежувати політичних від неполітичних в'язнів та хоче високо нести прапор Українського Політв'язня.

В. П.

* * *

З НАГОДИ СТВОРЕННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДЧОГО ІНСТИТУТУ УКРАЇНСЬКОЇ МАРТИРОЛОГІЇ

Одним із завдань, що їх поставила Ліга Українських Політичних В'язнів у своєму статуті з дня 1 липня 1945 [р.] – це збирання матеріалів про побут українських політичних в'язнів в концентраційних таборах і в'язницях. В тому напрямі повела ЛУПВ серед загалу членства інтенсивну працю. Сьогодні вже Пресова Референтура ЛУПВ, зглядно її – Редакційно-Рецензійна Колегія розпоряджає поважним зібраним матеріалом, що в підготовці чекає до друку. Як завершення певного етапу, ці праці – поява першого числа «Літопису Українського Політв'язня».

Опрацювання матеріалів про побут українського політв'язня, одного з відтинків тернистого шляху, яким приходилося йти українському народові в своїх державницьких змаганнях, що в своїй цілості творить він враз з мартирологією днів за ґратами й дротами і масовими розстрілами величню героїку, що дали їх кращі сини української землі. Без огляду, де вони перебували: в лісі, чи заплілі, на

фронті в отвертій боротьбі чи підготовці до неї, на допитах в слідчих чи тяжких працях при каналах, чи новітніх штольнях та бункрах. Скрізь, де тільки ступала нога українського самостійника-державника та лунало його мужнє боеве слово, там за ним сунулась тінь поліцейського окупанта, що безпощадно нищив все, що українське. Йшла завзята боротьба двох відвічних сил, правди й неправди, ідеї і насильств над нею, національного життя з окупантською безоглядною смертю. Та сили українського народу все більше та більше потужніли, а новітні дні давали чисельніших і непоборних лицарів національної правди. Так творилась історія українського визвольного руху та посилювалась його героїка днів, повна трагіки в окупантських льохах.

Тягар цієї боротьби ніс цілий український народ, всі його суспільні верстви без огляду на його суспільне походження, освітній рівень тощо. Право національної правди наказувало так.

Український історик фіксував ці факти вряди-годи, звертаючи більшу або меншу увагу на певні речі. Національні потрясення, що проходять народи, дуже часто при більших історичних катаклізмах застановляють часом глибше приглянутись певним речам зблизка і в перспективі. Жертви морально-духової чи фізичної вартости заставляють нас зглибити певні речі, події та закони розвитку національного життя.

Новітнім таким історичним катаклізмом, що заставляє нас до цього [була] Друга світова війна, похід імперіялістичного націонал-соціалістичного загарбника та його східного побратима. В кровавій зустрічі з ними український народ та його визвольний рух записав і пише нову багату сторінку історії українських днів. Вона занот[у]вала великанські мільйонові втрати в людському і мертвому матеріалі; тисячні тисячі жертв знайшли смерть в таборах, крематоріях та розстрілах. Стільки саме вигнано поза межі Батьківщини на каторжні праці. Матерям забрано дітей, а дітям – батьків. Позбавлено народ його прадідівської віри та наставлено новітнє тоталітарне безбожництво. Говорилось про нову свободолюбну Європу, а наложено намордник найбільшої тиранії, що її занотувала тисячилітня історія. За її знищення платив і платить український народ найкращими своїми синами.

Ці жертви, той безприкладний змаг нашої Батьківщини не сміє пройти в забуття. Він не може тільки остатись історичною згадкою. Баланс цієї боротьби мусить остатись в джерельному науковому матеріалі, з котрого мають черпати студії наші потомності. Не сміємо змарнувати ані одної втрати, що понесли ми в боротьбі з кожним загарбником України. Для нашої історії хай залишаться пам'ятні книги мучених і розстріляних синів нашого многострадального народу. Хай книги української мартирології дають натхн[е]ння національному змагу новим поколінням, а перед світом хай будуть незбитим документом історії, що український народ на своєму історичному шляху знав тільки один шлях повного визволення і повної незалежності. Боротьбу в ім'я того виповідав всім і від з кожним окупантом без огляду на це, під яким плащиком він не виступав би: націонал-соціалістичного братерства, всесвітнього слов'янства, демократичного комунізму – за нашу і вашу свободу.

Щоб цей джерельний матеріал належно зібрати й опрацювати, Ліга Українських Політичних В'язнів покликала до життя Науково-Дослідний Інститут Української Мартирології, що в складі наукових співробітників забрався до праці.

Сподіватись треба, що українська еміграція підтримить в цьому ділі НДІУМ та відгукнеться в першій мірі збиранням матеріалів. Як ці праці переводити, Дирекція Науково-Дослідного Інституту Української Мартирології буде публікувати різні інформаційні праці передусім в «Політв'язні» і «Літописі Українського Політв'язня», а опісля – в своїх, до цього призначених окремих журналах. В той спосіб Ліга УПВ, вийшовши з вузьких рямців збирання в'язничних мемуарів, приступила до грандіозної науково-студійної праці української мартирології.

Д[окто]р М. Марунчак.

* * *

Зберігайте всі в'язничні і таборові листи, писання, вироби і інші пам'ятки!

Присилайте їх до музею «Політв'язня» при Лізі УПВ, Мюнхен, Дахауерстрас-се, 9/II.

* * *

ІНСТРУКЦІЙНИЙ МАТЕРІАЛ НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ІНСТИТУТУ УКРАЇНСЬКОЇ МАРТИРОЛОГІЇ

Організація збирання матеріалів української мартирології та підготовка їх для видання збірників «УТВ»

1. Ліга Українських Політв'язнів утворила Науково-Дослідний Інститут Української Мартирології, до якого запрошує Колегію наукових співробітників з числа українських істориків, правників, економістів та журналістів, що вже занімалася науково-дослідною роботою.

2. Крім Колегії наукових співробітників НДІУМ, є утворена окрема Редакційно-Рецензійна Колегія, яка дає заключення про праці з української мартирології та їх редагує в цілях видавання.

3. Науково-Дослідний Інститут Української Мартирології існує на основі окремого Статуту під опікою ЛУПВ та працює після наперед установленого плану і програми.

4. Колегія наукових співробітників розпреділює між своїми співробітниками працю так, щоб кожний з них займався студіями та розшукуванням і підбиранням існуючих уже літературних матеріалів чи нових рукописів і документів на вказану йому тему.

5. В результаті своїх студій і праці кожний співробітник предкладає Директ[ору] Інституту або вже видані чийсь твори для передруку, або виготовляє свої рукописи з точним зазначенням джерел.

6. Директор НДІУМ дає працю на заключення Редакційно-Рецензійній Колегії і з її осудом передає Дирекції Видавництва «Українського Тернового Вінця».

Для зібрання матеріалів першоджерел за історичні періоди Української Визвольної Боротьби, яка ще не висвітлена історичною літературою, а зокрема за часи від Першої Світової Війни і до нині, Дирекція НДІУМ призначає по всіх місцях осідку укр[аїнської] еміграції уповноважених по можливості з числа літературних, наукових та журналістичних працівників для збирання укр[аїнської] мартирології.

8. Уповноважені НДІУМ мають організовувати при собі комісії своїх співробітників і керувати планомірно і програмово їхніми працями так, щоб в місці їх осідку в результаті не було жадної особи, яка могла би дати якісь матеріали і не була би обійдена увагою комісії (тому доцільно підбирати співробітників до комісії з числа потерпілих від різних окупацій).

9. Матеріали, які збиратимуть уповноважені НДІУМ, по характеру свого виготовлення поділяються на чотири форми:

- а) спогади, написані самими учасниками подій і фактів;
- б) спогади, написані уповноваженими НДІУМ або співробітником зі слів самого учасника подій чи фактів, чи з переказу інших свідків чи сторонніх осіб;
- в) протоколярних записів комісії;
- г) списків загиблих за волю України;

Праці наукових співробітників (див[ись] т[очку] 5) та спогади (див[ивись] т[очку] 9, а-б) рекомендується виготовляти на двох примірниках, з яких один залишає в себе автор на збереження під свою власну відповідальність.

10. Матеріали зібрані і уповноваженими НДІУМ пересилається Дирекції НДІУМ і поступають до дальшої підготовки чи використання згідно з т[очками] 4-6.

* * *

ПРОГРАМА ЗАПИСІВ МАРТИРОЛОГІВ

(Питання для протоколярних записів, на які мають також відповісти і автори спогадів, хоч би й писали ті спогади після свого вільного плану)

1. Прізвище, ім'я й місце походження та дата народження особи, про яку подають відомості.

2. Під чиєю окупацією вона була карана, чи терпіл[а], чи була пошкоджена.

3. За яку чинність чи за вияв яких поглядів, чи в чому саме полягали обвинувачення чи закиди проти даної особи?

4. Коли, при яких обставинах, в яких місцях і околицях, в яких карних установах відбувалися факти карання, знущання, катування та іншого терпіння чи фізичного, морального ушкодження. (Матеріальні ушкодження й втрати власності обрахувати в загальну суму в валюті, прийнятій в даному краї і часі).

5. В чім саме полягали факти терпіння й ушкоджень названих під т[очкою] 4 – описати їх найточніше і найдокладніше з описом також вживаних приладь при фізичних карах.

6. Вияснити докази або міркування, чи дійсно карання й терпіння та ушкодження фізичні і маєткові сталися саме тому, що потерпілий був української

народності або терпів за Українську Ідею. Порівняти, зокрема, зі становищем в тій же околиці сусідній і в тім же часі з представниками інших народностей або прихильників протиукраїнських поглядів.

7. Якщо були випадки втечі, помилювання чи полегшення становища караного, то хто тому спричинився. Ці факти описати.

8. Яке відношення до потерпілого було з боку загалу товаришів по нещастю своєї національності та чужинців під час кари, а від загалу місцевого населення – і після кари.

Де і коли запис переведено.

Підписи власноручні:

Того, хто подав відомості за себе;

Того, хто переказував зі слів потерпішого чи з переказу іншого;

Свідка запису;

Самого протоколянта.

Примітка: Для поодиноких окупацій, місць ув'язнень, політичних режимів, крім цих запитань, необхідно ще узгляднити детальні запити й інформації, питомі для кожного з них.

ДЕТАЛЬНІ ЗАПИТИ ДО ЖЕРТВ МАДЯРСЬКОГО НАПАДУ НА КАРПАТСЬКУ УКРАЇНУ В 1939 [Р].

1. Хто і де та коли Вас заарештував?
 2. Хто зробив на Вас донесення мадярам?
 3. Хто робив трус у Вашому помешканні?
 4. Чи в'язали Вам руки та чим саме при арешті?
 5. Хто робив допити і як допити були організовані?
 6. Хто був слідчий: місцевий чоловік чи сторонній, якої народності?
 7. Які знущання: моральні, словесні й тілесні Ви терпіли при допитах?
 8. Яким способом, чим били, по яких місцях тіла і як інакше фізично мучили?
 9. Чи обвинувачували Вас за участь в УНО і які запити ставили про це?
 10. Чи обвинувачували Вас за участь в Січі і які питання ставили?
 11. Чи обвинувачували Вас за напрям Вашої культосвітньої чинності або шкільної діяльності і які питання Вам ставили?
 12. Про кого з українських діячів Вас розпитували і чи питали про інших протимадярських політичних діячів?
 13. Чи питали розповісти Вашу біографію і чим саме інтересувались?
 14. Чи робили Вам конфронтацію, з ким, де, коли?
 15. Чи знущались над Вами в часі, коли не було допитів, а також вночі, а зокрема в святочні дні, а особливо на Великодень?
 16. Чи примушували віддати або чи відбирали насильно Ваші речі й маєток, хто, коли, де?
 17. Чи примушували Вас «добровільно» дарувати власність на мадярську державу, хто, коли, яке майно та при яких обставинах?
 18. Чи морили голодом і як довго?
-

19. Хто і яку їжу Вам давав?
20. Як була обставлена ця в'язниця або приміщення в концетраку?
21. Скільки душ і як було розміщено разом з Вами?
22. Чи пускали на прогульку у дворі в'язниці?
23. Як випускали для задоволення природніх потреб?
24. Чи дозволяли і при яких обставинах митись, голитись, чиститись?
25. Яку роботу заставляли Вас виконувати та Ваших спів'язнів?
26. Як поводитись мадярська сторожа в'язниці?
27. Як поводитись мадярські вояки, яких приводили й пускали до в'язниці, щоб показати Вас як воєннопонених?
28. Який присуд Вам оголосили?
29. Чи допускали до Вас священика для сповіді й причастя, коли, при яких обставинах, якого священика?
30. Чи допускали до Вас лікаря? Як він поведився?
31. Яким способом Вас перетранспортовували?
32. Як трималися Ваші спів'язні на допитах, чи давали співробітників своєї політичної чинності, чи шукали ласки й послужування в мадярів?
33. Хто з вами сидів?
34. Хто з них признав себе за мадяра і під яким тиском?
35. Який напрям розмов провадили Ваші товариші по нещастю, кого обвинувачували за трагедію Карпатської України?
37. Чи сиділи між Вами тайні агенти мадяр, хто і що робив?
38. Яким чином та з чиею допомогою Вам пощастило визволитись?
39. Які репресії над Вашими рідними та знайомими й співробітниками провадили під час Вашого ув'язнення й після того?

Примітка: Якщо хто сидів під арештом чи в концетраку в кількох місцях, то ці питання мають бути повторені до кожного місця. На ці запити мають відповідати і автори спогадів, хоч би відповіді й були розкидані по вільному плану їхнього писання.

АНКЕТНИЙ ЛИСТ ЗАГИНУВШИХ ЗА ВОЛЮ УКРАЇНИ

1. Прізвище, ім'я, професія, заняття чи становище загинувшого.
 2. Звідки походив.
 3. Коли загинув і де? Та під чиею окупацією?
 4. Якою смертю чи внаслідок яких терпінь?
 5. За що загинув? (Його політична чи громадська українська чинність, які були обвинувачення ворогів на його адресу).
 6. Докази інформації під Т[очною] 5.
 7. Свідки смерті: хто і де вони перебували під час загибелі чи де потім, чи тепер перебував?
 8. Хто подав відомості, чи з яких джерел їх позичено?
- Де і коли записано. Підписи власноручні:
Того, хто подав відомості, та протоколянта.

З ДІЯЛЬНОСТИ ЦМУПВ

Центральна Міжнародна Унія Політичних В'язнів (ЦМУПВ) почала останньою оживлену діяльність. Праця поки що йде по лінії внутрішньої організації. Відбувається добір бюрових сил, ремонт приміщення, а передусім, уформування відносин між урядами [т]а органами Унії, що покінчилися позитивно.

Із задоволенням треба ствердити, що хоч в ЦМУПВ є заступлені політв'язні десятих народів, то на засіданнях Генеральної Ради Унії у складі 30 осіб не запомічено досі ніякої тенденції, щоби котрась національна група стреміла до гегемонії в Унії. Це тільки тому, що ініціатори Унії від початку подбали про те, щоб життя цієї інституції оперти на таких принципах, котрі заздальгїть виключають гегемонію якої-будь національності. Найважлишим принципом статуту Унії [є] т[ак] зв[аний] національний принцип. Кожна національність без огляду на число політв'язнів має лише один рішаючий голос. Другою важною засадою статуту є рівноправність мови в урядуванні Унії. А в кінці – рівноправність інтересів поодиноких народів й вирішення через загальне голосування. Коли мимо цього якась національність має більше або менше впливу від другої, то це вина самої національної групи, котра має в Унії слабше інтелектом заступництво, або через брак людей, або через брак належного розуміння для цієї інституції, або теж через брак фахових бюрових сил. Сама Президія є однаково толерантна супроти всіх народів і у всіх рішеннях руководиться постановами статуту. Ствердити треба, що поляки, котрі чисельністю членства стоять найвище, на другому місці стоять українці, мають для Унії повне розуміння. Останньо пішли їх слідом серби та литовці.

На останньому засіданні Генеральної Ради ЦМУПВ 27.III. б[іжучого] р[оку] рішено на внесення чеської групи вислати від Унії делегацію Політв'язнів до С[получених] Ш[татів] Америки, у складі котрої будуть заступлені всі об'єднані в Унії національності.

На цьому ж самому засіданні шеф господарського відділу здав звіт з переговорів з німецькими адміністраційними властями, з якого виходить, що німецькі станиці будуть полагоджувати справи політв'язням-чужинцям тоді, коли викажуться потрібними документами з Центральної Міжнародної Унії Політичних В'язнів. Йде в першу чергу про харчові картки, які від слідуемого періоду можна буде дістати лише за відповідною реєстраційною картою від ЦМУПВ. Подібно справа буде проведена з бецуґшайнами на вбрання і т[ак]е п[одібне]. Це зразу актуальне для Мюнхена, але з часом пошириться і на інші місцевості. Щоб цю справу як слід перевести, Унія зажадала від всіх централь національних організацій політв'язнів листків питань, підписаних чотирьома свідками, на основі котрих Комісія Унії у складі Президента Унії, Генерального Секретаря Унії та двох призначених представників до цього від національних груп, буде признавати членські легітимації Центральної Міжнародної Унії Політв'язнів, а при цьому ж признаним членам виставиться реєстраційні карти, потрібні в державно-адміністраційних урядах.

Вся праця Унії проводиться посередною дорогою почерез національні об'єднання. Лише ті, що своїх національних об'єднань не мають, можуть полагоджувати свої справи впрост через бюро Унії.

Українці заступлені тут через Лігу Українських Політичних В'язнів.

Вап.

* * *

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЛУПВ

Інформаційна стаття навчальної частини Українського Народного Університету при ЛУПВ, поміщена в «Політв'язні», ч[исло] 1, викликала серед наших читачів, а в першій мірі серед загалу членства ЛУПВ велике зацікавлення Українським Народним Університетом. До нас наплинули запити по питанні, в який спосіб їх організувати тощо. Щоб дати вичерпуючу відповідь на поставлені запити, містимо в цьому числі «Політв'язня» Положення (основи) про Український Народний Університет при Лізі Українських Політичних В'язнів та обіцяємо, що стало будемо містити того рода інформативний матеріал про так важну й корисну установу як Український Народний Університет ЛУПВ.

ПОЛОЖЕННЯ (О с н о в и)

ПРО УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРИ ЛІЗІ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ В'ЯЗНІВ

Духовий голод, що витворився з різних причин серед українців на чужині, спричиняється до різних аномалій в суспільному житті українців.

Обов'язки перед Батьківщиною ставлять перед українцями завдання не марнувати часу на чужині, а готуватися до конкретного діла, до праці за добробут краю і свого народу.

Позбавлені на якийсь час безпосередньої участі в змаганнях свого народу, українці мають готувати себе до здійснення великих завдань, які став[и]ть перед нами Батьківщина.

В далекій чужині українці мають набратись сили, щоб служити Україні.

Виходячи з таких засад, Ліга Українських Політичних В'язнів взяла на себе ініціативу організувати Український Народний Університет.

Український Народний Університет ставить перед собою такі завдання:

1. Піднести національні свідомості українців на чужині, допомогти їм пізнати себе як частину української нації, допомогти їм пізнати:

«Хто ми, чії сини, яких батьків

І ким за що закуті»...!¹

2. Піднести загальноосвітній і культурний рівень українців, що закінчать Народний Університет до ступені, який би дозволив їм якнайскорше працювати своєму народові у відновленій державі.

¹ В оригіналі текст звучить так: «що ми? Чії сини? Яких батьків? Ким? За що закуті?...»

3. Дати широку всебічну загальноосвітню підготовку, необхідну для пересічного робітника культурної, кооперативної, адміністративно-господарської та інших ділян[о]к нашого державного життя.

4. Допомогти українцям засвоїти курс середньої школи і тим самим підготувати їх до студіювання у вищих школах.

5. Об'єднати кращі наукові сили українців на чужині для розробки теоретичних, практичних і наукових засад української державности.

II. Намічені завдання УНУ здійснює так:

1. Організує стаціонарні аудиторні навчання за типовим навчальним планом в місцевостях і таборах з великим скупченням українців.

2. Переводить факультативні виклади на тему: «Історія української культури, українського світогляду, визвольна боротьба українського народу, природні багатства та економіка України, українська література, розвій політичної думки про Україну, зокрема 20-го століття, розвій політичної думки Всесвіту, міжнародні події, новини наук і техніки та інш[е]».

3. Розробляє та друкує науково-популярну літературу (відповідно до завдань під 1).

4. Організує виклади для людей з закінченою середньою освітою, щоб підготувати їх до навчання у вищих учбових закладах.

5. Організує короткотермінові курси на базі Народнього Університету для підготовки масових професій Української Держави: кооперативні, учительські, адміністративно-технічні та інші.

6. Організує при Управі УНУ науково-планувальне бюро, завданням якого є розробка теоретичних і практичних засад державного будівництва України.

III.

1. Для переведення наміченої роботи Український Народний Університет об'єднує і залучає до роботи наукові, фахові і педагогічні сили.

2. Керівництво своєю роботою переводить такі органи:

а) всією роботою УНУ керує Управа УНУ в складі: Ректора, Проректора навчальної частини і керівника науково-планувального бюро;

б) роботою УНУ в окремих місцевостях і таборах керують декани, покликані Управою УНУ;

Декани запрошують наукові і фахові сили, що є на терені УНУ для наукових викладів, а нестачу їх поповнює Управа Народнього Університету, надсилаючи науковців для прочитання відповідних курсів.

в) Для реалізації п[ункту] III Управа викликає різні комісії, на які і покладається і виконання цього завдання.

г) Професорська Рада, яка розглядала всі питання, пов'язані з методологією і методикою викладання, узгоднює в разі потреби програми різних курсів, затверджує тематику науково-популярних праць, тематику факультативних викладів тощо.

д) Науково-планувальне бюро, завданням якого є розробка теоретичних і практичних засад державного будівництва.

з) Кошти УНУ складають з асигнувань Ліги УПВ, платні за навчання, яка не перевищує 15 Р.М. місячно з кожного студента, добровільних пожертв, датків тощо.

IV.

1. Навчання в УНУ та різних курсах, які організує УНУ, переводиться за сталим навчальним планом, затвердженим Управою і зобов'язує студентів до регулярного відвідування лекцій.

2. Пересічний освітній рівень студентів УНУ є семилітня вселюдна школа.

3. Прослухавши і засвоївши відповідний курс, студенти складають заліки, а в кінці навчання – іспити. Ті, що успішно склали іспити, одержать відповідні посвідки.

V.

Місцем осідку УНУ є Мюнхен.

* * *

СТАНОВИЩЕ ЧЛЕНСТВА Й УПРАВИ ЛІГИ УПВ ДО ТОВАРИСТВА УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ В'ЯЗНІВ (ТУПВ)

До управи Ліги Українських Політичних В'язнів в Мюнхені

Ми, члени Ліги Українських Політичних В'язнів, зібрані в Мюнхені на ширших сходах в дні 21.[0]3.[19]46 [р]., вислухавши інформації в справі заснування т[ак] зв[аного] Товариств[а] Українських Політв'язнів з осідком при Розенгаймерштр[ассе], 46а в Мюнхені, зацікавлені до цієї справи наступне становище:

1. Уважаємо, що Ліга Українських Політичних В'язнів є всеоб'єднуючою організацією б[увших] політв'язнів кожночасного загарбницького режиму в Україні.

2. Творення Товариства Українських Політв'язнів (ТУПВ) вважаємо за шкідливе та непередумане потягнення невідвічальних чинників, які, мабуть, несвідомо стремлять до розбиття зорганізованого українського життя.

3. Віримо, що Управа Товариства Українських Політв'язнів візьме під увагу наше становище та припинить свою шкідливу роботу.

(Слідують підписи 72 членів)

Подібних заяв вплинуло до Централі Ліги УПВ більше. Членство масово за-протестувало проти отаманії в нашому суспільному житті; тому-то Ліга Українських Політичних В'язнів вислала письмо до ЦПУЕ в справі ТУПВ, якого зміст подаємо понище.

До
Українського Центрального Представництва
Української Еміграції
у Ф р а н к ф у р т і.

Справа: Припинити діяльність Товариства Українських Політичних В'язнів (ТУПВ), Мюнхен, Розенгаймерштр[ассе], 46а.

З ініціативи Української Установи Опіки в Мюнхені зорганізовано в половині січня 1946 р. Товариство Українських Політичних В'язнів (ТУПВ), якого завданням було б об'єднати всіх українських політв'язнів всіх загарбницьких режимів на Україні та давати їм морально-матеріальну поміч.

В основу їхнього статуту вставлено ті самі завдання, які вже від місяця липня 1945 [р.] реалізувала зорганізована всіми політв'язнями Ліга Українських Політичних В'язнів (ЛУПВ).

Сам факт існування вже цього одного товариства з тими самими завданнями тим самим виключає існування подібного, яке, по суті річи, не руководилося самою ідеєю організації політв'язнів, але мало на цілі вущі, групові інтереси. Дорогою легалізації суспільного товариства створено для себе платформу, де б можна було здійснювати цілі одної політичної групи. Завдань, передбачених в статуті, не можуть здійснити з технічних причин.

Оцим звертаємо увагу Проводу ЦПУЕ на сумний факт існування отаманщини в нашому суспільному житті та констатуємо наступне:

а) Ініціативний гурток ТУПВ перед основуючими зборами не сто[ї]ть в жодному контакті з ЛУПВ. На основуючі збори нікого з членів Управи ЛУПВ не запросив, а охочих взяти в них участь не допустив до них.

б) Бунтує одних членів проти других членів товариства.

в) Дезор[і]єнтує громадянство відносно справжньої організації.

г) Офіційно не може себе оформити перед владою та Центральною Міжнародною Унією Політичних В'язнів з огляду на існування вже такої організації.

ЛУПВ, яка вже майже існує рік, занялася всесторонньою опікою своїх членів, створила для них гуртожитки та подбала про духову опіку у формі народніх університетів, є легальним тілом, затвердженим 3-ю Армією.

Як член Центральної Міжнародної Унії Політичних В'язнів, Ліга УПВ може всесторонньо розвивати свою працю серед чужинців, інформуючи їх про справжнє обличчя українства.

У висліді цього, що ТУПВ забягнує дальше наше суспільне життя, впроваджує в блуд українське громадянство і не має найменших підстав існування – просимо його не легалізувати в українському суспільному житті.

Думаємо, що Провід ЦПУЕ по нашому представленні справи про ТУПВ поважно застановиться та вирішить справу так, як вимагають здорові, основні ідеї організації кожної суспільної клітини.

Мюнхен, 11.[0]4.1946 [р].

Слава Україні!

За Лігу Українських Політичних В'язнів

Секретар

(І. Микита вр.)

Президент

(Ред[актор] В. Пасічник, вр.)

* * *

Редакція

«Літопису Українського Політв'язня» просить подавати всі статті, спогади, нотатки і т[аке] п[одібне], міщені в українській і чужинній пресі, всі циклоstile-ві видання про побут у в'язницях і концтаборах українців.

* * *

З ЖИТТЯ ФІЛІЇ ЛУПВ

Карльсфельд.

Референтура Опіки й Здоров'я занотувала, що Філія ЛУПВ Карльсфельд перша відгукнулася на зазив згаданої референтури в справі лікарського перегляду політв'язнів табору Карльсфельд. Лікарська комісія ствердила, що серед бувших політв'язнів є пропорціонально поважне число тяжких захворювань. Політв'язням, що потребували негайної допомоги, ЛУПВ поспішила сейчас з допомогою.

Мюнхен, осідок Рамерсдорф.

Дня 21 березня 1946 [р]. відбулися основуючі загальні збори філії ЛУПВ Мюнхен, з осідком Рамерсдорф. Збори відбулись в слідууючому порядку:

1) Відкриття. 2) Відчитання й прийняття порядку нарад. 3) Вибір Президії Зборів. 4) Інформаційне слово зв'язково-організаційного Референта ЛУПВ. 5) Відчитання статуту. 6) Вибір Управи Філії і Контрольної Комісії. 7) Внески і запити. 8) Закриття зборів.

Збори відкрив Зв'язково-організаційний референт ЛУПВ д[окто]р Марунчак Михайло. До президії зборів вибрано одноголосно Мартинця Володимира і Харкевича Мирослава. В інформаційному слові Зв'язково-Організаційного приязні довідались про потребу оснування Філії ЛУПВ в Мюнхені, осідок Рамерсдорф. Вимоги наростаючих все нових завдань, що мусить виконувати Централь ЛУПВ Мюнхен, ставлять на порядку дня оснування Філії ЛУПВ Мюнхен – Рамерсдорф. Централь ЛУПВ начислює 16 філій. Вона є лучником і координатором праці організованого життя українських політичних в'язнів. Вона несе поміч не тільки в'язням німецького чи загально тоталітарних режимів. Вона [о]пікується всіми українськими політв'язнями. Добро успішної праці вимагає, щоб Філія ЛУПВ Мюнхен перебрала певні завдання, що їх мусіла би виконувати Централь ЛУПВ. Ці завдання – це в першій мірі реєстрація і ведення реєстрів всіх політв'язнів з терену Мюнхен, культурно-освітня і виховна праця серед цього гурта, а також суспільно-санітарна опіка над ними. Приявні на зборах члени ЛУПВ прийняли проєкт Централі – оснування Філії ЛУПВ в Мюнхені одноголосно. Дискусія, що вив'язалася по вичерпуючих інформаціях д[окто]р[а] Марунчака вказувала, що оснування Філії Мюнхен на часі, що життя ЛУПВ потужніє і що треба цій організації все нових і нових форм вияву. Надзвичайно цікаві справи порушено у точці «внески і запити». Між іншим, намічено влаштовувати сталі періодичні сходи членів Філії з рефератами та на різні теми

гутірками. Влаштувати клуб і читальню. Клуб мав би служити не тільки членам ЛУПІВ, але також широкому загальному українського громадянства Мюнхена, де можна було б знайти розвагу і розраду. Основоположники Філії своїм вибором Управи і Контрольної Комісії нової клітини Ліги довели, що постанови їх будуть, певно, передані в життя і що тут в коротці закипить дійсно гарне і багате організаційне життя. Головою Філії вибрано Мартинця Володимира, довголітнього в'язня Авшвіцу.

Мак

* * *

СТОРІНКА РОЗШУКІВ

Вістки про розшукуваних:

Павлюк Володимир, ур[оджений] 10.[0]5.1925 [р.] в Києві, вивезений 1943 [р.] до Німеччини, помер в концтаборі Дахау.

Данилів Ярослав з Балигородщини перебуває в Парижі, адресувати: Гр[е]к[о]-кат[олицька] церква, Блд. Сан-Жермен, ч[исло] 186.

Розшукуються:

Кірічевський Юрко, ур[оджений] 13.[0]3.[19]21 р., арештований в Празі 7.[0]3.[19]44 [р.], був останньо в Бухенвальді, правдоподібно, перебував теж під іменням Комарницький Михайло, жив на бл[оці] 17, ч[исло] ув'язнення 30579, носив літеру «Ч» – пошукує Дунічевська Олена.

Петришин Іван, ур[оджений] 2.10.1895 [р.] по званні фармацевт, арештований у Відні 29.[0]8.[19]44 [р.], сидів в таборі Ленгенфельд Фотлянд.

Юнко Теодор, ур[оджений] 18.[0]8.1914 [р.] – пошукує Дмитро Соколовський.

Зварич Володимир, ур[оджений] 1919 [р.] арештований в серпні 1942 [р.], сидів останньо в концлагері Люблин-Майданек.

Козар Тарас, ур[оджений] 3.[0]4.1920 [р.] в Дрогобичі, сидів в Мавтгавзен.

Шушкевич Володимир, сидів у в'язниці в Гінденбургу.

Небожук Теодор, ст[удент] медицини, сидів в Дахав.

Данилів Ярослав, зі Смереки, арештований в 1942.

Грицак Іван, ур[оджений] 19/22.2.1908² в Переволоці, пов[іт] Бучач, останньо був в Авшвіці.

Когут Онуфрій, ур[оджений] 1915 [р.] в Урмані, пов[іт] Бережани.

Куза Михайло, ур[оджений] 1922 [р.] у Ролові Кривім.

Сологуб Олександр, в'язень Бухенвальду, ч[исло] 34224, помер 1944 [р.] в Бухенвальді. Близчі відомості подасть Ясенівський Евстахій, Швайнфурт, укр[аїнський] табір.

Шарабура Тимко живе в Мюнхені, Фюріхштр[ассе], 53.

Максимів Павло, ур[оджений] в Чепелях, пов[іт] Броди.

Стецюренко Євген, студ[ент] університету Бресляв.

² Так у тексті.

Дребет Осип, Дрогобич, арештований 20.[0]5.[19]43 [р]., був у в'язниці Святого Михайла. Опісля вивезений в невідомому напрямі.

Ґесів Степан, Болахів, арештований в Дрогобичі в січні [19]43 р.

Ґебуза Степан, ур[оджений] 22.12.1922 [р.], Рихвальд, пов[іт] Горлиці, арештований і сидів в Сангергавс, бл[изько] 104, ч[исло] 9393Д.

Паньків Василь, ур[оджений] 1922 [р]. в Острині, пов[іт] Товмач, сидів в таборі в Авшвіці.

Грабовський Теодор, ур[оджений] 1912 [р]. в селі Гребенів, пов[іт] Стрий, арештований в 1943 [р]., сидів на Лонцкого, а відтак – в Ґросрозен, ч[исо] 16804.

Рудакевич Іван, сидів в Равенсбрік, арештований 4.[0]5.1944 [р].

Паламарчук Іван, ур[оджений] 10.10.1914 [р]., сидів в Дахав, бл[изько] 20/4, ч[исло] 63162.

Павлюк Ірена, ур[оджена] 22.[0]2.1929 [р.] у Львові.

Слива Іванна, Софія, ур[оджена] 29.[0]3.[19]26 [р.], зо Львова.

* * *

КУЛЬТУРНА РОБОТА В ОСЕЛІ ЛІГИ УПВ І УСТ

в Мюнхені на протязі одного місяця

Виголошені реферати:

18.ІІ.1946[р]. Ред[актор] Василь Пасічник «Революція в Америці».

19.ІІ.1946 [р]. Д[окто]р П. Мірчук «Думки про виховання людини».

20.ІІ.1946 [р]. Д[окто]р П. Мірчук «Українське Студентство в 30-ти[х] роках».

22.ІІ.1946 [р]. Д[окто]р П. Мірчук «В кігтях брунатних демонів».

24.ІІ.1946 [р]. Д[окто]р П. Феденко «Українське Національне відродження у 19-20 віків».

1.ІІІ.1946 [р]. Дискусійний вечір «Про виховання людини». Головні дискусанти: З. Штокалко, Д[окто]р П. Мірчук, проф[есор] Кульчицький, В. Івашук.

4.ІІІ.1946 [р]. Авторський вечір письменника Федора Одрача. Автор прочитав уривок своєї повісті «Серед боліт».

6.ІІІ.1946 [р]. З. Штокалко «Комплекс меншевартости (індивідуальна психологія та виховання)».

7.ІІІ.1946 [р]. Авторський вечір поета Юрія Буряківця, вступне слово – проф[есор] Г. [Л]інчевський, поезії відчитали автор Н. Хмара, К. Кохно.

8.ІІІ.1946 [р]. Проф[есор] Феденко «Демократизм в давнині та сучасності».

10.ІІІ.1946 [р]. Святочні Сходини присвячені Т. Шевченкові.

11.ІІІ.1946 [р]. Б. Маркусь «Карпатська Україна в історичній перспективі».

12.ІІІ.1946 [р]. М. Харкевич «Дарданелі».

13.ІІІ.1946 [р]. Проф[есор] Лінчевський «Шевченко як драматург».

14.ІІІ.1946 [р]. Ширші сходини українських політичних в'язнів [у] Мюнхені, на порядку дня: біжучі справи дня, а передусім матеріальне забезпечення й справа оснування Філії Мюнхен з осідком Рамерсдорф.

- 16.III.1946 [р]. Инж[енер] Дзеркаля «Шляхи до єдності національного фронту».
17.III.1946 [р]. Ред[актор] В. Іващук «Релігія і її значення».
18.III.1946 [р]. Д[окто]р П. Мельник «За ідейний зміст праці Українського Студентства».

* * *

З ВИДАНЬ «УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТВ'ЯЗНЯ»

Вже появилoся перше число «Літопису Українського Політв'язня». Видання робить дуже гарне враження. Мистецька обгортка нагадує нам «Літопис Червоної Калини» зо Львова. Журнал змістом надзвичайно багатий, об'єм 44 сторінки циклоstileвого друку.

Зміст: Тож помолімося... Клен Ю. Від редакції, Український Політичний В'язень – Південний [В]., Іван Габрусевич – Стахів В.; О. Ольжич – Косач Ю.; О. Віру одваги ясне багаття – Ольжич О.; Приміщення, життя, харч й одяг в'язнів в німецьких концтаборах – Вітошинський Б.; Спомин священика-в'язня – о[тця] Ковальського Ю.; Межи большевицьким молотом, а німецьким ковалом – Р. А.; Наше ув'язнення – Андрієвський Д.; У таборівій лікарні – Фроляк О.; Портрет Ворошилова – Криця В.; Отче наш – Форись Ю.; До генези й росту ЛУПВ – Вап; Джерела й матеріали.

«Літопис Українського Політв'язня» видає Ліга УПВ. Редагує: Колегія.

* * *

Філія ЛУПВ, Мюнхен влаштовує wraz з Управою гуртожитка ЛУПВ спільне свячене для Політв'язнів, замешканих в гуртожитку. Свячене відбудеться дня 21.IV.[1946 р.] в год[ині] 12/30 в саях оселі ЛУПВ. Охочі взяти участь в цій спільній трапезі зголосяться найдалі до дня 20.IV.[1946 р.] в канцелярії Філії ЛУПВ, Мюнхен, Рамерсдорф.

* * *

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ

Вже вийшо[в] з друку за березень-квітень б[іжучого] р[оку] «Політв'язень», ціна 2 РМ. за примірник, і за квітень б[іжучого] р[оку] – «Літопис Українського Політв'язня», ціна 3 РМ. Видання Ліги Укр[аїнських] Політв'язнів, Мюнхен, Дахаверштр[ассе], 9/II.

Поручається Філіям Ліги УПВ:

1) Негайно нав'язати контакт з адміністрацією «Політв'язня» і «Літопису», Мюнхен, Фіріхшуле 53/II. Оселя Ліги УПВ. Поїзд 4 на Рамерсдорф.

2) Поручити відповідну особу на заступника повищих видавництв, якщо цього дотепер не зроблено.

3) Заступник займається:

а) поширенням і пропагандою преси, яку видає ЛУПВ;

- б) підшукає і попризначає в своїм районі: в таборі, в місті і селі, де є скупчення українців – кольпортерів;
- в) приєднає сталих передплатників наших видань серед своїх знайомих.
- 4) Заступники збирають редакційний матеріал.
- 5) Заступники дістають наразі від видавництва зворот коштів.
- 6) Заступники, які успішно будуть вив'язуватися зі своїх обов'язків, дістануть книжкову премію.
- 7) В борг преси не давати, а тільки за готівку.

* * *

ПОВІДОМЛЕННЯ

Секретаріат Центральної Міжнародної Унії Політичних В'язнів повідомляє, що з днем 12.[0]3.[19]46 [р]. переніс свої бюро в Мюнхені з Дахаверштр[ассе], 9/II на Інфантеріштр[ассе], 20, партер. Урядові год[ини] Секретаріату від 10-12 год[ини] кожного будня.

Зв'язково-організаційна Референтура ЛУПВ пошукує сталих працівників для канцелярії. Йде про посвяту часу до 4-ох годин денно.

Секретаріат Центральної Міжнародної Унії Політичних В'язнів в Мюнхені потребує негайно машиністки, що писала б вправно латинкою. Винагорода після умови. Зголошення усно і письменно слати: Централь Інтернаціональ Уніон о[ф] Політікаль Прізонерс, Мюнхен, Інфантеріштр[ассе], 20, партер.

Подається до відома, що Секретаріат ЛУПВ в Мюнхені, Дахаверштр[ассе], 9/II урядує для сторін кожного дня від год[ин] 9-12.

Зв'язково-організаційна референт приймає в ті ж дні від 9-10 год[ини] на Інфантеріштр[ассе], 20 партер, а від 10.30-12.30 на Дахаверштр[ассе], 9/II.

Президент ЛУПВ приймає від 11-12 год[ин] кожного будня в Секретаріаті Ліги УПВ.

Друзі-Політв'язні з-поза Мюнхена! В часі побуту в Мюнхені користайте з безплатного нічлігу у Вашій оселі – Фіріхшуле, 53.

* * *

«Політв'язень» – Інформаційний Бюлетень Ліги
Українських Політичних В'язнів.

Видає: Управа ЛУПВ.

Редагує: Колегія Референтів ЛУПВ

Головний і Відвічальний: Зв'язково-Організаційний Референт.

Ціна цього примірника 2 РМ.

ЗА УКРАЇНСЬКУ САМОСТІЙНУ
СОБОРНУ ДЕРЖАВУ!

ВОЛЯ НАРОДАМ!
ВОЛЯ ЛЮДИНІ!

СЛАВА ІНІ
УКРАЇНІ

ГЕРОС ЯМ
СЛАВА!

За Волю!

2 - 3.

ТРАВЕНЬ.

1946.

УКРАЇНСЬКА

№ 2683

МУЗЕЙ-АРХІВ

ЗА УКРАЇНСЬКУ САМОСТІЙНУ
СОБОРНУ ДЕРЖАВУ!

ВОЛЯ НАРОДАМ!
ВОЛЯ ЛЮДИНІ!

СЛАВА УКРАЇНІ!

ГЕРОЯМ СЛАВА!

ЗА ВОЛЮ!

№ 2-3
ТРАВЕНЬ
1946 [р].

* * *

Не забуваймо про меч,
учімося міцніше тримати
його в руках.

С. Петлюра

Прийде час, коли не словами
будемо з'ясовувати суть
невм[и]рущої стрілецької ідеї.

Е. Коновалець

* * *

С Л І Д А М И Б О Р Ц І В

Рік-річно в місяці травні широкий український загальний трагічний події, що сталися в Парижі та Роттердамі – на чужій непривітній землі. Обірвалося повне любові та жертви для України життя великих синів України: бл[аженої] пам'яті Отамана Симона Петлюри та Полковника Євгена Коновальця – згадуємо їх працю для свого народу, згадуємо їх святую невмірущу ідею, що провадила за собою сотні і тисячі вірних синів України. Згадуємо їх смерть – страшну, підступну, несправедливу – заподіяну віковичним ворогом України, і мимоволі в умі кожного виринає думка: «Чому? Чому вони мали згинуть не довершивши своєї святої праці? Чому якраз чекала на них смерть з ворожої підступної руки?». Здається, відповідь зовсім проста.

Ворог бачив страшну небезпеку для себе, коли ці два великі мужі України житимуть, працюватимуть та зірвуть до праці все, що живе, все, що носить ім'я «українець». Ворог бачив, що сорокап'ятиміліоновий вел[е]нь, придушений їх брудним чоботом, може встати і не тільки відрубати ногу разом з чоботом, що його давить, а стерти в порошок усю огиду, криваву постать його. Ні! Цього не може він допустити! Він нищить 1926 р. Отамана Симона Петлюру і 12 років пізніше – Полковника Євгена Коновальця, що живучи поза межами своїх рідних земель, готував смертельний удар тиранам українського народу. Український народ осиротів, втративши своїх великих провідників, а ворог тріумфував над їх

смертю. Та він помилився, бо осталися їх нащадки, які продовжують їх боротьбу і чин, за які вони полягли, і помстять ворогам за їх смерть.

Спіть спокійно, Герої, – Ваша ідея живе!

О. Г.

* * *

В. Мальований

Н Е П О Т У Р А Й

Не потурай на те, що шлях ще не пробитий,
Що нетрами пустими треба йти,
Де тільки вис звір несамовитий, –
Дарма! Прямуй до світлої мети!

Не потурай на те, що ніч глуха все вкриє,
Ударить грім з-за хмари у тьмі німій,
А вітер лютий з півночі повіє...
Вперед, вперед сміліше, друже мій!

Не потурай ні на що! Навіть смерти
Не бійсь: її ніхто не оббіжить.
Так краще ж нам у боротьбі померти,
Ніж у багні, гниючи мовчки, жить.

Не потурай на те, як часом добрі люди
Влещатимуть, щоб не виходив сам,
А ждав поки завзятих більше буде...
Вперед рушай, бо честь і воля там!

Не потурай! Тоді вас більше стане,
Як знайдеться той перший, що за край
Проти всього на світі сам повстане...
Вперед, вперед! Борись, не потурай!

* * *

В І Ч Н И Й Р Е В О Л Ю Ц І О Н Е Р

З нагоди 30-ліття з дня смерти Івана Франка

Дня 28 травня 1916 р. заснув у Львові навсе Іван Франко. Було це, мабуть, призначенням Провидіння побачити на політичному горизонті контури тієї картини, що її снував поет і учений через ціле своє бурхливе життя. Помер він саме напередодні великих подій, що їх центральною точкою стала велика українська земля з її великим у поривах і змаганням українським народом.

Помер він саме серед реву гармат. Запалювання і підбадьорювання українських широких мас до боротьби за свої права уважав Франко своїм життєвим завданням. І він залишився цьому зобов'язанню вірним до самого кінця. На початку 80-х років минулого століття говорив Франко своїм політичним противникам, що він «початок, а не кінець», себто діло, що він за нього заступається – просвітлення й соціальне поліпшення селянських мас – стоїть саме на початку а не на кінці життєвого ходу.

Франко повалив чорно-жовті стовпи Австрійської Імперії, що відмежовували західні землі України від східних, і скріпив ідею одного українського народу на одній українській землі, в одній Українській державі.

Академік Єфрем[о]в називає Франка «співцем боротьби і контрастів». І ця характеристика є дуже влучною. Франкова доба, з її широким розмахом і розвитком, висунула низку питань, що їх уважний спостерігач, учений, критик і поет, Франко не міг поминути.

Батькова кузня, батькові оповідання були першим його «університетом». На дні моїх спогадів – згадував він потім – і досі горить маленький, але міцний огонь, це огонь із кузні мого батька. І мені здається, що запас його я взяв дитиною на далеку мандрівку життя. І що він не погас і досі».

І, мабуть, недарма, коли Франко хотів дати образ виховуючої ролі громадського (і морального) ідеалу, йому в символи напрошувалась та сама батькова кузня (М. Зеров: До джерел):

У долині село лежить,
Понад селом туман дрижить,
А на горбі край села
Стоїть кузня немала.
А в тій кузні коваль клепле,
А в коваля серце тепле,
А він клепле та й співа,
Всіх до кузні іззива:
«Ходіть, люди, з хат, із поля!
Тут кується краща доля,
Ходіть, люди, порану,
Вибивайтесь з туману!»

Із батькової кузні виніс Франко міцний огонь, що горів у його серці протягом усього його життя. В міру життєвих удач або невдач палав цей огонь із більшим або меншим завзяттям і запалював він душі кращої половини сучасників. Це й підтверджує вислів проводиря жидівського народу Мойсея у Франковій поемі:

«... підеш ти у мандрівку століть
з мого духа печаттю»:

Створення українських легіонів «Січових Стрільців» – хіба не печать Франкового духа на визволених зусиллях українського народу? А дальша участь західноукраїнських земель у зриві року 1918 – хіба не вислід упертої, завзятої й послідовної праці «вічного революціонера» Івана Франка?

Невже гасло боротьби за національне і соціальне визволення не пориває сьогодні народ від Дону аж ген по срібний Сян? О, цю печать Франкового духа носимо й ми, сучасники великих подій.

Життєві невдачі заставляють письменника перевірити свої погляди. Це сумнів в потребі й успішності свого посольства до українського народу. Іван Франко іде на прю зі самим собою та виходить із такої боротьби завжди переможцем. У таких прикрих хвилях чує він, безперечно, Шевченкове «Борітеся – поборете», і Франко цей наказ і несе на прапорі боротьби аж до самого кінця свого життя.

А фізична українська присутність у концентраційних таборах «німецької надлюдини» хіба ж не є тінню отої печаті Франкового духа?

Поет Франко помер. Але вічний революціонер живе й житиме так довго, аж поки не зникне поміж нами підступна гадюка і сором, що «нащадків пізніх палитиме».

30 літ по смерті Франка приходить нам хіба повторити те, що говорили Франкові сучасники, що «його наказ є нашим зобов'язанням».

-К.

* * *

Пролог до поеми

« М О Й С Е Й »

І. Франко

Народе мій, замучений, розбитий,
 Мов паралітик той на роздорожжю,
 Людським презирством, ніби струпом, вкритий!
 Твоїм будучим душу я тривожу...
 Від сорому, який нащадків пізніх
 Палитиме, заснути я не можу...
 Невже тобі на таблицях залізних
 Записано в сусідів бути гноєм,
 Тяглом у поїздах їх бистроїзних?
 Невже повік уділом буде твоїм
 Укрита злість, облудлива покорність
 Усякому, хто зрадою й розбоєм
 Тебе скував і заприсяг на вірність?
 Невже тобі лиш те судилось діло,
 Що б виявило твоїх сил безмірність?
 Невже задарм[а] стільки серць горіло
 До тебе найсвятішою любов'ю,
 Тобі офіруючи душу й тіло?
 Задарм[а] край твій ввесь политий кров'ю
 Твоїх борців? Йому вже не пишаться
 У красоті, свободі і здоров'ю?
 Задарм[а] в слові твому іскриться

І сила й м'якість, дотеп і потуга,
І все, чим може вгору дух підняться?
Задарм[а] в пісні твоїй ллється туга
І сміх дзвінкий, і жалощі кохання,
Надій і втіхи світляная смуга?
О, ні! Не самі сльози і зітхання
Тобі судилися! Вірю в силу духа
І в день воскресний твого повстання...
О, якби хвилю вдать, що слова слуха
І слово вдать, що в хвилю ту блаженну
Вздоровлює й огнем живущим буха!
О, якби пісню вдать палку, натхненну,
Що міліони порива з собою,
Окрилює, веде на путь спасенну!
Та нам якби! Та нам, знесиленим журбою,
Роздертим сумнівами, битим стидом, –
Не нам тебе провадити до бою.
Та прийде час, і ти огнистим видом
Засядеш у народів вольних колі,
Труснеш Кавказ, впереж[е]шся Бескидом,
Покотиш Чорним морем гомін волі,
І глянеш, як хазяїн домовитий
По своїй хаті і по своїм полі...

* * *

Н Е В И С О К О М У Д Р У Й

Не високо мудруй,
Але твердо держись,
А хто правду лама,
З тим ти сміло борись!

Не бажай ти умом
Понад світом кружить;
А скоріш [за]візьмись
В світі праведно жить.

Іван Франко

* * *

На вас, завзяті-юнаки,
Борці за щастя України,
Кладу найкращії гадки,

Мої сподіванки єдині!

В вас молода ще грає кров,
В думках у вас немає бруду,
Палає в серці ще любов
До бездоленого люду.

Не занежайте ж ви її,
Не розгубить по світі всує,
Нехай вона ваш дух гартує
У чесній, славній боротьбі.

Бо стоголовий людський кат
Лютує, дужчає щоднини...
Не можна тратити і хвилини,
Поки ще стогне темний брат.

Поки живий, – мерщій несіть
Сліпому світиво просвіти,
І в серц[е], смерт[і]ю [с]повите,
Живу надію закропіть.

Мих[айло] Старицький, 1840-1904

* * *

Н А Ш А Б О Р О Т Ь Б А !

Впасти може народ
великий, змарніти –
тільки підлий

Коли заглянемо на сторінки нашої історії, то побачимо, що боротьба за існування української нації йде від найдавніших часів до сьогодні.

Боротьба перших князів, як Олега, Ігоря, Святослава, велася з різними племенами в намірі з'єднати їх в одну Київську Державу та цим зміцнити силу проти різних кочовиків, що в той час зо всіх сторін нападали на Україну, грабували та нищили мирне населення. Вони зорганізували сильне військо, утворили українську флоту, що панувала на Чорному морі.

Україна в той час здобуває собі чимраз більше значення у світі. Наймогутнішою державою була Україна за князя Володимира Великого. Він об'єднав всі українські землі до найменшого кусника в одну державу зо столицею в Києві, завів державні гроші з емблемами. Найголовнішою емблемою є Тризуб, що був знаком княжого роду, а пізніше перетворився на знак державний, що заховався аж до наших часів.

По смерті Володимира Великого в Україні починаються мужусобні війни, що допроваджують Київську Державу до упадку. Внутрішні війни в Україні

використали північні князі, що жили над рікою Волгою і Окою, вони були з роду українських князів Володимира Мономаха. Ті північні князі, живучи довгий час в далекій землі, забули свій український рід і Україну вважали чужиною. Їх городи були Суздаль, Володимир над Клязмою, потім Москва. В 1169 р. суздальський князь Андрій Боголюбський в жорстокий спосіб знищив столицю України Київ і вивіз награбоване добро до своїх північних країн. І так через яничар та коштом України зростала в силі Московщина.

По страшній руїні, заподіяній Боголюбським, Україна зазнає татарської навали, що без пощади знищила українське населення та поневолила славну Київську Державу в 1240 р. Київська Держава існувала більше як 400 років (800-1240), вона має велике значення в українській історії. Кордони Київської Держави простяглися на південь до Чорного моря і Кавказу, на заході – до Карпат, Сяну і Висли, на північ – до Балтійського моря, на сході – до Волги і Дону. Жили тут, поруч з українцями, білоруські і великоруські племена, а також фіни, турки, кавказці. Але Київська Держава була українською державою, бо центр її був у Києві. Тут зродилася вища культура та християнство, що розповсюджувалось по всій східній Європі. Україна вже тоді була захисником Європи від диких орд сходу. Наша держава довгі століття стримувала наступ кочових народів, борючись за християнство і цивілізацію. І хоч Київська Держава занепала, – не затратилася українська культура.

Державна організація розвивалася далі в Галичині і на Волині.

Галицько-Волинські землі за перших князів належали до Києва. Коли по упадку Київської Держави ці землі проіснували ще 100 років довше під володінням українських князів. Галицькі князі вели завзяті бої з поляками і уграми. І тут знову українським західним землям загрожує татарська навала, котра довгі роки панувала в Україні, поневолюючи Київську Державу. Через татарську навалу падає також Галицько-Волинська Держава в 1340 р. та переходить під владу Литви і Польщі.

Поневолення України Литвою і Польщею принесло для українського народу великий політичний та господарський занепад, релігійні переслідування та панщизняні роботи. А з другої сторони, татари, що створили свою державу на Криму зо столицею Бахчисарай, нападали на українське населення, грабували його та нищили без жодного спротиву Литви та Польщі. В польському уряді українці домагалися захисту, однак поляки залишали український народ на поталу диким ордам. Перед кріпацтвом і дикими ордами наш народ втікав на Запоріжжя і тут організував самооборону, ці люди прозивали себе козаками. Козак – це слово татарське, воно означає – юнак, молодець, тому що козаки мешкали на Запоріжжі або низу, називали себе запорожцями або низовими козаками.

Тут зорганізували козаки Запорозьську Січ, основником Січі був волинський князь Дмитро Вишневецький, котрого турки покарали на смерть, Запорозьська Січ зростає та стає великою мілітарною силою. Козаки робили походи на татар і турків, здобували зброю та визволяли невільників.

Поляки не радо дивилися на зріст запорозького війська. Козацькі походи на турків і татар не раз втягали Польщу у війну; тому польський король задумав

взяти запорожців під свою руку, з чого пізніше повстали реєстрові козаки. Одне, не всі козаки пішли на службу до короля, через що не мали таких вольностей, як реєстрові. Вони почали боротьбу з шляхтою, особливо виступали проти великих панів. І ця боротьба набирає щораз більшого значення спочатку за життєве полегшення, пізніше за більші горожанські права, а на кінці – за Українську Державу. В цій боротьбі народжуються великі народні герої, як гетьман Лобода і Наливайко, які загинули в бою з поляками в 1597 р. Дуже добрим організатором козаків був славний гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний, він дав підмогу полякам і переміг турецькі війська під Хотиним у Бес[с]арабії. В роках 1637-1638 український народ разом з козаками піднімають повстання проти поляків, але їх поляки перемагають і настають тяжкі часи неволі, які тягнуться десять років. Через цих десять років виходить на арену Козацької Держави гетьман Богдан Хмельницький в 1648 р. За ним йде слава Жовтих Вод, Корсуня, Пилявець, Замостя і Львова.

Хмельницький, як державний муж, здобуває Українську державу та змушує ворогів до переговорів і до поширення державних кордонів. Від цього часу Україна стає вільною державою аж до 1764 р. В тих довгих роках вільного життя український народ не мав можності закріпити її як слід, бо сусідні народи, як москалі, поляки та дикі орди, часто нападали на молоду Козацьку Державу, бажаючи її підбити під свою кормигу. Український народ зводив часті бої боронячи суверенність України. В тій великій боротьбі зродилися великі герої української нації, а між нами – світлі постаті Богдана Хмельницького, Івана Мазепи, Павла Полуботка і сотні тисяч менших і більших, що боролися проти всяких зайд, котрі хотіли поневолити український народ. Через довгі роки боротьби український народ знемігся, а цариця Катерина II нищить до останку Українську державу і 1774 р. присилувала гетьмана Розумовського зректися булави. На Україні правила «Малоросійська Колегія». Але 1782 р. скасовано й колегію і введено чисто московські порядки. По знищенню Козацької Держави цариця Катерина руйнує також Січ, а кошового Кальнишевського засилає у Соловецький монастир на Білому морі, там замурували його в темниці, де він і помер 1803 р.

Після упадку Української держави 1774 р. і, врешті, після скасування автономної колишньої Гетьманської України 1782 р. український народ перестає жити самостійним політичним життям. Його землі поділили між собою Росія, Австрія та Молдавія. Нові окупанти подбали про те, щоб в українським народі згубилося почуття національної окремішності й самостійності. В той час над українським горизонтом нависла чорна хмара, та здавалося, що український народ не піднесеться вже більше з свого упадку і, врешті, перестане існувати. Але український народ належить до народів, які здатні до життя. На сторінках його історії ведеться вже протягом тисяч[і] років завзята боротьба на власне життя, і тому він належить до народу молодого, хоч справді тисяча років є час досить довгий, але в житті народу цей період є короткий, і тому український народ належить до народів молодих, які мають фізичне і духове здоров'я. І це виявилось в визвольній боротьбі [19]17-[19]20-тих рок[ів]. Від років ска-

сування Гетьманської Держави аж до визвольної боротьби в дев'ятнадцятому столітті, себто 1840 р., вирішальною подією була поява Тараса Шевченка, як генія і духового провідника українського народу. Він своїм віщим словом запалив український народ, котрий по довгій неволі двигнув себе в [19]17-[19]20-тих роках до будови Української Держави.

В цій боротьбі під керівництвом Центральної Ради Україна стає самостійною. Ця визвольна боротьба має багато славних подій, але вона має і темні сторони. Нам треба пізнати одно й друге, якщо ми хочемо мати належне поняття про те, що робилося тоді в Україні. Нам треба знати ці події і розуміти їх, бо, як тоді, так і тепер, стоїть перед українським народом справа створення Української Держави. Як тоді, так і тепер, український народ стоїть в боротьбі за своє право на політичну, національну та економічну незалежність. Джерело сили, якою живе й діє українське право суверенності, треба шукати в того, хто породив «Руську Правду» й «Слово о Полку Ігоревім», в того, що збудував св[яту] Софію, що після грізного лихоліття зумів натхнути львівське та острізьке міщанство волею до оборони своєї віри й народності; того духа, що створив єдиний у своєму роді статут запорожського лицарського ордену, того духа, що від Святославових часів в різних добах проявляли себе на полях мілітарної слави – духа хоробрості і вірності Батьківщині. От ці духовності хай будуть джерелом поняття нашої державної суверенності, зокрема сьогодні, коли український народ під керівництвом УГВР в УПА бореться на життя і смерть в одноцілому фронті зо всіма поневоленими народами проти більшовицької тиранії за вільні самостійні держави – за повну свободу народів і людини!

Гадаємо, що тільки під знаком духа не знищила нас жадна ворожа сила, і тому дуже мізерним видається нам той «визволитель нової Європи», австрійський гефрайтер Адольф Гітлер, котрий своєю брутальною, хижацькою, розбійницькою політикою нищив українське добро, мордував українських селян, робітників та інтелігентів. Десятки тисяч українців вивезені до Німеччини та запроторено в концтабори, маючи на меті в цей спосіб сповнити заповідь Гітлера в книзі «Майн Кампф», що «Україна – це майбутня німецька колонія». На відсіч цій хижацькій та кривавій тиранії гітлерівської Німеччини український народ сформував самочинно УПА під керівництвом УГВР та виповів безоглядну боротьбу цій тиранії, та взяв у свої руки дальшу долю українського народу. В боротьбі проти другого найбільшого ката України, Сталіна, та виписав на своїх прапорах гасло: Українська Самостійна Соборна Держава. Хай будуть нам духом боротьби поляглі герої Княжої доби, Козацької Держави, Визвольної боротьби та в кінці – свіжа пролита кров героїв УПА та концтаборів, і кличуть нас на нові бої та перемоги.

Б. С.

* * *

4 квітня 1946 р.

М[ю]нхен

НАШ КОРАБЕЛЬ

Наш корабель по хвилях одиноко,
Невпинно пробивається вперед,
Довкола простори розкинулись широко,
Позаду піниться пророблений вже слід.
Північний вітер нам не зломить стягу, –
Піднісся гордо він в туманну височінь.
Залізна воля нам дає снагу,
І не лякає нас безмежна далечінь.
Пустих розмов на палубі не чути;
Ми мовчазно виконуєм наказ.
Розмовами свободи не здобути –
Це гасло перемоги є для нас.
В бурхливім морі не чекай спокою!
Невтомно ми на вахті стоїмо;
Наш штурман вірною рукою
Тримає міцно корабля кермо.
Не місце слабодухам тут між нами –
Зустріне їх холодна глибочінь.
Хоч мало лишиться незломних,
Що стануть гордістю майбутніх поколінь.
Наш корабель ведуть лише відважні.
Ніщо не спинить цей стрімкий політ!
Ми лине́м серед бур, безстрашні.
Одна мета у нас – відкрити новий світ!

Байда

* * *

В РУКАХ КАТІВ

Не можна описати тих страшних мук, які переживали відважні й непохитні борці за волю України в німецьких в'язницях на своїй рідній землі.

Крім масових розстрілів і прилюдного вішання німецьким «гестапо», вони переживали страшні знущання й тортури від в'язнів-комуністів, від в'язничних німецьких поліцаїв та перекладачів.

Ця згряга гієн часто навіть не цікавилась обвинуваченням та вироком, а завжди з червоними від самогону очима шукала крові і задоволення в найновіших методах катування. Вони не вдовольнялися окремими жертвами і тоді влаштовували страшну оргію над в'язнями цілої камери або всієї в'язниці. В цьому коротенькому нарисі я хочу згадати лише один з численних випадків в Кіровоградській в'язниці, що трапився 31/VII.1943 р. в камері № 5.

О 6-й годині після обіду група п'яних поліцаїв під керівництвом перекладача коменданта в'язниці ввірвалась до камери, в якій сиділо 150 в'язнів. Першим викликали Винниченка Дмитра, який на «струнко» витягнувся перед перекладачем.

– За що сидиш?!

– За Україну!

Сильний удар кулаком в обличчя, і кров Дмитрові потекла з носа.

– За яку?!

– За Самостійну!

І знову сильніший удар, але Дмитро тримався і стояв, гордо тримаючи голову.

– За яку?!

– За Соборну!

Вся згряя накидається на Дмитра, звалюють і починають бити його ногами, дрючками, крісом і кидати об камінну підлогу.

Після того, як йому розбито голову в декількох місцях, перерубано підковою носа, вибито зуби, перебито троє ребер, пробито живіт, і, взагалі, не було на йому цілого місця, його відкидають в куток сходити кров'ю.

За Винниченком, так само розправились з Хмарою. Його молодий і сильний організм вишколиного вояка довго бореться, але катівські руки своє зробили, а потім роззвірлі кати вбили ще 8 осіб, і все скидали на купу, у куток до параші.

Кати мали страшний вигляд. Запах крові, по якій вони бродили і були неї обляпані, пробудив у [ни]х звірів-кровожерів. Вони не знали, що робити своїм жертвам, навіть трупам, топчучи їх ногами і вибиваючи їм зуби й очі. Зразу вони били нагайками і дрючками, а потім почали вправлятися розбивати за одним разом крісом, довгим дубовим ослоном, голови до камінної підлоги. Кров і мозок бризкали не тільки на стіни, а й на стелю. Навіть кріс не втримав, і відбився від нього дерев'яний приклад, після чого вони вже били самим залізом.

Всі 150 осіб в'язнів із страшним виразом на обличчі, збившись у куток, дивились на це все і чекали своєї черги. Припинив цю «розвагу» п'яної банди комендант в'язниці, – такий самий кровожер, але, на щастя, на той час не п'яний. Ще гарячу кров своїх друзів в'язні збирали руками в парашу і виносили в яму. Друзі своїх поклали до комори, де вони, на велике щастя, пролежали до ранку, а рано, сильні тілом і душею Винниченко й Хмара, перемігши свою смерть, ожили. Після таких тортур вони довго лікувались і потім знову переживали те ж саме.

Це невеличка частинка із їх переживання за час ув'язнення і боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу.

Таких героїв було і є тисячі, які боролись і бор[ю]ться, які гинули й гинуть, не схилиючи голови перед своїми ворогами і вірять в свою перемогу.

25.V.[19]46 [p].

I[ван] P[атушний]

* * *

4 квітня 1946 р.

М[ю]нхен

НАС КАТИ ПО В'ЯЗНИЦЯХ КАРАЛИ

Нас кати по в'язницях карали,
Мордували, хотіли здушити;
Нам на руки кайдани кували,
Нас хотіли в крові потопити!
 У обличчя прикладами били,
 Запихали під нігті голки,
 В підземеллях нас газом душили,
 А в серця заганяли штики!
Нам Москва вічну пам'ять співала,
Берлін в печах пекельних палив,
Безборонних в підвалах стріляли,
Голод, холод нас вічно морив.
 Та ми знали, що правда із нами;
 За народ свій на муки ми йшли.
 Нас тортури в борні не зламали,
 Через них ми незламні пройшли!
І по тюрмах ми кров'ю писали:
«Не здамось! В боротьбі будем жить!
Не діждетесь, жорстокі вандалі,
Щоб покірних рабів з нас зробить!»
 Так й на нові тортури ворожі
 Ми ще з більшим підєм завзяттям,
 І в останнім бою переможемо,
 Бо ми смерть переможемо життям!

Байда

* * *

РІЧНИЦЯ ВИЗВОЛЕННЯ

Дня 10 квітня 1946 р. бувші політв'язні-українці, що зараз мешкають в Корнберзі, святкували річницю їх визволення III-ю американською армією німецько-фашистівських в'язниць і концтаборів.

Всі бувші політв'язні в одностроях демонстрували з піснями по таборі. Свято в'язнів перетворилося на свято всього табору. Скрізь по вулицях були мітинги, де було чути поздоровлення й гарячі промови.

Цілий день населення поздоровляло їх з святом волі і підносило їм різні подарунки. Вечером в переповненому театрі люди слухали реферат «Наша боротьба» та з повними очима сліз дивились на декілька сумних картин з перебування в'язнів у концтаборах, які показували самі свідки й учасники тих переживань. Крім того, було розказано декілька гарних віршів, складених самими в'язнями, та співав їх хор.

Після вечора жіноча організація запросила всіх в'язнів на гарну вечерю, де були й працівники УНРРА, чл[ени] української управи табору та гості – політв'язні інших націй з околиці Корнбергу.

В дні 11 квітня всі в'язні відвідали полковника Генджіса і український табір в Герсфельді. Полковникові передали подяку та подарунки для III-ї американської армії, а в українському таборі привітали представників УНРРА та українців. Цього ж дня в Корнберзькій таборовій церкві відбувся молебень та панахида по полеглих за волю України.

12 і 13 квітня відвідали три табори в Каслі різних національностей, де виступали з рефератами, інсценізацією, віршами та піснями, що зробило велике враження на народ, який скрізь щиро і гостинно вітав в'язнів.

Про це свято американська газета «Коттеп Балер» № 53, 19.IV.[19]46 [р]. під заголовком «Депортовані особи приносять подарунки до генерала Трускоти за звільнення з Бухенвальду» пише так:

«Тиждень тому велика парада українських депортованих осіб в супроводі американської дівчини з УНРРА ввійшла до головної квартири полку та передала полк[овнику] Джан[у] А. Генджіс[у] подарунки для передачі генералові Люсіан К. Трускотт, шефові III-ї армії. Подарунки свідчили подяку за звільнення їх з бухенвальдського табору рік тому. Одягнені в українські однострої і, маючи на плечах колишні бухенвальдські трикутні знаки, 60 ДП сіли на авто в Корнбергу, осідку депортованих українців, щоб прийняти участь в церемонії. Прибувши до Герсфельду, вони зіскочили з авто і вишикувались на вулиці перед будинком штабу. Делегація з трьох, проваджена місс Лукія Дунн з Гоедфорду Масачузед, ввійшла, щоб презентувати подарунки полк[овнику] Генджіс. Місс Дунн була перекладачем для українського провідника, який перейшов 3 1/2 року терору фашистів в бухенвальдському концентраційному таборі. Її миленький скромний голос дзвенів в усій конторі командира полку, висловлюючи щиро подяку з серця кожного українця за звільнення з табору неймовірних жорстокостей. «Це тільки маленький вислів вдячності, – переклада вона, – за звільнення нас з рабства і терору нацистів III-ю армією. Ми є прихильниками демократії, і ми намагаємось слідувати тому законові життя, який визволив нас від рабства в час найгірших хвилин нацистського режиму».

Полковник Генджіс прийняв подарунки і запевнив українців, що їх ознаки вдячності будуть передані генералові Трускотт командирові III-ї армії. Подарунки були типово українські. Це були різьблення, сорочка з вишивкою в українському стилі, малюнок в рамці з сцени Бухенвальду та килим з американським прапором та українською емблемою. Після церемонії в конторі полк[овник] Генджіс вийшов до українців, вишикуваних перед будинком штабу. Він відсалютував їм і ще раз запевнив, що їхні подарунки будуть передані шефові III-ї армії. Любов цих людей до III-ї армії почалася 11.IV.1945 р., коли III-я армія прямувала по Німеччині. В непереможному русі вона займала місто за містом, і врешті Бухенвальд показався перед ними. Ніхто не думав про неймовірні жорстокості, які існували за дратами табору смерті.

Околиці Бухенвальду є найкращими місцевостями Німеччини. Але в середині табору відкрилися найстрашніші сцени, які тільки міг уявити собі американський

воjak. Люди жили серед смороду смертних трупів, їх серця завжди були наповнені жахом.

Коли III-я армія, керована генералом Трускотт, зайняла Бухенвальд, тисячі людей, які ніколи не мріяли побачити знову світло свободи, виглянули, коли ґрати були відчинені, і ввірвалося повітря свободи, щоб заволодіти та підтримати їх. Вони могли жити знову, вони були звільнені. Тільки один рік пройшов, і те, що ці люди пережили в Бухенвальді, певно, не можна забути в такий короткий час. Вони пригадали, що це була III-я армія, яка дала їм свободу, і останнього тижня презентували маленькі ознаки вдячності тому, хто, як вони запевняють, дав їм життя.

I[ван] P[атушний]

* * *

Страшно впасти у кайдани,
Умирать в неволі,
А ще гірше – спати, спати,
І спати на волі,
І заснути навік-віки,
І сліду не кинуть
Ніякого, однаково –
Чи жив, чи загинув...

Т. Шевченко

* * *

Хто долі кориться, хто далі не йде,
Хто прапор і зброю в безсиллі кладе,
Хто світло міняє на темряву ночі,
Хто крила орлячі [спокійно] волоче,
Хто вранці родившись, удень одцвіта,
Хто ворога злого уклоном віта,
Той краще не бачив би світу ясного,
Не тьмарив би дня і не ганьбив нікого.

О. Олесь

* * *

В Е Л И К Д Е Н Ї 1941 року (Спогади з підпілля)

Дощі, які падали перед Великоднем, обмежили рух підпільникам, що знаходилися в селі В. району Б.

Промоклі до тіла, чотири постаті із своїм провідником А. вийшли із села Р. і в Велику п'ятницю прибули на свій призначений пункт. За селом В., біля церкви,

чекав на їх зв'язковий. По короткім переключу чотири постаті входять в церкву, щоб схилити голову перед Розп'ятим. І здавалося, що ті, котрі зо зброєю в руках, ті, що не знають, що то є страх, ті, що офірували своє життя для свого народу, не вміють так щиро молитися, як молилися вони.

Вони не були в церкві від приходу червоного «визволителя», а тепер молилися за Україну і просили Бога, «щоб Вона воскресла, як воскрес Ти, Боже».

В церкві тихо-тихо, тільки старенькі бабусі переглядаються між собою. Вони ще не бачили, щоб хто так плакав біля гробу Сина Божого, як плаче той, що тримав у руках зброю. Входить зв'язковий і сповіщає, що на вулиці чути постріл. Тихо, з повагою вони хрестяться і рівним кроком виходять із церкви.

Надворі Ф. М. – учитель із села Д., зголосив, що за ним слідкував і хотів зловити комсомолец, а тому він вистрелив і ранив його. Всі йдуть на цвинтар. У Великодню суботу до села приїхали НКВД, щоб викрити винуватців нічного випадку, але їх старання були марні. Шукали цілий день, а потім зробили мітинг, на якому обіцяли велику нагороду тому, хто видасть бандита, але такого не було.

Ніхто не хотів продати ворогам українського народу своїх відданих захисників. Господар, в якого переховувались підпільники, зробив на всіх приємне враження. Вісімдесятдвохлітній дідусь П. усім дуже цікавився, і провідник А. цілий день мусив йому розповідати про нашу боротьбу, про постанови Великого Збору ОУН, про устрій соціального питання на вільній Україні і багато іншого. Дідусь уважно слухав, і час-від-часу з його грудей виривалось тяжке зітхання, і жалів, що він вже старий.

– Але пане провіднику, як прийде час, я ще буду бити більшовиків доти, поки стара моя рука триматиме кріса. Молодий син і внуки мовчки погоджувалися, бо мусили мовчати, коли з гостями говорив голова родини, а в старого очі горіли вогнем пімсти та[к] сильно, що я мимоволі здригався від його погляду.

О 9-[і]й годині вечора ми з гостинними і привітними господарями попрощались, і знову – в нічну мандрівку в сторону села Р. Розмоклі поля Поділля після трьохденного дощу були дуже тяжкі для нічного переходу. Після п'ятнадцятикілометрового переходу, змучені і забруднені, ми прийшли в село Р. Великдень святкували в селі Р. з новими своїми друзями. Спали в stodolі, а рано нас збудили церковні дзвони і радісне й сильне «Христос Воскрес!». Сім постатів припало до землі і гаряче ловили кожне слово «Христос Воскрес!», із сильною вірою в те, що скоро воскресне й Україна.

Відчинились двері, а потім ввійшла господиня, яка принесла свячене. Посеред stodoli зробили стіл і поставили на йому весь дар. Провідник поблагословив яйце і побажав друзям сповнення їх мрій, а потім присягнувся перед друзями, що боротьбу, яку ми ведемо, він буде провадити до кінця свого життя. Наче рідний батько, поділив свячене, і з грудей сімох тихим голосом вирвалось: «Христос Воскрес!»

Після трьохденного дощу сонце кинуло своє яскраве проміння на землю і цим вітало день Христового Воскресення.

Совіти оголосили побір до червоної армії. Приїхали НКВДисти, силою ловити й вивозити новобранців.

До стодоли прийшов станичний М. і зголосив: «Хлопці не хочуть іти до червоної армії, що накаже робити?»

Провідник наказав: «Скоро вибухне війна, а тому всі стійкі і певні хлопці мусять іти в підпілля».

З великою радістю ішов М., несучи такий наказ. Великою радістю забилося серце підпільників, і руки з силою стиснули зброю, чекаючи тієї хвилини, коли можна буде розплатитися з ворогом.

Селом ішли бадьоро новобранці, і лунала грімка пісня: «Не пора, не пора Москалеві, ляхові служити».

Кожний був готовий і чекав наказу.

Х.

9 квітня 1946 р.

ВЕСНА ПРИЙДЕ...

І ви зраділи вже, що веснонька прийшла,
Що ясне сонечко так весело всміхнулось,
Що люта зимонька вже пройшла,
До нас, мовляв, весела радість повернулась?!

Зраділи?! Рученьки зложивши,
Ви в щасті вже купатись почали, —
Забули, голови склонивши,
Що дні весни для нас ще не прийшли!

Весна прийде з громами й блискавками!
Блакитне небо вкриють чорні хмари,
Здрігнуться гори... й пролетить степами
Шалена буря, що розвіє чари!

Гучніше загремлять Карпати,
Дніпро і Сян бурхливо зашумлять...
Тоді весну ми вийдемо вітати,
А ворог буде проклинать.

Байда

ЖЕРТВИ КОНЦТАБОРІВ

За вами, борці, свіжий полк уже іде,
На смерть і погибель готовий.

1. Бандера Василь
2. Барабаш Михайло, Зборівщина
3. Біг Василь, Жовква
4. Близнюк Гриць, Р[ава-]Руська
5. Богдан Володимир, с. Чорноостів коло Стрия

6. Галушка Осип, Перемишль (замордований СС-ми)
 7. Гевак Теодор, Жовква
 8. Горяний Пилип, с. Березівка, Дніпропетровщина
 9. Гоцул –, Чортків
 10. Гребінський – підполк[овник] П. Н.
 11. Григор Павло, Житомир
 12. Грицай Володимир, (45), Стрий
 13. Грушків Василь, Могилів
 14. Гель Григорій, студент, Винники, Львів
 15. Дедей, Карпатська Укр[аїна]
 16. Кривий –, поручник
 17. Дєдів Степан, Тернопільщина
 18. Деревенко Володимир, Жовква
 19. Добровський, Кіровоградська обл.
 20. Дубик Василь, (43), Сколе
 21. Дутко Василь, Холм
 22. Іваськевич Михайло, Ходорівщина
 23. Кірик –, Первомайськ
 24. Коваль Микола, Старе Село коло Збаража
 25. Косторев Дмитро, Коломия
 26. Куровець Іван
 27. Кутний Михайло, Ходорівщина
 28. Куш Василь, Р[ава-]Руська
 29. Лапунька Степан, студент
 30. Лизогуб –, д[окто]р прав[а], Дрогобич
 31. Луб'яний Іван, Кіровоградська обл.
 32. Миськів Іван, с. Гайворонка, пов[іт] Підгайці
 33. – Олекса, Дрогобич
 34. Мисімка Михайло, Зборівщина
 35. Ольжич Юрій, поет, син Олеся, Харківщина
 36. Опорінський Богдан, студент, Сянок
 37. Оримович Ярема, Тернопіль
 38. Паламарчук Михайло, Київ
 39. Пацанівський –, інж[енер], Дрогобич
 40. Пілько Богдан, Борислав.
 41. Питюк Михайло, Косів
 42. Попів Іван, Гаї, Дрогобич
 43. Препін Михайло, (44), Сокаль
 44. Присуляк Степан, (43), Ліско
 45. Раткевич Олекса, Ходорів
 46. Савчук Петро, Дрогобич
 47. Свідерський Осип, Тербовельщина
 48. Слободян Григорій, Стрий
-

49. Соломій Петро, Косів
50. Стернівський Володимир, Ходорівщина
51. Стопа Василь, купець, Ярославщина
52. Сухар Іван, (43), Ліско
53. Толочко Григорій, Павлоград
54. Удовиченко Володимир, ред[актор] «Голос Дніпра», Херсон
55. Фешин Ізидор, Тербовля
56. Хорочко Іван, с. Липина, Жовква
57. Хуриляк Дмитро, (43), Стрий
58. Цимбаліст – студент
59. Черкавський – підполк[овник], ст[арий] емігрант
60. Чучма Іван, Радехів
61. Шевченко Дмитро, інспектор Н[ародної] О[світи] Олександрівського р-ну
62. Шлям Василь, Станиславів
63. Шкільний Петро, с. Конюхи, коло Бродів
64. Шпонтак Михайло, поручник, Хуст
65. Юрків Василь, Жовква

С Л А В А З А К А Т О В А Н И М Г Е Р О Я М!
С М Е Р Т Ь Т И Р А Н І Й!

З М І С Т

Ч[исло] п[орядкове]	Ст[орінка]
1. Слідами Борців	1
2. Не потурай	2
3. Вічний революціонер	3
4. Мойсей	5
5. Не високо мудруй	6
6. На вас, завзяті-юнаки	6
7. Наша боротьба	7
8. Наш корабель	10
9. В руках катів	11
10. Нас кати по в'язницях карали	12
11. Річниця визволення	13
12. Страшно впасти у кайдани	14
13. Хто долі кориться	14
14. Великдень 1941 року	15
15. Весна прийде	16
16. Жертви концтаборів	17

«ЗА ВОЛЮ», ВИДАЄ ФІЛІЯ ЛІГИ УКР[АЇНСЬКИХ] ПОЛІТВ'ЯЗНІВ.

Редколегія.

ПЕРЕЛІК ДОПISУВАЧІВ ТА АВТОРІВ ПЕРЕДРУКОВАНИХ МАТЕРІАЛІВ У ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАННЯХ ЛІГИ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ В'ЯЗНІВ

- Ад. («Літопис», ч. 3-4)
Андрієвський Дмитро («Літопис», ч. 1)
Антоніч Б. («Літопис», ч. 2)
Б. К. («За волю», ч. 7)
Б. С. («За волю», ч. 2-3)
Байда В. («За волю», ч. 2-3, 5-6, 7)
Балей Петро («Осинка Паладій»;
«Літопис», ч. 2)
Бардигула Степан («За волю», ч. 1,
5-6)
Безрідний Іван («За волю», ч. 1)
Беркут Е. («Літопис», ч. 8-9)
Бойко Василь («За волю», ч. 8)
Бок («Літопис», ч. 3-4)
В.П. («Політв'язень», ч. 2)
ВАП (Вап; «Літопис», ч. 1; «Політ-
в'язень», ч. 2)
Василенко-Полонська Наталія
(«Літопис», ч. 2)
Вітик Оленка («Літопис», ч. 2)
Вітошинський Борис («Літопис», ч. 1,
2, 3-4)
Вовчанський В. («За волю», ч. 1)
Вороний Микола («За волю», ч. 4)
Вояковський Микола («Політв'язень»,
ч. 4)
Г. О., о. («За волю», ч. 8)
Гайдай Іван («За волю», ч. 4)
Г-ий І. («За волю», ч. 5-6)
Г-к С. («Літопис», ч. 10-11)
Голий («За волю», ч. 8)
Городецький Ілля («Політв'язень», ч. 4)
Грінченко Борис («За волю», ч. 4)
Зайдманн Павло Еміль («Літопис», ч. 2)
Ільків Михайло («За волю», ч. 8)
К. Андрій («Літопис», ч. 2)
К-й («За волю», ч. 4)
Клен Юрій («Літопис», ч. 1, 2, 7)
Коваль Омелян («Літопис», ч. 5-6, 7)
Ковальський Юрій («Літопис», ч. 1, 2,
3-4, 5-6)
Козира («Політв'язень», ч. 4)
Козловський О. («Політв'язень», ч. 4)
Комар Люба («Літопис», ч. 5-6, 7)
Кононенко Костянтин («За волю», ч. 8)
Корнецький С. («За волю», ч. 5-6, 7)
Косач Ю. («Літопис», ч. 1)
Криця В. («Літопис», ч. 1)
Кушніренко Сергій («Літопис», ч. 2)
Л. Б. («За волю», ч. 8)
Леник Володимир («За волю», ч. 1)
Леся Українка («Літопис», ч. 2)
Лінчевський Г. («Літопис», ч. 2, 3-4)
М. Б. («За волю», ч. 4), 5-6)
Мак (мак; «Політв'язень», ч. 1, 2, 3, 4)
Мальований В. («За волю», ч. 2-3)
Марунчак Михайло («Літопис», ч. 10-
11; «Політв'язень», ч. 1, 2, 3, 4)
Матла Зеновій («Літопис», ч. 3-4, 5-6)
Микита І. («Політв'язень», ч. 2)
Мимар («Політв'язень», ч. 4)
Мірчук Петро («Літопис», ч. 7)
Мудрий Василь («Політв'язень», ч. 4)
Н. О. («За волю», ч. 5-6)
Недовіз Дмитро («За волю», ч. 5-6, 8)
Немирон Никон («Літопис», ч. 10-11)
О. Г. («За волю», ч. 2-3)
Обвинувачений («Літопис», ч. 2)

- Олесь О. («За волю», ч. 2-3, 4, 5-6)
Ольжич О. («Літопис», ч. 1)
Оренчук Володимир («Літопис», ч. 2)
Павдюк Е. («Літопис», ч. 8-9)
Пасічник Василь («Літопис», ч. 2;
«Політв'язень», ч. 1, 2)
Південний В. («Літопис», ч. 1)
П-ко Ф. («Літопис», ч. 8-9)
Плужник Е. («Літопис», ч. 3-4)
Р. («За волю», ч. 4)
Р.А. («Літопис», ч. 1)
Ратушний Іван («За волю», ч. 2-3)
Роман («За волю», ч. 5-6, 7)
Самчук Олександр («Літопис», ч. 8-9,
10-11)
Скиталець Іван («За волю», ч. 4)
Сова Г. («Літопис», ч. 3-4, 5-6, 7, 8-9,
10-11)
Старицький Михайло («За волю»,
ч. 2-3)
Стахів Володимир («Літопис», ч. 1)
Стефанович Олекса («За волю», ч. 1)
Студент («Політв'язень», ч. 4)
Туркіж П. («Літопис», ч. 5-6, 7)
Учень («За волю», ч. 8)
Форись Юрій («Літопис», ч. 1)
Франко Іван («За волю», ч. 2-3, 4;
«Політв'язень», ч. 1)
Фроляк Ольга («Літопис», ч. 1)
Х. («За волю», ч. 2-3, 4)
Харкевич Мирослав («Літопис»,
ч. 3-4)
Чайка І. («За волю», ч. 5-6, 7)
Чайківський Ігор («Політв'язень», ч. 3;
«За волю», ч. 8)
Чупринка Григорій («Літопис», ч. 3-4)
Шевченко Тарас («Літопис», ч. 1; «За
волю», ч. 2-3)
Шептицький Андрей («За волю», ч. 8)
Шерома Володимир («За волю», ч. 8)
Шпилька («За волю», ч. 7)
Я. Г. («За волю», ч. 8)
-ак («Політв'язень», ч. 3)
-к. («За волю», ч. 2-3)
-ський («Політв'язень», ч. 4)

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- А. 300
А., п-к 428, 429
А. М. 54
А. Т. 397
А. Ш. 297, 301
А...н, заст. 226, 228-230
Авмаєр 159
Ад. 99, 105, 539
Айзенговер – *див.* Ейзенхауер Дуайт
-ак 359, 540
Алешко Василь 94
Аммар, адвокат 41
Андерс, ген. 468
Андрієвський Дмитро 11, 37, 54, 351, 539
Андрій, в'язень 464, 465
Андрій, в'язень-утікач 469
Андрійчук Микола 326
Андроник, отець 306-308
Андрух 512, 513
Анка – *див.* Боднар Анна
Анна, царівна 458
Антоненко-Давидович Борис 94
Антонич Б. 59, 396, 397, 539
Антонович Володимир 480
Аронсон Григорій 496
Артьом 259
Асканич М. 25
Атаманчук 16
Атаманюк Василь 94
Аугуст, кухар 153
Ауке, чекіст 72
Аумаф 152
Б. К. 486, 539
Б. С. 423, 539
Б., в'язень 215, 217, 218, 222, 224
Б., інж. 296, 300, 301
Бабинець Дмитро 517
Бабічек Йосеф 155, 156, 159-161
Бабуняк Ірена 171
Багазій Володимир Пантелеймонович 294,
297-299, 301, 302, 304
Багрянний Василь 94
Багрянний Іван 53
Бадені 118
Бажан 200, 255
Базаров 143
Базьо Іван 101, 329
Байда В. 424, 426, 430, 454, 468, 471, 472,
483, 486, 500, 539
Байда-Вишневецький Дмитро – *див.* Виш-
невецький Дмитро
Байрон 23
Балей Петро («Осинка Паладій») 59, 90,
397, 540
Бандера Василь 87, 130, 149, 397, 430
Бандера Олекса 87, 149, 397
Бандера Степан 40-42, 126
Бандери, брати 397
Бап Катерина 327
Бап, сестра Катерини 327
Барабаш Михайло 430
Баравва Олекса 94
Баранецький Володимир 171
Барановський Роман 20, 126
Барвінський В. 95
Барда Фока 458
Бардахівський Роман 171
Бардигула Степан 361, 408, 455, 503, 504,

- 528, 531, 535, 539
Барна Адам 129
Басараб Ольга 16
Басарабова – *див.* Басараб Ольга
Баторій Степан 62
Бахмаєр 272
Безрідний Іван 404, 539
Бекерт А.В. 56
Белі Кун 21
Бересовиш Ксеня 264
Бересовиш Михайло 264
Берзін 121, 122
Беркут Е. 211, 263, 539
Бертран де Борн 24
Бетарі Йосиф 56
Біг Василь 430
Бігус Степан 171
Біда Роман 294
Бідняк Захарій 129
Білас Іван 16, 24, 530
Білецький Микола 327
Білий 64
Білозор Ольга 396
Благітко 504
Близнюк Гриць 430
Бліхар Любомир 264
Блюм 41
Бобинський Василь 94
Богатирчук 302
Богдан Володимир 430
Богдан, в'язень 94, 101
Богдан, шрайбер командо 151, 153
Богданьо – *див.* Куницький Богдан
Богер Оше 152, 159, 160
Боголюбський Андрій 421
Боднар Анна (Анка) 137, 142, 186
Божик Володимир 392
Бойків О. 94
Бойко Василь 528, 533, 535, 539
Бойчук Б. 409
Бок 99, 539
Болек 109
Борзяк Дмитро 94
Борис, старшина 80, 81
Боруський В. 94
Бос 294
Боян 22
Брасюк Григорій 94
Браташевський Петро 146
Брунець Михайло 528, 529, 531, 534, 535
Бруніцька Анна 264
Бруніцький Микола 264
Брюнінг 41
Б-с 54
Бубнов 502
Будурович Іван 328
Будяк Юрій 94
Бузько Дмитро 94
Булiт 232
Буревій Кость 93
Буряківець Юрій 350
Бухарін 143, 147
В. 302
В. В. 302
В. К. 397
В..., учениця 286
В..., учителька 286
В...да Н. 195
В...тко 227-229
В.П. 337, 539
В'юн Михайло 17
Валя 141
ВАП (Вап) 3, 4, 11, 49, 333, 344, 351, 539
Варивода Осип 327
Василенко-Полонська Наталія 59, 60, 397, 539
Василь II Темний 70, 458
Василь, в'язень 152
Вашингтон 439
Ващенко, проф. 396
Вашук, проф. 391
Величківський Микола (М. В.) 299
Венгринович 393
Вербицький 16
Вербиш М. 537
Вербів 130
-
-

- Вермітко 504
Винників Наталія (Талька) 138, 139, 142, 184, 187, 189, 190
Винниченко Дмитро 425
Вишинський 227, 489
Вишневецький Дмитро 14, 421
Вишня, стрілець 518
Віг-о 197
Вільховий Петро 94
Вінтоняк Олекса 50
Віргілій 212
Вірзінг 39
Вітик Олена 59, 88, 263, 397, 539
Вітовський Дмитро 509, 511
Вітошинський Борис 11, 26, 50, 55, 59, 84, 99, 107, 351, 364, 365, 539
ВК 289
Влашин Іван 521
Влизько Олекса 93
Влодко 100
Вовк Марія 392
Вовчанський В. 361, 405, 539
Вовчук Іван 53, 328
Возніца 153
Возняк Люба 127
Возняк Осип 521
Войнаровський 14
Войтович Сергій 129
Волков 147
Володимир Великий 23, 397, 406, 407, 420, 456-459, 476, 479, 509, 517
Володимир Мономах 421
Волошин 137
Волошин Олена (Неля) 142
Волошинова 142
Волчук Юліан 321, 365
Вольф, д-р 37, 39
Вольфрам фон Ешенбах 26
Воркевич Іван 327
Воробець, д-р 366
Воробкевичева Олександра 264
Вороний Ларко 94
Вороний Микола 94, 446, 539
Ворошилов 11, 44-46, 259, 351
Вояковський Микола 387, 389, 539
Вражливий Василь 94
Вухналь Юрій 94
Г. О., отець 515, 539
Г., в'язень 214-218, 221, 222
Г..., голова 226
Г...ий 227
Габрусевич Іван («Гребелька», «Джон», «Зубр», «Ірген», «Н. Сам») 11, 16, 18-22, 351
Гавриш І.А. 438
Гадзінський Володимир 94
Гайдай Іван 439, 539
Гайдукевич 391
Гайндріх 155
Гак Анатолій 94, 255
Галабурда Андроник 305
Галема Теодор 128
Галина – *див.* Столяр Галина
Галушка Осип 431
Галька – *див.* Столяр Галина
Гальчинський Іван 327
Галя 241, 279
Гамула Михайло 396
Ганнібал 64
Ганс 153
Гараджа 63, 64
Гаральд 22
Гарасевич А. 25
Гвоздьовський 523, 525
Гевак Теодор 431
Гегенцельони, родина 163
Гегнер, д-р 52
Гедзь Юхим 94
Гель Григорій 431
Генджіс Джан А. 427
Генек 150, 151
Геннадій, архієпископ 367, 368
Геньо 157, 159
Гесс 41
Гете 211
Гжицький Володимир 94
-
-

- Г-ий І. 463, 539
Гікавий М. 368
Гільтайчук Петро 172
Гімлер 166, 272
Гітлер 53, 201, 222, 232, 235, 261, 262, 267, 268, 292, 295, 299, 303, 328, 334, 410, 423, 493, 498
Гітлер – *див.* Гітлер
Г-к С. 267, 308, 539
Гладиш Антоні 56
Гладунова 505
Глібов, в'язень 488
Глоба Іван 60, 63, 64
Гойда Петро 521, 529
Голий 520, 539
Головатий Павло 60, 64
Головінський 16
Головнич Евстахій 326
Голота Петро 94
Голубович Всеволод 497
Горацій 99
Горбаль Роман (Роман) 191
Горбачевський 368
Гордієнко Дмитро 94
Гордієнко Кость 60, 445
Горкій Максим – *див.* Горький Максим
Городецький Ілля 388, 392, 539
Горошко Михайло 95
Горький Максим 199, 200
Горяний Пилип 431
Грабовський Павло («Граб Павло», «Павло Журба», «Харко Воля») 73-78
Гоцул з Чорткова 431
«Граб Павло» – *див.* Грабовський Павло
Грабарець 234
Грабнер 159
Грабовський Теодор 350
«Гребелька» – *див.* Габрусевич Іван
Гребінка Леонід 94
Гребінський 431
Грегорієв, в'язень 488
Гречніва 361
Григор Павло 431
Григорій 517
Григорчук Д. 368
Гринько Трохим 500-502
Гриньох Іван 395
Грицай Володимир 431
Грицай Марта (Марта) 138
Грицак Іван 349
Гриців Федір 259
Гриша, наглядач 488
Грінченко Борис 437, 439, 539
Громадський Олексій 294, 296
Громадюк Михайло 521
Громів Олесь 94
Громов 143
Грушевська Катерина 297
Грушевський Михайло 15, 36, 303, 458, 479-482, 497
Грушевський Сергій 479
Грушецький, комісар 235, 239, 242, 244
Грушків Василь 431
Гудь Павло 171
«Гузар» – *див.* Колодзінський Михайло
Гуйна, д-р 511
Гуменна Докія 94
Гумільов М. 24
Гупало Костя 303
Гюго В. 25
Гассер Павло 96
Гебуза Степан 350
Гесів Степан 350
Давіс 504
Далядіє 41
Дан. 55
Данилишин 16, 24, 530
Данилів Ярослав 349
Данилків Григорій 536
Данило Галицький 25, 510
Данило з Києва 300
«Данський О.» – *див.* Чайковський Данило
Данте 38, 223
Дара – *див.* Коверко Дарія
Дараган Ю. 25
Де Голь – *див.* Шарль де Голль
-
-

- Дедей 431
Дейнека 392
Дельбо, міністр 41
Демчук Остап 94
Денікін 40
Деревенко Володимир 431
Держко Степан 257
Десняк Василь 94
Дечаківський Пилип 521
Дєдів Степан 431
Джеорджеску, п-к 69
«Джон» – *див.* Габрусевич Іван
Дзеркаль, інж. 351
Дзюра Андрій 171
Дикий Антін 94
Диморяк Дмитро 171
Длугош Іван 129
Дмитренко Ніна 505
Дмитро – *див.* Клячківський Дмитро
Дмитро 106
Дмитро Воевода – *див.* Клячківський Дмитро
Дмитро, з Бердичівської в'язниці 186
Дмитрюк, д-р. 366
Добровський 431
Добрянський Василь 129
Дозьо – *див.* Крупа Теодозій
Долгорукий 63
Донцов Дмитро 25
Дорожній Іван 94
Дорошенко Петро 14, 406, 445
Дорошенкова 125
Досвітній Олесь 94
Драгоманов Михайло 111, 481, 482
Драгомирецький Іван 326
Драй-Хмара Михайло 94
Дребет Осип 350
Дреер 504
Дубик Василь 431
Дукин Микола 94
Дума Петро 327
Дунічевська Олена 349
Дунн Лукія 427
Дунн Люссі 362
Дунька Дмитро 521
Дуркалець Осип 327
Дутко Василь 431
Дяків Леонтій («Льоньо») 87, 130, 149, 466
Е. М., проф. 298
Е., видавець 298
Един Володимир 327
Ежов – *див.* Єжов
Ейзенхауер Дуайт 319
Епік Григорій 94
Ередій 23
Еренбург Ілля 290
Єжов 46, 47, 178, 286, 487
Єфименко П. 64
Єфремов Сергій 15, 78, 94, 396, 417
Єфремов, проф. 396
Жигалко Сергій 94
Жозе-Марія де Ередія 24
Жоре Моріс 169
Жорж Мендель 21
Жук Мирослав 170
З...ль 227
Заблоцький Юліан 5
Загоруйко Петро 94
Загул Дмитро 94
Задорожний Іван 3996
Зайдманн Павло Еміль 59, 65, 397, 539
Залізцев, проф. 70, 73
Залоза Осип 327
Замара, з Варшави 79
Заславський 290
Зварич Володимир 349
Зверняк Піотр 96
Здріль Федір 127
Зелений І. 95
«Зелений» – *див.* Терпило Данило
«Зелений» 256
Зенко 141
Зеров Микола 15, 99, 417
Зеров Михайло 94
Зінов'єв 226-230
Знак 55
-
-

- Зосим, чернець 70, 72
 «Зубр» – *див.* Габрусевич Іван
 Иоанн Векк 517
 Іван Грізний – *див.* Іван Грозний
 Іван Грозний 70
 Іван, в'язень 469
 Іван, козак 106
 Іванка 94
 Іванов 144
 Івановіч, з Познання 79
 Іваночко Михайло 172
 Іванущенко Геннадій 8
 Іваськевич Михайло 431
 Іващук В. 350, 351
 Івченко Михайло 94
 Ігор, князь 14, 405, 420, 423
 Ігель 329
 Іжик Семен 55
 Іларіон, архієпископ 72, 301
 Ільзе Фає Ганзен 88, 89
 Ільків Михайло 329, 528, 532, 533, 539
 Ірлавський Іван 303
 Ірлявський І. 25
 «Іртен» – *див.* Габрусевич Іван
 Ірчан Мирослав 94
 Йогансен Михайло 94
 Йосип, патріарх 517
 Йосиф з Ариматеї 23
 Йосиф, святий 165
 -к 418, 540
 К. Андрій 59, 70, 397, 539
 К. Володимир 260
 К., провідник 518-520
 К., проф. 298
 К[...] Ярослав 170
 Кабаній Лев 128
 Каганович 200, 495
 Казік 181, 182
 Казьо 151
 Калинович Іван 537
 Калінін 200
 Калінський Володимир 264
 Кальнишевський 14, 60, 62-64, 72, 422
 Каменев 226-230
 Камінський Володимир 171
 Кандиба Олег («Ольжич», «О. Ольжич») 11, 16, 22-26, 42, 55, 294, 351, 540
 Кандиби, рід 23
 Канюк Іван 172
 Капельгородський Пилип 94
 Капустянський Іван 94
 Караван Осип 387, 388
 Карась Йосиф 264
 Карпинець 329
 Катерина II 62, 64, 255, 422
 Катерина, з с. Сергіївки Дніпропетровської обл.
 Катинський Роман 68
 Кацні 135
 Качинський Сергій 236
 Качор Богдан 2, 7, 8
 Кашенко 124
 Кебузинська Ксеня 8
 Кимел М. 125
 Кипич Анна 327
 Кирий Нестор 95
 Кириченко 485
 Кирконел Ватсон 95
 Кислиця Д. 94
 Китасти Григорій 392
 Кірик 431
 Кірічевський Юрко (Комарницький Михайло) 349
 Кірконель Ватсон 492
 Кіров 15
 Кісильов М. 537
 К-й 448, 539
 Клен Ю. 11, 17, 64, 175, 351, 539
 Клим Галя 396
 Клим Іван 130, 257
 Климишин Микола 127
 Клофач В. 484
 Клюк О. 398
 Кляйст 23
 Клячківський Дмитро (Дмитро, Дмитро Воевода) 186, 191-193

- Клячко 235
Кобжинські Казімеж 21
Кобильник Володимир 327
Ковалева Броніслава 537
Коваленко Борис 94
Ковалів 525, 529
Коваль Микола 87, 130, 149, 431
Коваль Омелян 133, 149, 152, 156, 158, 175, 178, 539
Ковальський Б. 55
Ковальський Юрій 11, 33, 59, 82, 99, 103, 133, 161, 323, 351, 367, 397, 539
Ковальський Ярослав 171
Коверко Дарія (Дара) 138
Ковч Омелян 95
Когут Онуфрій 349
Когут Тарас 68
Кожан Андрій 171
Козак Василь Михайлович 259
Козак Е. 263
Козар Тарас 349
Козира 393, 539
Козланюк Петро 94
Козловський О. 388, 539
Козоріз Михайло 94
Кокот Сергій 94
Колесник Петро 94
Колодзінський Михайло («Гузар») 19
Колпак, п-к 63
Коль Павло 167
Кольцов Михайло 198, 199
Коляда Григорій 94
Коляник Іван 94
Комар Люба 133, 137, 138, 142, 175, 183, 539
Комарик 329
Комарницький Михайло—*див.* Кірічевський Юрко
Комарницький Петро 171
Кон Тане 496
Конашевич-Сагайдачний Петро 422
Кондратов 143
Коник 256
Коновалець Євген 15, 16, 20, 60, 126, 312, 313, 396, 415, 479, 526
Кононенко Костянтин 529, 531-537, 539
Кононенко О. 537, 538
Константинов, артист 392
Копиленко Володимир 167, 169
Кордубова А. 537
Коріак Володимир 94
Корнецький С. 463, 490, 539
Корнійчук 200
Косач Ю. 11, 22, 351, 539
Косинка Григорій 15, 93
Косняченко Григорій 94
Коссак 15
Косторев Дмитро 431
Котельницький Осип 327, 528, 535
Котенко 534
Котко Кость 94
Котляревський Іван 398
Котовський 513
Кох Еріх 296, 235, 255
Коханек Владек 154, 156, 159
Коханський Іван 94
Кохно К. 350, 396
Коцюба Гордій 94
Кошиця Олександр 483-486, 506
Кравченко Й. 94
Кравчук Осип 172
Крамар Зенон 327
Крамарчук 466
Кретієн де Труа 26
Кривий 431
Криленко Іван 94
Криця В. 11, 44, 351, 539
Крук, ройовий 518
Крупа 16
Крупа Теодозій (Дозьо) 191
Крушельницька Н. 537
Крушельницький 15
Крушельницький Антін 94
Крушельницький Б., проф. 505, 523-525, 536, 537
Крушельницький Іван 93
-
-

- Кудрик 396
Куза Михайло 349
Кузів Микола 171
Кузін Гриць 462, 463
Кузмич Іван 171
Кузьменко 513
Кулик Іван 94
Куликовець Семен, 326
Куліш Микола 15, 94
Кульчицький В. 396
Кульчицький Василь 129
Кульчицький, проф. 350
Куницький Богдан (Богданьо) 191
Куницький Микола 363, 391
Курбас Лесь 94
Куровець Іван 431
Кутний Михайло 431
Куцяк Варвара 264
Куцяк Григорій 264
Куцяк Михайло Григорович 264
Кучапський 234, 235
Кучкуда 506
Кушніренко Сергій 78, 539
Кущ Василь 431
Кущинський Антон 363, 391
Л. Б. 518, 539
Л. О. 298
Лавриненко Юрій 94
Лазарчук Михайло 328
Лампіка 392
Лан О. 94
Лапичак І. 95
Лапка Іван 326
Лапунька Омелян 263
Лапунька Степан 431
Ларго Кабальєро 95
Лебідь Ананій 94
Лебідь Максим 94
Левицький Василь 392
Левицький Кость 511
Левицький Олег 194
Левко 102
Левко 182
Леконт де Ліль Шарль 24
Лемик Микола («Сенишин») 16, 99, 124-128
Леник Володимир 412, 521, 524, 528, 529, 531, 534, 535, 539
Ленін 133, 147, 201, 226, 230, 232, 288, 291, 293, 501
Леонтович 484
Лермонтов 23
Леся Українка 77, 85, 88, 312, 540
Ленін – *див.* Ленін
Лизанівський В. 94
Лизогуб 431
Липа Ю. 25
Лис 101
Лисичка 329
Лібегеншель Артур 272
Ліна 88
Лінчевич Богдан 129
Лінчевський Г. 59, 73, 99, 110, 350, 397, 539
Ліонц Євген 497
Ліпман 232
Лісовий Павло 94
Лічман Федір 259
Лобода, гетьман 422
Логуш Омелян 6
Лозинський Євген 50, 368
Лоюк Дмитро 129
Луб'яний Іван 431
Лубинець 234
Лукачинський Збігнєв 439, 440, 442
Луковський Євген 521, 524, 528, 535
Лунін 297
Луцейка 16
Луцишин Ірена 327
Луцишин Федір 327
Луць 447, 448
Луцька О. 396
Лучків Іван 7
Льогин, магістр 396
Льонкевич Богдан 170
«Льоньо» – *див.* Дяків Леонтій
-
-

- Льотгі – *див.* Ільзе Фас Ганзе
Любченко Аркадій 255
Любченко Панас 93
Людка – *див.* Малащук Людвиг
Люпуль Ганна 392, 393
Ляйббранд Роберт 96
Лярго Кабаллеро – *див.* Ларго Кабальєро
Лятуринська О. 25
Ляхман Уша 152
М. Б. 444, 467, 539
М. Л. 499
М. Р. 303
М., станичний 430
М.В. 95
М.Г. 95
Маврер, есесівець 27
Мада Северин 127
Мазєпа Іван 60, 406, 422, 445, 479
Мазур Павло 528
Мазуренко Г. 25
Майлов 125
Мак (мак) 311, 324, 329, 333, 349, 363, 392, 539
Макарець 234
Макода Василь 17
Максим 101
Максимів Павло 349
Маланюк С. 25
Малащук Людвиг (Людка) 138
Малицький Федір 94
Мальований В. 416, 539
Малюца С. 396
Малярчук Віктор 129
Мандзюк Іван 17
Манюра Валентин 17
Марія – *див.* Наконечна Марія
Марко Віра 95
Маркс 201
Маркус Б. 350
Марта – *див.* Грицай Марта
Мартиненко Володимир 264
Мартиненко Михайло 264
Мартинець Володимир 348, 349, 368, 387
Мартович Олег-Роман 440
Марунчак Михайло 4, 267, 311, 314, 316, 323, 328, 333, 339, 348, 358, 363, 365, 371, 374, 389-391, 539
Маруся 17
Марущак, в'язень 488, 489
Марченко, проф. 390
Марчук 234
Марчук Семен Степанович 264
Марчук Степан 264
Маршицький Марко 130
Матіяш Василь 93
Матла Зиновій 49, 99, 124, 133, 166, 539
Махно 46
Маценко Павло 55
Мельник 250
Мельник Андрій 42, 294
Мельник П. 351
Мельник, із Остріжчини 250
Мельничук 237
Меншіков 75
Метек 179
Микита І. 347, 539
Микитенко Іван 15, 94
Микола 100, 101
Микола, цар 46
Мимар 371, 397, 539
Мирон Дмитро («Орлик») 16, 454, 455, 476
Миронович Борис 95
Мирошніченко 146
Мисин Василь 94
Мисімка Михайло 431
Миськів Іван 263, 431
Миськів Михайло 327
Митуса 25
Михаїл, архієпископ УАПЦ 389
Михайлів Іван 536, 537
Михайлівський 302
Михальський Володимир Вінкентійович 298, 303
Міжак Володимир 172
Мікоян 145
Мілер, слідчий 221, 222

- Міллер, у-ша 153, 154
Мірчук Ігор 8
Мірчук Петро 54, 55, 175, 204, 328, 350, 368, 396, 539
Міська – *див.* Міся
Міся (Міська) 88
Міхновський Микола 15, 312, 395
М-ко П. 95
Могилянська Ладя 94
Могилянський Михайло 94
Могіш Р. 25
Модай Славко 525
Моєр 169
Мойсей 118
Молотов В.М. 21, 40, 494
Монтгомері 41
Мора Сильвестр 96
Морозенко 396
Морозович Микола 326
Мосендз Л. 25
Москальчук 535
Мостович, дир. гімназії 212
Мосяк Василь 264
Мосяк Осип 264
Мотика М. 126
Мотиль Іван 393, 394
Моцарт 23
Муггеріж, кореспондент 196
Мудрий Василь 387, 539
«Мудрий» 256
Муз Анна 327
Музичка А. 94
Мунька Орест 171
Мурлика 329
Мусов 294
Муссоліні 201, 334
Мюллер Гайнріх 21
Мюнхгаузен Б. 24
Н. О. 453, 539
«Н. Сам» – *див.* Габрусевиц Іван
Надія 486, 506
Наконечна Марія (Марія) 138
Наливайко, гетьман 422
Наполеон 53, 328
Настка, з Бердичівської в'язниці 192
Небелюк Олександр 172
Небожук Теодор 349
Негрі Ада 77
Недовіз Дмитро 326, 459, 521, 528, 529, 533, 539
Нельзон 54
Неля – *див.* Волошин Олена
Немезіда 436
Немирон Никон 263, 293, 539
Непомнящий Іван 392
Нечай Петро 327
Нечуй-Левицький 479-480
Нидза В. 126
Нікіцький 276
Ніколаєвський Борис І. 494
Нікон 517
Ніна 212, 216, 220-223, 225, 226
Ніщинський 525
Ногай 63
Ногтев, чекіст 72
Норбо, інж. 169
Носон 99
Ноя 504, 505
«Нюра» – *див.* «Циганка»
О. Г. 416, 539
О. З. 304
О., десятник 520
О..., прокурор 286
О...в 227
Обвинувачений 59, 67, 397, 539
«Обухович» – *див.* Охримович Степан
Овідій 100
Оглоблин Олександр 294, 297, 302
Огоновський Омелян 118
Одрач Федір 350
Околот Богдан 327
Ол. К. 499
Олег, князь 25, 405, 420, 457
Олекса, з Дрогобича 431
Олександр І 64
Олександр, з с. Сергіївки Дніпропетров-
-
-

ської обл. 44, 45
 Олексієв 396
 Олесь О. 16, 23, 428, 431, 439, 459, 539
 Олейовський Антек 151, 153
 Олійник Петро 295-297, 299, 300, 303, 398
 Ольжич – *див.* Кандиба Олег
 Ольжич О. – *див.* Кандиба Олег
 Ольжич Юрій 431
 Ольховий Михайло 392
 Онуферко В. 367
 Опільський Юліан 124
 Опорінський Богдан 431
 Оппель Фріц 151
 Оренчук Володимир 50, 59, 397, 540
 Оримович Ярема 431
 «Орлик» – *див.* Мирон Дмитро
 «Орлик» 393
 «Оршан» – *див.* Чемеринський Ярослав
 Осинка Паладій – *див.* Балей Петро
 Осип, в'язень 470, 471, 472
 «Остап» 258
 Острозькі, князі 510
 Остряниця 14
 Отмарштейн 512
 Охрим 100, 101
 Охримович В. 328
 Охримович Степан («Обухович») 19
 Охрім, дід 468, 469
 П. О. 298
 П. О., літератор 304
 П., в'язень 151
 П., в'язень 207
 П., дідусь 429
 П., отець 165
 Павдюк Е. 211, 255, 540
 Павлик Михайло 111, 112, 118
 Павлів Теодор 264
 «Павло Журба» – *див.* Грабовський Павло
 Павлюк Антін 94
 Павлюк Володимир 349
 Павлюк Ірена 350
 Павлюк Павло, гетьман 14
 Паламарчук Іван 350

Паламарчук Михайло 431
 Палій Петро 17
 Паліч, кат 92, 93
 Панасенко А. 55
 Панів Андрій 94
 Панченко Михайло 94
 Панчук Теофіль 129
 Паньків Василь 350
 Паркер Йоган 494
 Парфенович С. 396
 Пасічник Андрій 87, 130, 149
 Пасічник Володимир 206, 207
 Пасічняк Василь 6, 49, 50, 53, 59, 86, 311,
 313, 322, 347, 350, 357, 365, 397, 540
 Пацанівський 431
 Пашка 153
 Перацький Броніслав 16, 80, 126
 Перевізник Олекса 327
 Петлюра Симон 15, 36, 46, 60, 396, 415,
 479, 483, 526
 Петренко Василь 259
 Петришин Іван 327, 349
 Петро – *див.* Шенгера Петро
 Петро 106
 Петро, з с. Сергіївки Дніпропетровської
 обл. 45
 Петровський Г. 200
 Петька, енкаведист 501, 502
 Пецух Михась 194
 Перацький Б. – *див.* Перацький Броніслав
 П'ерацький Броніслав – *див.* Перацький
 Броніслав
 Пилипенко Сергій 94
 Пиптюк Михайло 326
 Питюк Михайло 431
 Південний В. 11, 14, 351, 540
 Півненко Кость 93
 Пігуляк Григорій 68
 Пігуляк Ярема Григорович 68, 69
 Підгайний О. 94
 Підкова 14
 Підмогильний Валеріян 94
 Пій XII 396

- Пік 394, 395
 Пілько Богдан 431
 Піркмаєр Отмар 329
 Пітш 307
 Пйонтик Людмила 94
 П-ко Ф. 211, 263, 540
 Плужник Е. – *див.* Плужник Євген
 Плужник Євген 94, 99, 128, 540
 Плявт 23
 Погорілов 392
 Полікарп, архієписком 301
 Поліщук Валеріян 94
 Поліщук Клим 93
 Полуботок Павло 14, 312, 422
 Полутранка Роман 87, 149
 Поль, ген. СС 272
 Попів Іван 431
 Попов 145
 Потапенко 392
 Потапенко, подруга 323
 Потарайко Володимир 326
 Потьомкін 64
 Правосуд 528, 535
 Препін Михайло 431
 Присуляк Степан 431
 Приходько Олександр 485
 Прицишин Микола 171
 Пришляк Марія 2, 8
 Прокопович Оксана 327
 Проценко 93
 Процінський 256
 П'ятниця Євген 327
 Р. 438, 540
 Р. Л. 293
 Р. М. 293
 Р. Ш. 294
 Р...к 240
 Р.А. 11, 36, 351, 540
 Равенчук Дмитро – *див.* Ровенчук Дмитро
 Равенчук Михайло – *див.* Ровенчук Михайло
 Равенчук Олександра – *див.* Ровенчук Олександра
 Радзевічувна 157
 Радзикович В. 24
 Раєвський Іван 505, 506, 531
 Раймонд Аммар 21
 Райнгард 295, 298, 301
 Раткевич Олександра 431
 Ратушний Іван 5, 506, 528, 529, 531, 533, 535-538, 425, 428, 540
 Рейно'д, прем'єр 21
 Рено 41
 Риков 143, 147
 Річицький Андрій 93
 Робінзон Крузо 212
 Ровенчук Дмитро 328
 Ровенчук Михайло 328
 Ровенчук Олександра 328
 Ровенчуки, брати 206
 Рогавш 294, 302
 Рогач Іван 295-300, 302, 303
 Роджер Бекон 26
 Розгін 395
 Розенберг 300, 302
 Розумовський 422
 Роман – *див.* Горбаль Роман
 Роман 456, 468
 Роман, князь 510
 Роман, автор 489, 490, 540
 Романець 528
 Романик 537
 Романов 75
 Романюк Михайло 2, 8
 Ростиславичі, династія 510
 Рудавський Іван 396
 Рудакевич Іван 327, 350
 Рудакевич Марія 327
 Рудик Пантелеймон 296, 301
 Рудник Роман 326
 Рудь, п-к 63, 64
 Рузвельт 385
 Рузвельт Елеонора 498
 Рум'янцев 63
 Рясний 442
 С. 294
 С. Б. 455

- С. П. 258
Саватій, чернець 70, 72
Савицький Юліан 130
Савченко Яків 94
Савчук Петро 431
Сайферт Ігор 375
Самокіш Іван 392, 393
Самокіш Микола 393
Самчук Олександр 211, 234, 267, 275, 540
Саченко 94
Саша, з Полтави 36
Свідерський Осип 431
Свідзінський Володимир 93
Свобода Осип 327
Святослав Завойовник 312, 405, 420, 457, 458
Семенко Михайло 94
Семенчук Дмитро 326
Семенюк Степан 364
Семчишин 206
Семчишин Михайло 130
Сенишин-Лемик Микола – *див.* Лемик Микола
Сенюк Василь 129
Сенкевич 157
Сидор 517
Си-ко П. 506, 538
Симів 235
Синюк Василь 170
Сирівець Микола 327
Ситник Михайло 529
Сінгалеви́ч 294
«Сірко» 256
Скальд 24
Скиталець Іван 446, 540
Скрипник Микола 14, 93, 198
Скуба Микола 94
Слива Іванна 350
Слива Софія 350
Слиж Марко 8
Слісаренко Олекса 94
Слободюк 234
Слободян Григорій 431
Слободян Іван 503-505, 521, 523, 524, 528, 533-535, 537
Слюзар Дмитро 193
Сміга 143
Смотрицький Мелетій 305
Смотрич О. 95
Сова Андрій 8
Сова Г. 99, 118, 133, 142, 175, 194, 211, 226, 267, 285, 540
Сокальський В. 63
Соколов 489
Соколовський Дмитро 327, 349
Соловей, ройовий 518
Сологуб Олександр 349
Соломій Петро 432
Соляр Ігор 2
Сорока Олександр 93
Сосискин, енкаведист 500
Спрингер Ян – *див.* Шпрингер Ян
Ставничий, проф. 390
Сталін 88, 143, 147, 196, 198, 200, 261, 292, 423, 493, 494, 496, 500, 502
Старицька-Черняхівська Людмила 94
Старицький Михайло 420, 540
Старовецька Юлія 264
Стасів Іван 528, 535
Стасьо, з Варшави 152
Стахів Володимир 11, 18, 49, 50, 53, 328, 351, 358, 396, 540
Степовий 484
Стернівський Володимир 432
Стефанева Н. 537
Стефанович Олекса 25, 408, 409, 540
Стеценко Кирило 162, 483, 484
Стецько Ярослав 40, 42, 435
Стецюренко Євген 349
Столяр Галина (Галька) 137, 138, 142, 189
Стопа Василь 432
Стригун 533
Стронць 329
Струмилін 228-230
Струмілов 143
-Студент (-студент) 371, 395, 540
-
-

- Сухар Іван 432
Сушко Роман 294, 512
-ський 371, 389, 393, 540
Талька – *див.* Винників Наталія
Танкред, хрестоносець 22
Тарнавський Вадим 302
Тась Дмитро 94
Татранський І. 396
Татусь М. 396
Теліга Михайло 302
Теліга Олена 16, 25, 293, 297, 298, 302, 303
Теліги, подружжя 303
Тенета Борис 94
Теодор Студит, святий 515
Терлецька Т. 367
Терпило Данило («Зелений») 438
Терпило Ілля 438
«Тимко» 257
Тимченко Е. 297
Тирса Остап 95
Тичина 255
Ткач Ярослав 327
Ткачук Іван 94
Ткачук Ярослав 170
Ткачук, д-р 366
Толочко Григорій 432
Толькачів 56
Тома 100
Траскот – *див.* Трускотт Люсіан
Троцький 143, 147
Троян Іван 94
Труман – *див.* Трумен
Трумен 319, 499
Трускотт Люсіан К. 355, 362, 427, 428, 530
Трухлий, проф. 367
Туган-Барановський М. 94
Турило Оксана 327
Турило Петро 327
Туркіж П. 133, 175, 202, 540
Тютюнник 15, 512, 513
Удовиченко Володимир 432
Укарма Лідія 50
Унятицький Богдан 326
Урбанський О. 398
Усов Інокентій 515
Ухач Володимир 396
Учень 538, 540
Ф. М. 429
Фальківський Дмитро 15, 93
Феденко П. 53, 350
Федорчак Катерина 327
Фешин Ізидор 432
Филипович Павло 94
Фіодоров, ієрей 515
Фізер І. 409
Фішер Томас 7
Фон Франке 295, 300, 301
Форись Юрій 11, 47, 351, 540
Франк Ганс 262
Франклін 492
Франко Іван 18, 74, 99, 110-118, 125, 158, 167, 311, 312, 416-419, 444, 479, 540
Франко Франсіско 198
Франц-Йосиф 208
Фроляк О. 11, 43, 351, 540
Фрумкін 143
Фукс 40
Х., уявний 337
Х., автор 430, 436, 540
Х., проф. 214
«Х», капітан 523
Харищук Михайло 327
Харкевич Мирослав 99, 100, 348, 350, 540
«Харко Воля» – *див.* Грабовський Павло
Харченко 529, 535
Харченко Юхим 327
Хвильовий Микола 93, 198, 396, 497
Хвиля Андрій 94
Хейнтгес Джон А. 362
Хименко Нестор 95
Химко Неля 137-138
Хирівський, д-р 366
Хирляк 329
Хінальська Анна 327
Хіндус Морис 498
Х-лик Йосип 169
-
-

- Хмара Н. 350
Хмара, в'язень 425
Хмельницький Богдан 14, 62, 406, 407, 422, 445, 479, 510
Ходарков 120
Ходкевич Гнат – *див.* Хоткевич Гнат
Хомий Олекса 327
Хорочко Іван 432
Хоткевич Гнат 94, 255
Хроменко Володимир 171
Хрущов 289
Хуриляк Дмитро 432
Цегла Іван 327
Цезар 24
Целевич Уляна 391
Ценков Микола 328
«Циганка» («Нюра») 258
Цимбаліст 432
Цуцик 329
Цюман Василь 170
Цюра 392
Чайка І. 474, 492, 540
Чайківський Андрій 124
Чайківський Ігор 361, 525, 528, 531-533, 540
Чайковський Данило («Данський О.») 6, 263
Чвартацький, д-р 366
Чемберлен В. 498
Чемеринський Ярослав («Оршан») 295, 299
Чемеринські, подружжя 30
Черемшина Петро 94
Черепи Василь 167
Черкавський 432
Черних Лідія 375
Чернишевський 75
Черчіль 319, 385
Чеховський, комісар 20
Чинченко Іван 55
Чорний Яків 364
Чорний Михайло 327
Чернополь Володимир 264
Чорняк А. 55
Чорт, стрілець 518, 519
Чупринка Г. 15, 99, 102, 512, 513, 540
Чухмара Іван 453, 468
Чучма Іван 432
Ш. Олексій 443, 444
Ш., германіст 298
Ш...о 243
Ш...р, інж. 258
Шапка 506
Шарабура Тимко 349
Шарль де Голль 105
Шашкевич Маркіян 111
Шварц 150
Шевченко Дмитро 432
Шевченко Роман 93
Шевченко Тарас 14, 22, 37, 67, 68, 158, 185, 229, 293, 312, 350, 364, 374, 375, 392, 406, 418, 423, 428, 439, 479-481, 504, 510, 513, 515, 540
Шевчук Дмитро 367, 368, 389, 396
Шевчук Михайло 329
Шевчук Павло 50
Шекспір 41
Шеллі 23
Шемет Б. 364, 365
Шен'є Андре 23
Шенгера Петро (Петро) 191
Шене Генріх 235
Шептицький Андрей 509, 514-517, 540
Шептицький Атаназій 515
Шептицький Лев 515
Шерома Володимир 531, 533, 536, 540
Шерстюк Сергій 16
Шиманський О. 94
Шинкар, інж. 323
Ширибура Тимко 327
Шкіль 535
Шкільний Петро 432
Шкурупій Юрій 94
Шлоп Юліан 94
Шлям Василь 432
Шмаглевська Северина 56
Шмідт, міністр 52

- Шмідт, наглядач 40
Шолохов 200
Шопен В. 258
Шопенгауер 218
Шоу Бернард 289
Шпилька 505, 540
Шпилькін Федір 50
Шпонтак Михайло 432
Шпрінгер Ян 154, 157, 181
Штангай Володимир 94
Штепа Кость Федосевич 297, 298, 303
Штикало Д. 368
Штокалко З. 350, 396
Шудіківський 239
Шульц 88, 89
Шумахер 299
Шумка Іван 327
Шумський Олександр 255, 482, 497
Шурик – *див.* Олександр
Шухевич Степан 387, 388, 391, 392
Шушкевич Володимир 349
Щепанюк 299
Щербак 513
Щербаківський В. 22
Щуровська І. 485
Ю. П. 299
Ю. Т. 303
Юз Джон Джеймс 259
Юнко Теодор 349
Юркевич В. 396
Юрків Василь 432
Юрчишин Григорій 517
Юрчишин М. 537
Юшманов 489
Я. 298
Я. Г. 520, 540
Яворів Григорій 87, 130, 149
Яворський Матвій 94
Якимець Василь 327
Яковенко Григорій 94
Якуб, капо 178-180
Якубович Валеріян 50, 53, 259
Ярд 54
Ярополк, князь 457
Ярослав Мудрий 22, 458, 459, 479
Ярослав Осмомисл 510
Ярошенко Володимир 94
Ясенівський Евстахій 390, 349
Ясінський 264
Ясінівський Евстахій – *див.* Ясенівський
Евстахій
Ясько 109
Яцик Петро 8
Яців Дмитро 87, 128, 149
-
-

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

- А., станція біля Краснодона 106
Абхазька ССР 54
Авгсбург – *див.* Аугсбург
Аусбург – *див.* Аусбург
Австралія 499
Австрійська імперія 417, 480
Австрія 2, 3, 5, 154, 264, 268, 327, 329, 357, 422, 484, 510
Австро-Угорщина 14
Азербайджан 461
Азія 437
Азовське море 258
Акмолінськ – *див.* Нур-Султан
Алма-Ата – *див.* Алмата
Алмата, м., Казахстан 286
Алтай 139, 145
Аляска 119
Амберг, м. Регенсбурської обл., Німеччина 387, 391
Америка 6, 7, 109, 167, 343, 350, 395, 485, 487, 515
Амур, р. 496
Англія – *див.* Великобританія
Антверпен, м., Бельгія 484
Аргентина 485, 515
Ариматея, м. 23
Арользен – *див.* Бад-Арользен
Архангельськ, м. 73, 147, 488, 489
Архангельськ, табір 118
Архангельська обл. 489
Атени 22, 25
Аугсбург, м., Німеччина 52, 264, 325
Африка 105, 106
Ашафенбург – *див.* Ашафенбург
Ашафенбург, м., Німеччина 327, 329, 390, 396, 506
Б., р-н 428
Б., с. 518
Баб'янці, с. 86
Баварія 3, 267, 390
Бад-Арользен, м., Німеччина 394, 395
Базар, м. 294, 367, 407, 509, 511-514
Базель, м., Швейцарія 484
Балигородщина 349
Балкани 437, 499
Балтійське море 421, 457
Барселона, м., Іспанія 485
Басів Кут, місц. у Рівному 239
Бахмач, м. Чернігівської обл. 407
Бахчисарай, м. Автономної Республіки Крим 421
Бебра, м., Німеччина 361, 505
Белз, м. Сокальського р-ну Львівської обл. 170
Белларія, муніципалітет в Італії 49
Бельгія 268, 357, 484, 485, 520
Бельськ, с., Польща 157
Бердичів, м. Житомирської обл. 186-188, 466
Бережани, м. 130, 171, 263, 264, 443, 454
Бережанський пов. 171, 263, 264, 349
Бережанщина 443
Березівка, с. на Дніпропетровщині 431
Березівський пов. 264
Берестечко, м. Горохівського р-ну Волинської обл. 511
Берестя, м., Білорусія 127
Берка, с. в Тюрінгії, Німеччина 522

- Берлін, м., Німеччина 20, 37, 47, 197, 268, 272, 298-300, 302, 426, 485, 486
- Бескиди, г. 419
- Бессарабія 313, 422, 490
- Белгород, м., РФ 258
- Бельськ – *див.* Бельськ
- Біла Підляська, с. Люблінського в-ва, Польща 127, 171
- Білгород – *див.* Белгород
- Біле море 70, 72, 422, 457
- Білорусь 268, 291, 292
- Більбао, м., Іспанія 485
- Біробіджан, м., РФ 496
- Біша, місц. у Франції 59, 65, 397
- Болгарія 458
- Болехів, м. Івано-Франківської обл. 350
- Бордо, м., Франція 484
- Борислав, м. Львівської обл. 431
- Бразилія 485, 499, 515
- Бреслав – *див.* Вроцлав
- Бреслав – *див.* Вроцлав
- Брест, м., Білорусія 406
- Брест-Литовський – *див.* Брест
- Брно, м., Чехія 128, 484
- Броди, м. Львівської обл. 432
- Бродівський пов. 349
- Брусель – *див.* Брюссель
- Брюссель, м., Бельгія 105, 484
- Буг, р. 129, 171, 282, 283, 441
- Буковина 16, 67, 69, 129, 171, 313, 406, 509
- Бургос, провінція 15
- Бучацький пов. 349
- Бучаччина 167
- В., с. р-ну Б. 428
- Ваймар, м., Німеччина 56, 268, 410, 412, 521
- Варшава, м., Польща 21, 56, 79, 126, 157, 179, 264, 302, 327, 485
- Васильків, м. Київської обл. 36
- Васильківська, вул. у Києві 300
- Вашингтон, м., США 496
- Ведмеже, смт. Луганської обл. 256
- Велика Україна 129, 185
- Велико-Васильківська, вул. у Києві 302
- Великобританія 18, 484, 493
- Велико-Володимирська, вул. у Києві 293, 300
- Верхнє Синьовидне, с. Сколівського р-ну Львівської обл. 171
- Верхньо-Колимськ 119
- Верхня Варшава – *див.* Варшава
- Верчани, с. Стрийського пов. 128
- Вил, с. 505
- Винніпег – *див.* Вінніпег
- Винники, м. Львівської обл. 431
- Винниця – *див.* Вінниця
- Висла – *див.* Вісла
- Відень, м., Австрія 20, 96, 114, 118, 327, 349, 481, 484, 511
- Візантія 436, 457-459
- Вілюйськ, м., РФ 75
- Вінниця, м. 129, 435, 466
- Вінниччина 257
- Вінніпег, м., Канада 37, 54, 55, 95
- Вісла, р. 421
- Україна – *див.* Україна
- Владивосток, м., РФ 121, 232, 233, 285
- Войнилів, смт. Калуського р-ну Івано-Франківської обл. 171
- Волга, р. 421, 457, 494
- Волгоград, м., РФ 258, 291
- Волинь 16, 19, 129, 170, 234, 235, 247, 259, 264, 305, 313, 407, 421, 442, 457, 498, 513
- Воловець, с. Горлицького пов., Польща 170, 171
- Володзь, с. Березівського пов., Польща 264
- Володимир над Клязмою – *див.* Володимир
- Володимир, м., РФ 421
- Волосате, с. Підкарпатського в-ва, Польща 327
- Волошка, р. 488
- Ворошиловград – *див.* Луганськ
- Ворошиловградська обл. – *див.* Луганська обл.

- Ворскла, р. 36
 Вронкі, м., Польща 264
 Вроцлав, м., Польща 284, 349
 Вюртемберг, місц. у Німеччині 264
 Гаї, с. Дрогобицького р-ну 431
 Гайворонка, с. Підгаєцького пов. 263, 431
 Гайдельберг, м., Німеччина 264
 Гайденау, м., Німеччина 363
 Галицько-Волинська держава 421
 Галицько-Волинські землі 421
 Галич, м. Івано-Франківської обл. 510
 Галичина 16, 19, 77, 80, 110, 114, 167, 188, 303, 406, 407, 421, 442, 457, 480, 509, 511
 Гамбург, м., Німеччина 52, 268, 363
 Ганновер, м. Німеччина 52, 363
 Гелляда – *див.* Еллада
 Генеральна Губернія 262
 Герсфельд, м., Німеччина 530
 Гетьманська держава – *див.* Гетьманщина
 Гетьманська Україна – *див.* Гетьманщина
 Гетьманщина 12, 14, 422, 423
 Гінденбург, с., Німеччина 349
 Гоедфорд, м., штат Массачусетс, США 427
 Голгота, г. 71, 73
 Голоско, місц. у Львові 86
 Голяндія – *див.* Нідерланди
 Горинь, р. 234
 Горлиці, м. Малопольського в-ва, Польща 170
 Горлицький пов. 128, 170, 350
 Горлиця – *див.* Горлиці
 Горлівка, м. Донецької обл. 256-258
 Городок, м. Львівської обл. 24
 Готта, місц. у Німеччині 521, 522
 Гребенів, с. Стрийського пов. 128, 350
 Греція 458
 Гришине, м. Донецької обл. 256, 258, 259
 Гришино – *див.* Гришине
 Грозний, м., РФ 495
 Гупалівка, с. на Запоріжжі 64
 Галлен, м. 327
 Гданськ, м. 127, 264, 268
 Грац, м., Австрія 96
 Д., с. 429
 Далека Північ 487
 Далекий Схід 136, 145
 Данія 268, 324, 497
 Данціг – *див.* Гданськ
 Дебальцево, м. Донецької обл. 258
 Делятин, смт. Надвірнянського р-ну Івано-Франківської обл. 172
 Деражне, с. Костопільського р-ну Рівненської обл. 170
 Дермань, с. Здолбунівського р-ну Рівненської обл. 305
 Джитигар, м. 456
 Дніпро, м. 17, 46, 167, 198, 199, 258, 287, 289
 Дніпро, р. 62, 107, 126, 260, 430, 457, 471, 483, 517
 Дніпропетровськ – *див.* Дніпро
 Дніпропетровська обл. 142, 195
 Дніпропетровщина 44, 431
 Дністер, р. 519
 Долинський пов. 130
 Дон, р. 418, 421
 Донбас 211, 255-260
 Донбаська земля 257
 Донець, р. 258
 Донецьк, м. 256, 257, 259, 260
 Дорошів, с. Жовківського р-ну Львівської обл. 170
 Дрогобич, м. Львівської обл. 113, 130, 257, 264, 349, 350, 431, 435
 Дрогобиччина 130
 Дубенщина 129
 Дубно, м. Рівненської обл. 264
 Дунай, р. 208
 Ебензее, озеро 503
 Ебр, муніципалітет у Франції 99, 105, 107
 Європа – *див.* Європа
 Еллада 18, 25
 Ельзас, край 272
 Ерфурт, м., Німеччина 412, 520
 Еспанія – *див.* Іспанія

- Есслінген, місц. у Німеччині 264
 Естонія 268, 292, 487, 490
 Еттберг, г. 270
 Європа 3, 6, 18, 50, 67, 125-127, 161, 165, 167, 307, 314, 357, 386, 406, 412, 421, 423, 436, 437, 483-485, 487, 495, 498
 Єгипет 461
 Єнакієво, м. Донецької обл. 495
 Женева, м., Швейцарія 385, 484
 Жешів – *див.* Ряшів
 Житомир, м. 294-296, 304, 431, 455, 466
 Житомирська обл. 296
 Жовква, м. Львівської обл. 326, 430, 432
 Жовті Води, м. Дніпропетровської обл. 422
 Журавно, смт. Жидачівського р-ну Львівської обл. 264
 З'єднані Держави – *див.* США
 Забужжя – *див.* Червень
 Задвір'я, с. Буського р-ну Львівської обл. 184
 Закарпаття 16, 126, 313, 406, 407, 479
 Зальцбург, м., Австрія 94, 264
 Замостя, м. Люблінського в-ва, Польща 422, 510
 Запоріжжя 60-64, 258, 421
 Зарічча, с. 517
 Захід 3, 104, 124, 257, 297, 300, 302, 324, 327, 457, 485
 Захід Європи – *див.* Західна Європа
 Західна Галичина 296
 Західна Європа – *див.* Західна Європа
 Західна Європа 242, 395, 457
 Західна Німеччина 2-6
 Західна Україна 296, 303, 383, 498, 510
 Західні землі – *див.* Західні українські землі
 Західні області України 51, 52, 167, 319
 Західні окраїни України 21
 Західні українські землі (ЗУЗ) 16, 18-20, 125, 417, 435, 509
 Західноукраїнська Народна Республіка 407
 Збараж, м. Тернопільської обл. 431
 Збаражчина 296
 Зборів, м. Тернопільської обл. 171
 Зборівщина 430, 431
 Збруч, р. 185, 319
 Здолбунів, м. Рівненської обл. 185, 235, 237-239, 247, 250, 278
 Злоцьке, с. Новосондецького пов. Малопольського в-ва 129
 Знам'янка, м. Кіровоградської обл. 264
 Знаменівка, с. Новомосковського р-ну Дніпропетровської обл. 258
 Знаменка – *див.* Знам'янка
 Золота Орда 70
 Івано-Франківськ, м. 113, 171, 432, 435, 484
 Ізюм, м. Харківської обл. 258
 ІІІ Райх – *див.* Райх
 Індігірка, р. 119
 Індонезія 440
 Іран 440
 Іспанія 105, 198, 201, 293, 485, 486
 Італія 49, 54, 96, 498, 520, 525
 К., с. 518
 Кавказ 47, 143, 291, 292, 406, 419, 421, 457, 487, 489
 Казань, м. РФ 480
 Казахстан 442, 455, 456, 460, 462
 Калима – *див.* Колима
 Калка, р. 14
 Калмицька радянська республіка 494
 Калущина 130
 Кам'янець-Подільський, м. 435, 455
 Кам'янець-Подільщина 19
 Камен, м., Німеччина 99
 Камінна, с. біля Надвірної 172
 Канада 440, 492-294, 499, 515, 530
 Караганда, м., Казахстан 460, 461
 Карачаєвська автономна обл. 494
 Карпати, г. 208, 319, 406, 421, 430, 442, 480, 519
 Карпатська Україна 333, 341, 342, 350, 367, 407, 431, 509
 Касель – *див.* Кассель
 Касельщина 323

Касерне 264
 Каспійське море 457
 Кассель, м., Німеччина 524, 537
 Кассельщина 5
 Катовіце, м., Польща 79
 Каяла, р. 511
 Кельце, м., Польща 56
 Кемпіна, м., Румунія 69
 Київ, м. 15-17, 36, 42, 86, 107, 113, 126, 129, 189, 199, 268, 277, 281, 293-304, 349, 405, 407, 420, 421, 431, 454, 455, 457, 459, 473, 479, 480, 512, 513, 515, 516
 Київська держава 420, 421, 456-459
 Київська земля 480
 Київська обл. 197
 Київська Русь 3
 Київське князівство 510
 Київщина 64, 257, 327, 438
 Китай 489
 Кіровоградська обл. 431
 Кіровоградщина 327
 Кістринь, нас. пункт у Німеччині 334
 Кіцмань, м. Чернівецької обл. 129
 Клевань, смт. Рівненського р-ну Рівненської обл. 236
 Клепарів, місц. у Львові 141
 Клевань – *див.* Клевань
 Клементинум, місц. у Празі 22
 Клязьма, р. 421
 Ковель, м. Волинської обл. 283, 435
 Козацька Держава 422
 Колима, р. 119
 Коломия, м. Івано-Франківської обл. 112, 113, 431, 471
 Конго 67
 Конотоп, м. Сумської обл. 407
 Константинополь 257
 Константинополь, м. 23, 436, 458
 Конюхи, с. – *див.* Конюшків, с.
 Конюшків, с. Бродівського р-ну Львівської обл. 432
 Корецький пов. 247

Корея 440
 Корнберг, м., Німеччина 2, 4, 55, 95, 323, 328, 329, 405, 426, 427, 435, 454, 475, 483, 486, 505, 506, 509, 536-538
 Коростень, м. Житомирської обл. 435, 513
 Корсунь – *див.* Корсунь-Шевченківський
 Корсунь-Шевченківський, м. Черкаської обл. 422, 458
 Косів, м. Івано-Франківської обл. 431, 432
 Космач, с. Косівського р-ну Івано-Франківської обл. 101
 Край – *див.* Україна
 Краків, м., Польща 55, 56, 85, 127, 149, 171, 183, 264, 457
 Краматорськ, м. Донецької обл. 257, 258
 Краснодар, м., РФ 17
 Краснодар – *див.* Сорокине
 Кременчук – *див.* Кременчук
 Кременчук, м. Полтавської обл. 127, 256, 455
 Кривий Ріг, м. Дніпропетровської обл. 16, 455
 Криворіжжя 16, 259
 Крим 61, 143, 171, 291, 292, 313, 385, 421, 455, 457, 458, 473, 495
 Кримська радянська республіка 494, 495
 Криниця, м., Польща 128, 129
 Крути, с. Ніжинського р-ну Чернігівської обл. 334, 408, 512-514
 Куба 485
 Кубань 106, 107, 200, 255, 257, 313, 461
 Кульчиці Шляхоцькі – *див.* Кульчиці
 Кульчиці, с. Самбірського р-ну Львівської обл. 129
 Кумак, копальня в Казахстані 455, 456
 Курильські острови 233, 286
 Куряни, с. Бережанського р-ну Тернопільської обл. 171
 Лабова, с. Новосондецького пов. Малипольського в-ва, Польща 129
 Лаврінкове 258
 Латвія 268, 292, 487, 490
 Лева, м. – *див.* Львів

- Лемківці – *див.* Ляхівці
 Лемківщина 128, 129, 313
 Ленінград – *див.* Санкт-Петербург
 Ленінград – *див.* Санкт-Петербург
 Липина, с. Жовківського р-ну Львівської обл. 432
 Литва 268, 292, 421, 487, 490, 510
 Лібен 327
 Лівобережжя 257, 407, 438
 Лівобережна Україна 61
 Лідіце, с., Чехія 440
 Лінц, м., Німеччина 40
 Ліон, м., Франція 167 169, 484
 Ліско – *див.* Лісько
 Лісько, м. Підкарпатського в-ва, Польща 431, 432
 Лодзь, м., Польща 126
 Лозанна, м., Швейцарія 484
 Лозова, м. Харківської обл. 258
 Лондон, м., Великобританія 7, 8, 89, 298, 484
 Лончина 172
 Лотарингія, край 272
 Лохвиця, м. Полтавської обл. 64
 Луганськ, м. 257, 287
 Луганська обл. 257
 Луцьк, м. 17, 129, 170, 264, 435
 Львів, м. 1, 2, 4, 16, 17, 19, 33, 55, 74, 77, 86, 91, 125-127, 129, 130, 139, 167, 170, 171, 184, 187, 188, 214, 222, 263, 264, 268, 270, 275, 277, 296, 301, 303, 350, 351, 407, 416, 422, 431, 435, 443, 467, 471, 473, 480, 509-511, 514, 516, 517
 Львівщина 16
 Львів-Янівська – *див.* Янівська
 Люблин – *див.* Люблін
 Люблін, м. 284, 326, 327, 349, 510
 Ляхівці, с. Ужгородського р-ну Закарпатської обл. 129
 Магадан, м., РФ 120, 122
 Магнітогорськ, м., РФ 73, 456
 Мадящина – *див.* Угорщина
 Майн, р. 410
 Маківка, г. 365
 Мала Азія 458
 Малі Маньки, колишнє с. Народицького р-ну Житомирської обл. 513
 Манджурія – *див.* Маньчжурія
 Манітоба, пров., Канада 37
 Маньчжурія 489, 490
 Марбург, м., Німеччина 523
 Маріупільщина 257
 Маріуполь, м. Донецької обл. 255, 257-260
 Марсель, м., Франція 67, 484
 Масачузед – *див.* Массачусетс
 Массачусетс, штат, США 427
 Матаївці – *див.* Матеївці
 Матеївці, с. Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. 129
 Межиріччя, с. Корецького пов. 247
 Межиріччя, с. Остріжського пов. 247
 Мекленбург, земля в Німеччині 327, 268
 Мекленбургія 327
 Мексика 144, 485
 Мексико-Сіті – *див.* Мехіко
 Мехіко, м., Мексика 485
 Миколаїв, м. 260, 268, 270
 Миколаїв, м. Львівської обл. 129, 171
 Микуличин, с. Яремчанської міськради Івано-Франківської обл. 172
 Миргород, м. Полтавської обл. 16, 128, 407
 Миргородщина 128
 Мідногорськ, м., РФ 467, 487, 489
 Мізунь, с. Долинського пов. 130
 Міранда, нас. пункт 105, 107
 Міттенвальд, громада в Німеччині 264, 390, 391
 Міус, р. 258
 Могилів, м. 431
 Молдавія 422
 Монастирець, с. Жидачівського р-ну Львівської обл. 264
 Монсальват, г. 23
 Монсальзет – *див.* Монсальват
 Москва – *див.* Росія
 Москва – *див.* СРСР

- Москва, м. 53, 81, 121, 122, 125, 135, 144
196, 199, 227, 231, 232, 261, 287, 288,
292, 421, 481, 489, 497, 498, 513, 515
- Московія 14
- Московське князівство 70
- Московщина 303, 421
- Мурманськ, м., РФ 72, 147
- Мюнхен, м., Німеччина 4, 5, 7, 8, 33, 49-53,
55, 56, 89, 95, 165, 255, 263, 268, 285,
311, 315-317, 319-323, 325, 326, 328-
330, 334, 339, 343, 346-352, 355-357,
359, 363, 365-368, 371, 373-375, 383,
387, 388-391, 393-395, 398, 424, 426,
439, 452, 475
- Набеляка, вул. у Львові 125
- Надвірна, м. Івано-Франківської обл. 171,
172
- Наддніпрянська Україна 480
- Наддніпрянщина 39
- Нальчик, м., РФ 495
- Нараїв, с. Бережанського р-ну Тернопіль-
ської обл. 264
- Нижньо-Колімицьк 119
- Нідерланди 268, 484
- Німеччина 2, 15, 21, 38, 47, 51, 53, 126, 128,
165, 167, 169, 201, 214, 234, 235, 244,
253, 255, 261-263, 268, 270, 272, 274,
275, 281, 283, 285, 293, 294, 313, 314,
316, 321, 326, 349, 357, 359, 363, 364,
372, 383, 385, 386, 397, 410, 423, 427,
435-437, 451, 475, 485, 492, 498, 504,
521, 534
- Ніцца, м., Франція 484
- Нова Буковина 129
- Нова Сербія 61
- Новгородське князівство 70
- Новий Петергоф, місц. у Санкт-Петербурзі,
РФ 287
- Новий Санч, м. Малопольського в-ва,
Польща 128, 129
- Новий Ульм, м., Німеччина 393
- Новомосковський р-н Дніпропетровської
обл. 258
- Новоросійська губернія 61, 62, 64
- Новосандецький пов. Малопольського в-ва
129
- Новосанчинський пов. – *див.*
Новосандецький пов.
- Новосибірськ, м., РФ 73
- Новосіченський ретраншемент 63
- Ногаєво, затока 120, 121, 233, 285
- Ноймаркт, м., Німеччина 398
- Нойштат, нас. пункт у Німеччині 523
- Норвегія 89, 268, 272
- Нур-Султан, м., Казахстан 461
- Нью-Йорк, м., США 7, 8, 55, 95, 485, 494
- Нью-Йорк – *див.* Нью-Йорк
- Няндом, нас. пункт біля Архангельська
488
- Обарів, с. Рівненського р-ну Рівненської
обл. 235
- Оберпфальц, м., Німеччина 268
- Обухів, м. Київської обл. 438
- Овієдо, м., Іспанія 485
- Одеса, м. 17, 199, 297
- Одеська обл. 142
- Ока, р. 421
- Олександрівський – *див.* Олександрійсь-
кий
- Олександрійський р-н Рівненської обл.
237, 432
- Олександрія, с. Рівненського р-ну Рів-
ненської обл. 234
- Омолівці, м. 484
- Опелі, м. 284
- Орджонікідзе – *див.* Єнакієво
- Орел, р. 195
- Оренбург, м., РФ 467
- Орськ, м., РФ 455, 456, 467, 487
- Осередні (центральні) і східні українські
землі (ОСУЗ) 454
- Осло, м. Норвегія 59, 88, 397
- Осльо – *див.* Осло
- Остринь, с. Товмацького пов. 350
- Остріжський пов. 247
- Остріжчина 250

- Отинія, смт. Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. 86
- Охотське море 119-121, 233
- Охтирський пов. 74
- П., с. 447, 520
- П'ятигорськ, м., РФ 495
- Павлоград, м. Дніпропетровської обл. 258, 432
- Палатка, сел. 120
- Палестина 461
- Парашка, г. 519
- Париж, м., Франція 40, 54, 65, 95, 109, 167, 198, 298, 323, 349, 363, 364, 398, 415, 484
- Пасав – *див.* Пассау
- Пассау, м., Німеччина 398
- Пельчинського, вул. у Львові 275
- Первомайськ, м. Миколаївської обл. 431
- Переволока, с. Бучацького р-ну Тернопільської обл. 349
- Переворськ, м., Польща 109
- Перемишль, м., Польща 127, 167, 431, 435, 457, 471, 510
- Петербург – *див.* Санкт-Петербург
- Петроград – *див.* Санкт-Петербург
- Петропавлівка 258
- Пилява, с. Старосинявського р-ну Хмельницької обл. 422
- Пилявці – *див.* Пилява
- Південна Америка 120
- Південна Німеччина 363
- Південно-Західна Україна 142
- Південно-західна частина України – *див.* Південно-Західна Україна
- Південно-Східна Європа 520
- Південно-східна Європа – Південно-Східна Європа
- Північ 74, 487
- Північна Америка 7, 485
- Північний Кавказ 495
- Північний Льодовитий океан 119
- Підгаєцький пов. 263, 431
- Підгаєщина 443
- Підзамче, ст. у Львові 184
- Підкарпаття 39, 442
- Підляшшя 95, 127
- Підпільна, р. 61
- Підсовітська Україна – *див.* Українська Радянська Соціалістична Республіка
- Пілзень – *див.* Плзень
- Піренейський півострів 105
- Плзень, м., Чехія 484
- Плоєшті, м., Румунія 69
- Поволжжя 143, 494, 495
- Поділ, місц. у Києві 303
- Поділля 235, 303, 313, 407, 429
- Подніпров'я 456
- Познань, м., Польща 79
- Познаньщина 80, 157, 491
- Покуття 95
- Полісся 442
- Полтава, м. 17, 36, 195, 199, 256, 294, 406, 455
- Полтавська обл. 142, 500
- Полтавські поля 61
- Полтавщина 62, 250, 313, 327
- Польська держава 521
- Польща 14-16, 18, 40, 52, 126, 162, 235, 268, 274, 283-285, 328, 421, 439, 440, 487, 490, 499, 510, 512, 523
- Поториця, с. Сокальського р-ну Львівської обл. 171
- Потутори, с. Бережанського р-ну Тернопільської обл. 263
- Поямінки 488
- Правобережжя 407
- Правобережна Україна 61, 259
- Прага, м., Чехія 22, 25, 67, 155, 349, 409, 481, 484
- Прибалтика 39, 437
- Придніпрянщина 303, 442
- Присівці, с. Зборівського р-ну Тернопільської обл. 171
- Пріттельбах 359
- Проскурів – *див.* Хмельницький
- Простейов, м., Чехія 484

- Простійов – *див.* Простейов
 Прусія 457
 Прут, р. 319
 Пушкарне, с. Охтирського пов. 74
 Пшеворськ – *див.* Переворськ
 Р., с. 428, 429
 Рава-Руська, м. Львівської обл. 430, 431
 Радехів, м. Львівської обл. 432
 Радогош Велика, с. 305
 Радогош Мала, с. 305
 Радом, м., Польща 150, 284
 Радомишль, м. Житомирської обл. 294
 Радушин, с. Горлицького пов. 128
 Радянська Європа 498
 Радянська Росія – *див.* СРСР
 Радянський Союз – *див.* СРСР
 Рай, с. Бережанської міськради
 Тернопільської обл. 454
 Райх 154, 267, 268
 Рамерсдорф, окоп. Мюнхена, Німеччина
 329, 330, 348, 350, 351, 366, 367, 389,
 398
 Регенсбург, м., Німеччина, табір ДП 53, 54,
 94, 325, 387, 388, 391, 392, 504, 530
 Регенсбурзька обл. 387, 391
 Регенсбург – *див.* Регенсбург
 Рейн, р. 232, 410
 Республіка німців Поволжжя 494, 495
 Ржищів, м., Київської обл. 438
 Рим, м., Італія 458, 473
 Рихвальд, с. Горлицького пов. 350
 Рівенщина – *див.* Рівненщина
 Рівне, м. 129, 170, 234-237, 239, 247, 264,
 268, 274, 265, 277, 278, 281, 296, 298,
 435
 Рівненська обл. 234
 Рівненський р-н Рівненської обл. 234
 Рівненщина 247
 Рогатин, м. 171
 Рогатинщина 95
 Рокитянка, дільниця біля Мідногорська 467
 Ролів Кривий, с. 349
 Ромни, м. Сумської обл. 62, 64
 Російська імперія 480
 Російська радянська республіка 495
 Росільна, с. Богородчанського р-ну Івано-
 Франківської обл. 172
 Росія 14, 60, 61, 63, 70, 81, 197, 201, 232,
 287-292, 422, 437, 461, 480, 482, 492,
 493, 495, 496, 498, 510, 515
 Ростов, м., РФ 257
 Роттердам, м., Нідерланди 80, 126, 169,
 415
 РСРС 143, 200
 Рублівка, с. Полтавської обл. 500
 Рублівський р-н Полтавської обл. 500
 Рудченкове, ст. у Донецьку 259
 Рудченково – *див.* Рудченкове, ст. у
 Донецьку
 Румунія 14-16, 69, 297, 487, 512
 Румунська держава – *див.* Румунія
 Ряшів, м., Польща 109
 С., с. 446
 С..., с. 196
 С...в, м. 134
 Саксонія, земля в Німеччині 267
 Самбір, м. Львівської обл. 126, 129, 264
 Самбірщина 264
 Сан-Етієн – *див.* Сан-Етьєн
 Сан-Етьєн, м., Франція 67
 Сан-Жермен – *див.* Сен-Жермен
 Санкт-Петербург, м., РФ 62, 144, 147, 287,
 288
 Сарни, м. Рівненської обл. 435
 Сахалін, о. 286
 Святошино, місц. у Києві 296
 Севастополь, м., Автономна Республіка
 Крим 17
 Седльце, м., Польща 126, 127
 Сейм, р. 457
 Сен-Жермен, місц. у Франції 349
 Сенічини – *див.* Сяноччина
 Сербія 61, 499
 Сергіївка, с. на Дніпропетровщині 46
 Середні Гаї, с. біля Дубна 264
 Середньо-Колімськ, м., РФ 119

- Середня Азія 286, 497
 Середня Європа – *див.* Центральна Європа
 Середуца Європа – *див.* Центральна Європа
 Сєдлец – *див.* Седльце
 Седльце – *див.* Седльце
 Сибір 47, 74, 95, 137, 139, 232, 259, 277, 460, 495, 496, 498, 514
 Сивуля, г. 519
 Симбірськ – *див.* Ульяновськ
 Синевідсько-Вижне – *див.* Верхне Синьовиде
 Сідлець – *див.* Седльце
 Сілезія (Шлезьк, Шлеськ), край 153, 268, 272, 463
 Скалатський пов. 171
 Скандинавія 457
 Сколе, м. Львівської обл. 431
 Сколе – *див.* Сколе
 Славута, м. Хмельницької обл. 264, 279
 Слобожанщина 61
 Слов'яносербія 61
 Слов'янськ, м. Донецької обл. 258
 Смереки 349
 Снятинщина 101
 Собачівка – *див.* Вермеже
 Советський Союз – *див.* СРСР
 Совітський Союз – *див.* СРСР
 Сокаль, м. Львівської обл. 431
 Сокальський пов. 171
 Сола, р. 86
 Соловецький острів 70-72
 Солоне, м. Дніпропетровської обл. 45
 Соммекасерне 264
 Сорокине, м. Луганської обл. 106
 Сосонки 277
 Союз – *див.* СРСР
 Сполучені Штати Америки (США) 7, 143, 343, 485, 493
 СРСР 2, 14-17, 21, 52, 118-121, 123, 124, 133, 134, 143-147, 167, 168, 197-201, 226, 228, 229, 231, 232, 287, 288, 291-293, 383, 384, 426, 441, 492-494, 496, 498, 506, 520, 521
 СССР – *див.* СРСР
 Сталінград – *див.* Волгоград
 Сталіно – *див.* Донецьк
 Станиславів – *див.* Івано-Франківськ
 Станиславівщина 517
 Старе Село, с. коло Збаража 431
 Старий Петергоф, місц. у Санкт-Петербурзі, РФ 287
 Старий Самбір, м. Львівської обл. 129
 Старобельськ – *див.* Старобільськ
 Старобільськ, м. Луганської обл. 257
 Стрий, м. Львівської обл. 113, 130, 154, 171, 430-432, 484
 Стрийська, вул. у Дрогобичі 264
 Стрийський пов. 128, 350
 Стрийщина 130
 Ступківці, с. 86
 Ступна, р. 457
 Суздаль, м., РФ 421
 Сула, р. 457
 Сумська обл. 255
 Суховерхів, с. Кіцманського р-ну Чернівецької обл. 171
 Схід 457, 483, 487, 515
 Схід Європи – *див.* Східна Європа
 Східна Волинь 307
 Східна Європа 269, 335, 375, 406, 421, 437, 440, 456, 457, 520
 Східна Україна 184, 255
 Східні землі України – *див.* Східні українські землі
 Східні області України 51, 52, 128
 Східні українські землі (СУЗ) 21, 79, 128, 261, 417, 435, 454
 Сян, р. 319, 418, 421, 430
 Сянок, м. 128, 326, 431, 441
 Сяночина 129
 Т., с., Бережанщина 443
 Табаристан, іст. обл. на території Ірану 25
 Табарістан – *див.* Табаристан
 Таганріг – *див.* Таганрог
 Таганрог, м., РФ 257

- Тарнів, м., Польща 56, 126, 157
 Тернопіль – *див.* Тернопіль
 Татарів, с. Яремчанської міськради Івано-Франківської обл. 171
 Ташкент, м., Узбекистан 75
 Тбілісі, м., Грузія 479
 Теклівка, с. Підволочиського р-ну Тернопільської обл. 171
 Теклівці – *див.* Теклівка
 Тербовельщина – *див.* Тербовлянщина
 Тербовля, м. Тернопільської обл. 432
 Тербовлянщина 431
 Тернопіль, м. 55, 264, 431, 435
 Тернопільщина 431
 Тилігул, р. 63
 Тифліс – *див.* Тбілісі
 Тілігул – *див.* Тилігул
 Тобола, р. 456
 Тобольськ, м., РФ 78
 Товмацький пов. 350
 Торонто, м., Канада 55, 93, 95, 409, 492
 Торунь, м., Польща 79
 Травн, озеро 70
 Трайза, м., Німеччина 522
 Трипілля, с. Обухівського р-ну Київської обл. 438
 Трубеж, р. 457
 Трьохсвятительська, вул. у Києві 302
 Тулуза, м., Франція 484
 Туніс 40
 Тупаї, м., РФ 456
 Туреччина 62, 63
 Туркестан, м., Казахстан 73
 Туркменія 18
 Тюрінгія, земля в Німеччині 267, 410, 472, 520, 521, 522, 524, 526
 Тюрінгія – *див.* Тюрінгія
 Угорщина 16
 Ужгород, м. 484, 485
 Україна 2, 6, 12, 13, 15, 18, 21, 22, 24, 36, 38, 40, 41, 44, 47, 49-52, 60, 61, 64, 67, 71, 73-75, 77, 79, 81, 82, 86, 87, 89, 94, 95, 107, 109, 123-125, 127-130, 133, 138, 142-146, 148, 156-158, 170, 175, 184-187, 192, 194-200, 234-236, 240, 241, 244, 247, 255, 256, 258-261, 267, 268, 272, 274, 278, 280, 282, 283, 285, 287, 289-293, 295-298, 300, 303-305, 308, 312, 313, 318, 333, 338, 340, 342, 344-347, 356, 359, 362, 363, 367, 368, 372, 374, 375, 388, 389, 395, 397, 402, 403, 406, 407, 415, 419-425, 427, 429, 435-440, 442, 446, 448, 454-459, 461, 471, 479-483, 492, 497-499, 509-513, 515-517, 536
 Ульбарів, с. Дубенського р-ну Рівненської обл. 237
 Ульяновськ, м., РФ 480
 Умань, м. Черкаської обл. 259
 Урал 487
 Урмань, с. Бережанського р-ну Тернопільської обл. 349
 УРСР 255
 Уругвай 485
 УССР 198, 200, 226, 229, 231, 502
 Ухта-Печора 147
 Фінляндія 18, 490
 Фірстенберг – *див.* Фюрстенберг
 Франконія, обл. у Німеччині 22
 Франкфурт-на-Майні, м. Німеччина 334, 346, 410
 Франція 18, 54, 95, 105, 201, 268, 272, 292, 293, 357, 363, 364, 381, 484, 485, 496, 520
 Фундукліївська, вул. у Києві 303, 454
 Фюрстенберг, м., Німеччина 327
 Харків, м. 17, 86, 106, 107, 127, 128, 196, 197, 199, 255, 256, 258, 287, 288,
 Харківська обл. 142, 255
 Харківщина 407, 431
 Хащована – *див.* Хащованя
 Хащованя, с. Сколівського р-ну Львівської обл. 171
 Херсон, м. 432
 Херсонщина 313
 Хмельницький, м. 127, 435
 Ходорів, м. Жидачівського р-ну Львівської обл. 431

- Ходорівщина 431, 432
Холм, м., Польща 283, 431, 479
Холмщина 94, 283, 284, 313
Холодний Альбїон – *див.* Великобританія
Холодний Яр 261, 512
Холодноярщина 258, 260
Хотин, м. Чернівецької обл. 422
Хрещатик, вул. у Києві 293
Хрудим, м. Чехія 484
Хрудім – *див.* Хрудим
Хуст, м. Закарпатської обл. 432
Царгород – *див.* Константинополь
Центральна Європа 437, 440
Центральна Росія 291
Цігенгайм, нас. пункт у Німеччині 522
Цюрих, м., Швейцарія 484
Челябінськ, м., РФ 73
Ченстохова, м., Польща 157, 284
Чепелі, с. Бродівського р-ну Львівської обл. 349
Червенські Города 509
Червень (Забужжя) 457
Черемош, р. 319
Чернігів, м. 68, 69, 106, 107, 129, 294
Черняхів, смт. 438
Чеський Ліс 22
Чехія 275, 484
Чехословаччина 14-16, 126, 268, 274, 512
Чечено-Інгушська республіка 494
Чигирин, м. Черкаської обл. 406
Чорне море 260, 419-421, 457
Чорноморське побережжя 63
Чорноостів, с. біля Стрия 430
Чортків, м. Тернопільської обл. 129, 263, 431, 517
Чукотський півострів 119
Швайцарія – *див.* Швейцарія
Швейцарія 110, 484, 497
Швеція 327, 498
Шепарівська Дубина 101
Шепетівка, м. Хмельницької обл. 185, 264, 278, 280, 281
Шилка, станція 455
Шістки, с. 127
Шлезьк – *див.* Сілезія
Шлеськ – *див.* Сілезія
Шортанди, ст., Казахстан 460
Шпанів, с. Рівненського р-ну Рівненської обл. 234
Штутгарт, м., Німеччина 96
Юзівка – *див.* Донецьк
Юкон, місц. у Канаді 494
Ягільниця, с. Чортківського р-ну Тернопільської обл. 263, 517
Ягодна, сел. 120
Ягольниця – *див.* Ягільниця
Якутськ, м., РФ 75
Ялинковате – *див.* Ялинкувате
Ялинкувате, с. Сколівського р-ну Львівської обл. 171
Ялта, м., Автономна Республіка Крим 498
Янівська, вул. у Львові 268, 270
Янова Долина 247
Японія 119, 120, 233, 286
Японське море 121, 233
Японські острови – *див.* Курильські острови
Яремче, м. Івано-Франківської обл. 171
Ярославщина 432

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

- 4 «Полів», тюрма 126
А.І., концтабір – *див.* Аушвіц
А.П., концтабір – *див.* Біркенау
Авшвіц – *див.* Аушвіц
Авшвіц II – *див.* Біркенау
Айзенберг, табір ДП 521
Александрпляц, тюрма 21
Аллендорф, табір 509, 520, 523, 524, 537
«Америка», газ. 55, 94, 95, 520
Антибільшовицький блок народів (АБН)
371, 381
Аугсбург, табір ДП 52
Аугсбург, філія ЛУПВ 323, 398
Аушвіц (А.І., Освенцім), концтабір 16, 27-
29, 31-33, 35, 49, 54, 55, 56, 65, 66, 79, 82-
87, 96, 104, 109, 128-130, 133, 151, 152,
155, 157, 158, 161, 171, 175, 178, 183, 264,
268, 270, 272, 274, 361, 327, 329, 349, 350,
397
Ашафенбург, філія ЛУПВ 390, 398
Баварське військове управління 50
Баварський уряд 52
Бад-Сультца, концтабір 267
Бад-Вільдунг, замок 503
Байковий цвинтар у Києві 479
Байройт, табір ДП 328
Бамберг, табір ДП 504
Бамлат, табір 118
Бауерум – *див.* Гріні
Бельзен, концтабір 65, 270
Белькекасерне, табір ДП в Ульмі 393
Бергей-Бельзен 270
Бережанська гімназія 454
Береза Картузька, концтабір 80, 128, 129
Бернардинів, в'язниця 308
«Бесіда», т-во 112
Бібліотечний консорціум в Північній
Америці 7
«Біла», місц. у Рівному 234, 240, 253, 277,
278
Біломорканал 119
Біломорстрой 73
Біркенау (А.П.), концтабір 27, 33, 35, 56,
104, 271, 272, 327
Богоявленський монастир 305
Брауншвайг, концтабір 327
Бремен, концтабір 66
Брец, табір 269
«Бригідки», тюрма 126
«Буковина», видання 171
«Буна», концтабір 27
Бухенвальд, концтабір 4, 16, 56, 65, 96, 182,
264, 268-270, 323, 326-328, 349, 355, 360-
362, 410, 411, 427, 428, 521, 524, 526
Варшавський процес 16
Варшавський університет 130
Веменгайм, концтабір 264
Ветеринарна академія у Львові 55
Вінерграбен, командо 327
Вінницька в'язниця 170
Віссінге, концтабір 264
«Вісті», газ. (Брюсель) 105
«Вістник» 302
Вовгурівський, курінь 445
Водокачка – *див.* Водопій
Водопій (Водокачка), концтабір біля Ми-
колаєва 268, 270
Волинь-Поділля, округа 235

- Волхівтух 119
 Ганновер, філія ЛУПВ 363
 Геллендорф, табір ДП 363
 Гензунген, замок 503
 Герсфельд, табір ДП 362, 427, 522, 524, 534
 Герцогенбуш (Гортогенбош), концтабір у Голландії 268
 Гестапо 21, 32, 37, 39, 128-130, 152, 170-172, 211, 212, 221, 225, 234, 235, 239, 252, 256, 262-264, 267, 268, 275, 293-296, 299-305, 308, 315, 387, 424, 436, 447, 454, 455, 467
 Гети 100
 Гештапо – *див.* Гестапо
 Гогенштайн, концтабір 267
 «Голос Дніпра», газ. (Херсон) 432
 «Гольцман-Полєнські», командо 206
 Гортогенбош – *див.* Герцогенбуш
 Гребенштайн, табір ДП 534
 Грейгово, концтабір 268
 Гріні (Бауерум), концтабір у Норвегії 268
 Гросс-Розен, концтабір 171, 172, 268, 270, 326, 327, 350, 463, 528
 Гроссрозен – *див.* Гросс-Розен
 «Дальстрой» 124
 Дауморген, концтабір 264
 Дахав – *див.* Дахау
 Дахау, концтабір 16, 49, 52, 56, 66, 83, 84, 96, 104, 161, 163-165, 172, 259, 260, 264, 267-270, 327, 349, 350, 355, 359, 361
 Дахау-Аллях 56
 «Десав – Рослав», концтабір 47
 «Діло», газ. 113
 Дніпровський загін українського вільного козацтва 439
 Дора, концтабір 66, 260, 270, 271, 326, 327
 Дофтана, тюрма в Румунії 69
 Дравомілле, табір ДП 524
 «Дроти», одноднівка 56
 «Друкарня ім. Івана Габрусевича – «Джона» 22
 Дунайська Січ 63
 Ебензее, концтабір 16, 27, 49, 70, 73, 84, 85, 129, 130, 170, 172, 204, 270, 328, 329
 Ерліх, концтабір 326
 Естервеге, концтабір 267, 268
 Житин, табір 275, 278
 «Життя в таборі», газ. (Ріміні) 54
 «За волю», ж-л 2, 5, 7, 55, 95, 323, 328, 397, 401, 448, 528, 529, 531, 533-535
 «За Самостійність» 55
 «Залізник», студ. т-во, Чернівці 67-69
 «Залізник», т-во 129
 Зальцведель, табір 485
 Запорізька Січ 14, 59-61, 63, 64, 72, 397, 421, 422
 Запорізький корпус 407
 «Запорожець», т-во 129
 Запорозьке військо 60
 Зиряни, народ 70
 Золоті ворота 302
 «Зоря», видання 113
 ИМКА 504
 Інгольштадт, табір ДП 392
 Інгольштадт, філія ЛУПВ 392
 Інсбрук, табір ДП 52
 Інсбрук, філія ЛУПВ 324
 Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України 1, 2
 Каггопіль, табір 488
 Каля, табір 269
 Камчатка, табір 118
 Капуцини, церква у Мюнхені 367
 Караганда, табір 118
 Карльсфельд, табір ДП 52, 53, 322, 325, 348, 359, 365-367, 390
 Карльсфельд, філія ЛУПВ 322, 323, 348, 366, 390
 «Карпатська Січ» 19, 341
 Карпатський Лещетарський Клуб 388
 Кассель, табір ДП 52, 427
 Катаріненфрідгоф, цвинтар у м. Амберг 387, 391
 Керзона, лінія 441
 Києво-Межигірський монастир 64
 Київська академія 22, 62
 Київська міська управа 294-297, 300, 301

- Київський університет 297, 298, 300, 480
Кіровоградська в'язниця 328, 424
Княжа доба 12
Ковно, концтабір у Литві 268
Кога, концтабір в Естонії 268
Козаччина 12, 14
Колима (Калима) 99, 118-124, 200, 232, 233, 267, 286, 288, 292
Компініє Марсель, концтабір Франції 268
Копенгаген, концтабір у Данії 268
Корнберг, табір 5, 323, 361, 362, 401, 448, 453, 454, 504, 527, 528, 530, 533
Корнберг, філія ЛУПВ 2, 4, 5, 55, 95, 323, 328, 397, 398, 401, 405, 448, 453, 475, 476, 509, 527, 529, 532, 534, 536
Котлас, табір 118, 147
Краєва екзекутива Організації українських націоналістів (КЕ ОУН) 18, 20, 125,
Краківська тюрма – *див.* Монтелюпіх
Кримська війна 70
Кузнецкий вугільний басейн 73
Ленгенфельд Фотлянд, концтабір 349
Леніна, мавзолей 288
«Леніна», станція 288
«Ленінським шляхом», газ. 230
Ленгенфельд, концтабір 327
Личаківське кладовище у Львові 125
Ліга Українських політичних в'язнів (ЛУПВ, Л.У.П.В., Ліга У.П.В.) 1-8, 11, 33, 49-56, 89, 95, 96, 311, 312, 316-326, 328-330, 333, 336, 337, 339, 344, 346-349, 351, 352, 355-360, 362-368, 371-381, 383, 386-398, 351-453, 475, 509, 527-529, 532-536, 545, 546
«Літаври», ж-л 297, 298
Літомежице, концтабір 268
«Літопис українського політв'язня» 2, 3, 6, 7, 56, 96, 211, 255, 262, 263, 285, 312, 317, 337, 339, 348, 351, 366, 373, 376, 397, 398
«Літопис Червоної Калини» 351
Ліхтенбург, концтабір 267
Лонцького, тюрма у Львові 33, 170, 183, 211-214, 222, 224, 263, 264, 350, 465
Луб'янка, тюрма в Москві 481
Лубенський, курінь 445
Лук'янівська тюрма 480
Луцька гімназія 129
Львівська гімназія (філія) 124
Львівська промислова технічна школа 129
Львівська тюрма – *див.* Лонцького
Львівський університет 19, 118, 170, 303, 480, 482
Люблінська в'язниця 171
Людвігсбург, табір ДП 504
Лягардекасерне, табір ДП 390
Лягрі, табір 4
Ляйм, табір ДП 50, 367, 389
Ляндау, табір ДП 506, 534
Мавтгавзен – *див.* Маутгавзен
Мавтганзенський концтабір – *див.* Маутгаузен, концтабір
Магдебург, концтабір 327
Майданек, концтабір 95, 96, 268, 270, 349
Майнц-Кастель, табір ДП 504, 506
Малінес (Мехлі), концтабір у Бельгії 268
Мангайм, концтабір 66, 329
Мангайм, філія ЛУПВ 398
Маріїнський, табір 118
Матгавзенах, концтабір – *див.* Маутгаузен
Маутгаузен, концтабір 16, 27, 49, 54, 84, 85, 268, 270, 272, 327, 349, 361
Мельк, концтабір 27, 80, 84, 85, 270
Мельниківці 294
Мехлі – *див.* Малінес
Миколи, церква на Соловках 72
Миргородський, курінь 445
Міжнародний Червоний Хрест 385, 386
Мінськ, концтабір у Білорусії 268
Міттенвальд, табір ДП 264, 390, 391, 504
Монтелюп – *див.* Монтелюпіх
Монтелюпіх, тюрма у Кракові 85, 171, 183, 264
Московське метро 119
Мурманськ, табір 118
Мюнстер, концтабір 363
«На чужині», ж-л 289

- «Народ», газ. 118
 Натцвайлер, концтабір 264
 Наукове товариство ім. Шевченка 7, 8, 480, 515
 Науково-дослідний інститут української мартирології (НДІУМ) 333, 339, 340, 345, 358, 360, 362, 368, 373, 389, 390, 397
 Нацвайлер, концтабір Франції 268
 Національна академія наук України 1
 «Наш Шлях» 293
 Нечаяний, родовище 121
 Нідеркляйн, табір ДП 524, 536
 Ніжинський інститут народної освіти 297
 «Нове Українське Слово», газ. (Київ) 295, 297, 300, 303
 «Новий Шлях», газ. (Вінніпег) 37, 54, 55, 94, 95
 «Нові Дні», газ. (Регенсбург) 94
 Нойгамме, концтабір біля Гамбурга 268
 Нордгавзен – *див.* Нордгаузен
 Нордгаузен, концтабір 65, 171, 327
 Ньюкірхен, табір ДП 522
 Олександра, костел у Києві 299
 Ольденбург, концтабір 267
 Ораніенбаум 287
 Ораніенбург, концтабір 40, 272, 361
 Ораніенбург-Саксенгаузен, концтабір 16, 18, 21, 166
 Організація українських націоналістів (ОУН) 3, 18-20, 37, 42, 60, 79-81, 124-126, 128, 259-261, 389, 442, 465
 Ордруф, концтабір 65
 Освенцім – *див.* Аушвіц
 Папенбург, концтабір 267, 268, 270
 Париж, філія ЛУПВ 363, 398
 Пасінг, церква у Мюнхені 367
 Печерська лавра 294
 Печора, табір 73, 118, 147
 Пилипа, церква на Соловках 72
 Піоніркасерне, табір ДП 390, 396
 Пласт 367
 Плашів, концтабір у Польщі 268
 «Політв'язень» 2, 4-7, 55, 95, 311, 312, 324, 327, 330, 339, 344, 351, 352, 366, 368, 373, 376, 381, 394, 398
 Похідні групи 127
 «Просвіта», т-во 36, 112, 124, 128, 129, 256, 480
 Пустків, концтабір у Полщі 268
 Пфарккірхен, табір ДП 504
 Пфельдафінг, лікарня в Мюнхені 321
 Равенсбрік – *див.* Равенсбрюк
 Равенсбрюк, концтабір 43, 65, 66, 88, 96, 255, 263, 268, 285, 327, 350
 Райсько-Аушвіц 128, 129, 271
 Рамерсдорф, філія ЛУПВ 348, 350, 351, 398
 Регенсбург, філія ЛУПВ 371, 388, 391, 392
 Ремерсдорф – *див.* Рамерсдорф
 Рига, концтабір у Латвії 268
 Рівненська тюрма 234
 Рівненський собор 246
 «Рідна Школа» 128, 129
 Ріміні, табір, Італія 54
 Ріомський процес 21
 РОА 291
 «Розбудова Нації», ж-л 20
 Розенберга, група 294, 295, 297
 Саксенбург, концтабір 267
 Саксенгаузен, концтабір 16, 37, 49, 95, 169, 268, 269, 271
 Самоєди, народ 70
 «Самостійна Думка», газ. 171
 «Самостійна Думка», ж-л 20
 «Самостійник», місячник 95
 «Самостійність» 171
 «Самостійність», ж-л (Чернівці) 129
 Сангергавс, концтабір 350
 Сахалін, табір 118
 Свєнти Кжиж – *див.* Святий Хрест
 «Світ», ж-л 113
 Світова ліга українських політичних в'язнів 1, 8
 «Свобода», газ. (Нью-Йорк) 55, 95
 Святий Хрест, тюрма 126
 Святого Михайла, в'язниця 350
 Свято-Троїцький монастир 305

- Сирець, концтабір біля Києва 268
 Сіменса, фабрика 88
 Січ – *див.* «Карпатська Січ»
 Січ – *див.* Запорізька Січ
 «Січ», т-во 129
 Січові стрільці – *див.* Українські січові стрільці
 «Слово польське», газ. (Мюнхен) 439, 440
 «Слово», газ. (Регенсбург) 54, 94, 95, 317
 «Смолоскипи» 19
 Смольний 287
 «Сокіл» 128, 129
 Соловецький монастир 64, 70, 71, 422
 Соловецькі концтабори 72
 Соловки, табір 70-73, 118, 517
 Софії, собор 87
 «Союз Української Націоналістичної Молоді» 19
 Спілка визволення України 396
 Спілка української молоді (СУМ) 530
 Станиславівська тюрма 100
 Стрийська гімназія 130
 «Студент», видання 367
 «Студентські Вісті» 367
 Сувалки, концтабір у Литві 268
 Тарнівська тюрма 126
 Терезієнштадт – *див.* Терезін
 Терезін (Терезієнштадт), концтабір 268, 269, 275
 Терезінштадт – *див.* Терезін
 Тобольський монастир 64
 Товариство українських політичних в'язнів (ТУПВ) 333, 346, 347, 371, 393
 Товариство українських поступовців 480
 «Товариство Чорного Тризуба» 260
 «Товариш», видання 113
 Торонтський університет 7, 8
 Треблінка, концтабір 96, 268
 Турксиб 73
 Тучин, концтабір біля Рівного 268
 УВО 125
 УГА 387
 Україн-Банк 263
 «Українець у Франції», газ. (Париж) 54
 Українська академія наук 300, 303, 480, 481
 Українська армія 125, 436
 Українська вільна академія наук (УВАН) 7
 Українська Головна Визвольна Рада (УГВР) 261, 389, 423, 437, 438, 440, 448
 Українська держава 3, 4, 6, 7, 13, 16, 20, 21, 53, 345, 388, 405, 406, 417, 422, 423, 436, 459, 480-482, 492, 521
 Українська національна рада (УНРада) 236, 299, 301, 511
 Українська повстанська армія (УПА, У.П.А., УПАрмія) 22, 239, 247, 258-261, 276, 291, 292, 334, 389, 407, 423, 437, 440, 441, 446-448, 455, 518, 519
 Українська Самостійна Соборна Держава (УССД, У.С.С.Д.) 3, 5, 60, 125, 130, 317, 328, 374, 390, 401, 402, 406, 423, 425, 435, 437, 438, 442, 452, 453, 455
 «Українська Трибуна», газ. 4, 312
 Українське Державне Правління 21, 259, 435
 «Українське слово», газ. (Київ) 36, 295-299, 302, 303
 Український вільний університет (УВУ) 1, 7, 8
 «Український Голос», газ. (Вінніпег) 20, 95,
 Український народний університет (УНУ) 53, 311, 323, 325, 326, 333, 344-346, 367, 373
 «Український Робітник», газ. (Торонто) 55, 93, 95
 Український Червоний Хрест (УЧХ) 302, 303, 324
 Українські січові стрільці (УСС) 387, 407, 417, 509, 510
 Ульм, філія ЛУПВ 391
 УНРРА 53, 326, 329, 361, 362, 386, 394, 395, 427, 492, 498, 504, 523, 532, 537, 546
 УТГІ 366, 367, 530
 Фельзенберг, замок у Німеччині 503
 Фльоссенбург, концтабір 268

- Фрайман, табір ДП 52, 53, 325, 326, 367, 389, 390
- Фрайман, філія ЛУПВ 390
- Фюрт, філія ЛУПВ 329, 398
- Фюсен, табір ДП 396
- Фюсен, філія ЛУПВ 362, 363, 391
- Фюссенбург, концтабір 270
- «Християнський Шлях», газ. 95
- «Хрін», часопис 367
- Хугсбург, табір ДП 53
- «Целленбав» 21
- Центр незалежних історичних студій 1
- Центр центральноєвропейських і східноєвропейських бібліотечних ресурсів ім. Петра Яцика при бібліотеці Торонто-нського університету 8
- Центральна міжнародна унія політичних в'язнів (ЦМУПВ, Ц.М.У.П.В.) 53, 311, 314, 315, 326, 329, 330, 333, 336, 343, 347, 352, 359, 360, 371, 373, 374, 384
- Центральна Рада 423, 482
- Центральне представництво української еміграції (ЦПУЕ) 346, 347, 356, 387, 392, 546
- Центральний союз українського студентства (ЦЕСУС) 346, 356, 366-368, 388, 389
- «Церква і Життя», ж-л 308
- Цірнберг, табір ДП 534
- Червона армія 258, 260, 286, 291, 494, 495
- Червона площа 288
- Червоний хрест 42, 106, 385, 386
- Чернівецький університет 129, 171
- «Чорне море», т-во 129
- «Чорномор», т-во 171
- «Чорноморі», видання 171
- Чорноморська дивізія 407
- Чудь, народ 70
- «Чужиною», газ. 5, 323
- Швабінг, лікарня в Мюнхені 321
- Швайнфурт, табір ДП 349, 390, 396
- Швібуце, табір 269
- Штуттгоф, концтабір біля Данціга 268
- «Юнак», ж-л 19
- «Юнацтво», ж-л 19
- Юра, собор 87
- Явішовіц, концтабір 27
- Явотно, концтабір 27
- Янівський, концтабір у Львові 268, 270, 275

ЗМІСТ

Вступ.....	3
------------	---

«Літопис українського політв'язня»

1946. – Ч. 1.....	9
1946. – Ч. 2.....	57
1946. – Ч. 3-4.....	97
1946. – Ч. 5-6.....	131
1946. – Ч. 7.....	173
1947. – Ч. 1-2(8-9).....	209
1947. – Ч. 3-4(10-11).....	265

«Політв'язень»

1946. – Ч. 1.....	309
1946. – Ч. 2.....	331
1946. – Ч. 3.....	353
1946. – Ч. 4.....	369

«За волю»

1946. – Ч. 1.....	399
1946. – Ч. 2-3.....	413
1946. – Ч. 4.....	433
1946. – Ч. 5-6.....	449
1946. – Ч. 7.....	477
1946. – Ч. 8.....	507

Додатки

Перелік дописувачів та авторів передрукованих матеріалів у періодичних виданнях Ліги українських політичних в'язнів.....	539
Словник рідковживаних та іншомовних слів і висловів.....	541
Перелік скорочень.....	545
Іменний показчик.....	547
Географічний показчик.....	563
Предметний показчик.....	575
